

ISSN 1331 - 5439

PROSJEČETA

125

MAJ 2015

REPORTAŽA IZ UDBINE
DOSJE – ŽUDNJA ZA GOSPODAROM
INTERVJU: NIKOLA PLEĆAŠ
O VALJEVCU VOJINA BAKIĆA
BAUHAUS U MSU, IZLOŽBA

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.prosvjeta.net

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

УРЕДНИШТВО:

Горан Борковић, Игор Марковић, Чедомир Вишњић

РЕДАКЦИЈА:

Горан Борковић, Ненад Јовановић, Игор Марковић,
Милорад Новаковић, Борис Рашета, Чедомир Вишњић,
Љиљана Вукашиновић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Споменик Стјепану Стеви
Филиповићу у Ваљево, аутор Војин Бакић, 1960.

ШТАМПА: Intergrafika d.o.o.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем
644. Часопис је суфинанциран од Савјета за националне мањине
Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике
Хрватске и Министарства културе и информисања Републике
Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

Покољења дјела суде

Ова је поезија писана више срцем него главом. Исто тако, својевремено, отишао сам из ђачке клупе у партизане, ношен више срцем него главом.

Око осамдесет процената партизанске војске сачињавали су борци до двадесет и пет година старости, а међу њима осамдесет и пет процената били су скојевци, ударна песница партизанских јединица.

Међу старим комунистима било је и националиста, док су скојевци били залуђени идеализмом, искреним братством и јединством, па и интернационалним братством. У борби против фашизма омладинци су извукли најдебљи крај.

Не треба заборавити да је у партизанима био и велики број ванпартијаца, ни скојеваца ни чланова Партије. Партијаца је било најмање. Из искуства памтим како су ми неки борци из чете одбили да се учлане у СКОЈ и Партију, рекавши да су пошли у борбу против фашизма и окупатора земље, а да их идеологија не интересује.

Својевремено у НИН-у мудро рече песник, Милован Даноулић: “Ко са осамнаест година није за комунизам, тај нема срца, а ко је за комунизам са педесет година, тај нема мозга”.

Камени ратници на трговима, како рече песма, као трајно наслеђе будућим покољењима, а “покољења дјела суде”, рече Његош.

КАМЕНИ РАТНИЦИ

*У част победе (над фашизмом),
помало заборављеној партизанчини,
Бранку Ћопићу*

Пробудили се јутрос камени ратници с тргова
Па сишли горди и распевани
На трг великог славља

Један остао на Козари
Други на Зеленгори
Трећи у Топлици
Четврти о Кордуну збори
И тако редом свеједно где...
Јутрос се сви пробудили

Ко бос и рањен
Ко млад и снагом огарављен
И воде право Козарачко коло
У гласу им се огледају звезде
Црвене замишљене

Сирене ћуте у знак поздрава
Птице се међусобно поздрављају певом
И лаке на рамена им слећу

Камени ратници
Живљи но икад пре
Са сваким сећања севом
Насмејани силазе у мој сан

(Мирко Андрић Гуцулић, из необјављене збирке *Камени ратници*)

Paljenje "Trnjanskog krijesa" povodom 70-te obljetnice pobjede nad fašizmom, foto: Jovica Drobnjak, Zagreb, 08. 05. 2015.

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESU

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s naznakom "za časopis *Prosvjeta*" radi uvrštenja u evidenciju pretplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis *Prosvjeta* iz inostranstva se vrše na IBAN HR3623600001101412121 SWIFT ZBAHR2X s naznakom "za časopis *Prosvjeta*".

Pretplata za zemlje Europske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

pretplata

- 04 OD GAREŠNICE DO LISINSKOG**
Nenad Jovanović
KRONIKA
- 08 GODIŠNJICE SRPSKE PROSVJETE**
Nenad Jovanović
SVEČANA AKADEMIJA U HNK
- 09 PROTIV ETNOCENTRIZMA I NETOLERANCIJE**
Goran Borković
DEKLARACIJA
- 10 SVEMIRSKI CENTAR S LOŠIM SIGNALOM**
Saša Vejnović
REPORTAŽA, SRBI U UDBINI
- 14 SVI SMO MI U POLUKOLONIJALNOM STATUSU**
Goran Borković
INTERVJU, MIŠA ĐURKOVIĆ
- 18 NJEMAČKA – KAKO JE KAPITAL POBIJEDIO PAMĆENJE**
Zoran Daskalović
DOSJE, ŽUDNJA ZA GOSPODAROM
- 21 SAD – VELIKI BRAT U MALOJ REGIJI**
Tomislav Jakić
DOSJE, ŽUDNJA ZA GOSPODAROM
- 24 TURSKA – BALKAN KAO STRATEŠKI INTERES**
Siniša Tatalović
DOSJE, ŽUDNJA ZA GOSPODAROM
- 26 ŽANKO**
Goran Babić
RASPRAVE O NOTORNOM (3)
- 28 U ZAGREBU NISU IMALI MJESTA ZA MENE**
Goran Borković
INTERVJU, NIKOLA PLEČAŠ
- 34 IZGUBLJENI RAJ**
Đorđe Matić
ESEJ
- 38 ODGOVORNA UMJETNOST ZA NEODGOVORNO VRIJEME**
Leila Topić
IZLOŽBA BAUHAUS, OSVRT
- 43 VALJEVAČ KAO SNAGA DUHA I OTPOR SILI**
Ljiljana Vukašinić
UMJETNOST I POLITIKA
- 45 NEUMORNA BIJELA PČELA**
Paulina Arbutina
IZDAVAŠTVO ZA DJECU
- 50 JOVAN MIRIĆ (1935-2015)**
Čedomir Višnjić
IN MEMORIAM
- 55 PREZIMENA TIPA JANKOVIĆ I KNEŽEVIĆ**
Živko Bjelanović
ISTRAŽIVANJE, NAŠA PREZIMENA (9)
- 57 MAJČINE SUZE**
Boris Vrga
OSVRT, PJESNIKINJA SOFIJA PILJUGA
- 59 NJEMAČKI PRITISAK NA SLAVENSKI ISTOK**
Milan Radeka
IZ STARIH BROJEVA SRPSKE RIJEČI - PROSVJETE
- 62 STRAH U NJEŽNOM KLUBU BORACA**
Sanja Šakić
KRITIKA, KNJIGE
- 64 ISLJEĐUJEŠ, DAKLE PRIPOVIJEDAM**
Dubravka Bogutovac
KRITIKA, KNJIGE
- 66 PRIČA O (JEZIČNOJ) ZAJEDNICI**
Virna Karlić
KRITIKA, KNJIGE
- 68 PREPORUKA ZA ČITANJE**
Čedomir Višnjić
KNJIGE
- 71 CRTICA**
Izabrao Čedomir Višnjić
- 72 KROZ JUTRO PROBUĐENO**
Miloš Bajić
POEZIJA
- 76 SOFIJA I SPAVAČ**
Dara Sekulić
PROZA
- 78 PANOPTIKUM**
Goran Borković

OD GAREŠNICE DO LISINSKOG

Nenad Jovanović

PRIZNANJA U GAREŠNICI – Zadnjeg februarskog dana u Velikom Vukovju kraj Garešnice održana je redovna izvještajna Skupština garešničkog pododbora SKD Prosvjete poznatog po njegovanju mladih uzrasta folklorša. Predsjednik pododbora Zoran Blanuša je uručio priznanja članovima folklorne sekcije za jubilarne nastupe (za pedeseti, stoti i stope-deseti), kao i priznanja institucijama koje su pomagale rad pododbora u prošloj godini. Skupštini se obratio predsjednik Prosvjete Čedomir Višnjić, ističući da je garešnički pododbor jedan od najaktivnijih odbora u Hrvatskoj, pri tome pohvalivši izuzetan doprinos njegovog predsjednika koji je za rad pododbora dobio pohvale i od predstavnika županijskog Vijeća srpske nacionalne manjine Darka Karanovića i drugih manjinskih rukovodilaca i aktivista Prosvjete.

KOLAČIJADA U MALOM GRADCU – Pododbor Prosvjete u Malom Gradcu pod vodstvom Milice Sanković uspješno je početkom marta nastavio tradiciju održavanja Martovske smotre banijskih domaćica, popularno zvane *Kolačijada*. Ovogodišnja smotra protekla je u znaku prijateljstva i suradnje tamošnjeg pododbora s kolegama u Bijelom Brdu i Garešnici. Garešničani su, uz domaćine, predstavili svoja plesna umijeća, a Bjelobrđani svoju gastro sekciju koja je po tradicionalnoj recepturi pripremila "fiš paprikaš" i prženu ribu iz Drave i Dunava. Publika je bila brojna, a događaj je nesebičnim postupkom uvećao Ivan Škropec iz okolice Dugog Sela koji je

vidio materijale s ranijih *Kolačijada*, pa je domaćinima donirao i lično uručio tortu koju je kupio u Zagrebu. Kako se *Kolačijada*, osim po nastavku tradicije duge 60 godina kad su u selu djelovali kursevi kuhanja, šivenja i pravljenja kolača za tadašnje snaše, vezuje i za *Dan žena*, jasno je da je na manifestaciji dotaknuta i ta komponenta.

OSMI MART U KARLOVCU I PAKRACU – Međunarodni dan žena su uz prigodno slavlje, osim u Malom Gradcu, obilježili i poddobra u Karlovcu, Zagrebu i Pakracu. Priredbe nisu bile samo svečarske s obzirom da se puno govorilo o položaju žena u društvu.

Dragan Grubješić, predsjednik karlovačkog pododbora istaknuo je veliki značaj žena ne samo kao majki, sestara i domaćica, nego i kao radnica, pa i boraca. "U socijalizmu je taj praznik bio značajan i s pijetetom se obilježavao, dok se danas u Hrvatskoj bagatelizira i dijelom omalovažava", rekao je Grubješić. Po riječima Nikole Ivanovića, sekretara pakračkog pododbora, osmomartovsko druženje u planinarskom domu na Omanovcu bio je povod da se progovori o položaju žena unutar manjinskih zajednica, ali i o problematici zapošljavanja pripadnica nacionalnih manjina.

OBRADOVIĆ IZLAGAO U ZAGREBU – Prve martovske dane u biblioteci Prosvjete obilježila je prodajna izložba slika "Slikar i njegova paleta" Dušana Obradovića koji iza sebe ima 40 godina stvaranja i 53 samostalnih, te još više kolektivnih izložbi. Do sada je dva puta izlagao u Prosvjeti u Zagrebu, 2004. i 2008. godine, a predstavio se i riječkoj publici.

O DUHOVNIM TEMAMA – Suradnja Mitropolije zagrebačko-ljubljanske i SKD Prosvjete dovela je do niza predavanja održanih za vrijeme preduskršnjeg posta tokom marta i početkom aprila na kojima su o vjerskim i duhovnim temama govorili arhijereji SPC-a. Mitropolit Porfirije govorio je o značenju posta, a u narednom predavanju i na temu molitve kao autentič-

nog puta prema harmoniji svih psihofizičkih sila čovjeka. Vladika dalmatinski Fotije o jevanđelju i carstvu nebeskom, episkop austrijsko-švicarski Andrej o Svetoj Gori, a akademik Vladeta Jerotić o čovjeku u vremenu krize.

Predavanja su održavana u dupke punoj dvorani, a uz brojne vjernike bili su prisutni i diplomatski predstavnici Srbije i BiH, čelni ljudi i aktivisti srpskih organizacija i manjinske samouprave, brojni sveštenici i monasi.

“MAGIJA IGRE” U VUKOVARU – Ansambel narodnih igara Prosvjete održao je u vukovarskom Hrvatskom domu cjelovečernji koncert pod nazivom “Magija igre” na kojem se predstavio sa šesnaest koreografija, počevši sa srpskim igrama iz okoline Vukovara, Srema, Bačke, zapadne Srbije, Vlaškim igrama, narodnim pjesmama i igrama sa Kosova, igrama iz Srbije, Crno-rečja, Užica, okoline Leskovca, Šopskim igrama, a završivši spektakularnim izvođenjem koreografije Bosilegradsko krajište. “Nismo izvodili cele koreografije nego njihove najzanimljivije delove što je dovelo do brze gradacije tempa i izmene koreografija”, rekao je direktor Ansambla Srđan Tatić.

SRBI U STAROM ČIČU – Na večeri Vijeća srpske nacionalne manjine Zagrebačke županije u Starom Čiču nastupili su i folklorna sekcija zagrebačkog pododbora SKD Prosvjeta, kao i pjevačka grupe pododbora Prosvjete u Gomirju. Članica zagrebačkog pododbora Sanja Ranić, uz pratnju frule Branka Brkljača, pročitala je priču *Potopljeno djetinjstvo* Branka Čopića, stariji folklorasi izveli su Ličko prelo uz više narodnih pjesama, a mlađi dvije koreografije igara iz Srbije.

SMOTRA AMATERA U SISKU – U Sisku je krajem marta održana Županijska smotra kazališnih amatera. Među učesnicima bili su i članovi sisačkog pododbora koji su izveli predstavu *Ordinacija* nastalu po tekstu Slobodana Simića, a u režiji Jasne Korovljević.

DROBNJAKOVA “ILEGALNA ILUMINACIJA” – Početak aprila u zagrebačkoj Prosvjeti obilježila je izložba fotoreportera Novosti i našeg suradnika Jovice Drobnjaka *Ilegalna iluminacija* s motivima apstraktnih fotografija unutrašnjosti devastiranog Spomenika ustanku naroda Banije i Korduna kipara Vojina Bakića koji je podignut na Petrovcu, najvišem vrhu Petrove gore. Izložba je sredinom januara postavljena u prostorijama Francuskog kulturnog centra, a tokom održavanja bila je dobro posjećena.

JUBILEJ U BRŠADINU ... – Koncertom tradicionalne muzike i promocijom zbirke duhovne poezije svoje članice Ljiljane Andrić, pododbor Prosvjete iz Bršadina na uskršnji utorak 14. aprila obilježio je 15 godina uspješnog rada. Po riječima predsjednika pododbora Bojana Lazića, pododbor se sve više i više razvija i sada je u situaciji da tokom godine realizira sedam samostalnih programa. “Dok u nekim sredinama pododbori služe isključivo kao finansijska podrška kulturno-umetničkim društvima, mi smo uspjeli da se otrgnemo od tog stereotipa i da se posvetimo realizaciji programa koji su i drugog karaktera, a ne samo narodne igre i folklor”, rekao je Lazić.

... I BIJELOM BRDU – Svojih 15 godina postojanja i rada, pododbor Prosvjete u Bijelom Brdu, jedan od najagilnijih pododbora u Hrvatskoj i SKUD “Jovan Jovanović Zmaj”, obilježili su cjelovečernjim programom u kojem su nastupile folklorne grupe od najmlađeg uzrasta do pripremnog te prvog ansambla. Za vrijeme nastupa fotografije koje su se smjenjivale na video-zidu evocirale su uspomene na brojne aktivnosti i manifestacije.

“Pododbor je zvanično osnovan pre 15 godina, ali smo od 1999. godine radili kao samostalni KUD, a jedno vreme i u sastavu pododbora u Dalju”,

rekao je predsjednik pododbora Tihomir Sekeruš ističući da SKD djeluje od 1986. godine, nastavljajući tako tradiciju Srpskog pevačkog društva "Zmaj" osnovanog 1926. godine. U proteklih 15 godina Bjelobranci su zabilježili preko 300 nastupa u Hrvatskoj i drugim zemljama.

PJESMA SE ORI U DARDI – Ženska pjevačka grupa KUD-a "Branko Radičević" iz Darde, osnovana 2011. godine kao jedna od sekcija KUD-a, nakon više od godinu dana intenzivne pripreme održala je prvi samostalni cjelovečernji koncert pod nazivom *Pusti pjesmu nek' se ori*. Repertoar se sastojao od izvornih narodnih pjesama i pjesama komponiranih u duhu narodne muzike iz BiH, Crne Gore, Hrvatske, Makedonije i Srbije, kao i starogradskih pjesama.

USKRŠNJA TUCIJADA U VOČINU – Pododbor Prosvjete iz Voćina organizirao je u voćinskom Hrvatskom domu Tucijadu na kojoj su osim domaćina u kulturno-umjetničkom programu nastupile folklorne i pjevačke skupine pododbora iz Virovitice, Daruvara, Okučana, Garešnice i Pakraca. Nakon nastupa kulturnih društava koja su se predstavila tradicionalnim pjesmama i plesovima, održano je Uskršnje natjecanje u tucanju pisanica – *Tucijada*.

POPIS U SRBIJI – U dvorani biblioteke Prosvjete u Zagrebu sredinom aprila predstavljena je publikacija *Etnokonfesionalni i jezički mozaik Srbije* u kojoj se interpretiraju rezultati popisa iz 2011. i donose poređenja s rezultatima popisa iz 2002. Publikaciju su predstavila dvojica od četvorice njenih autora – Vladimir Đurić i Petar Lađević

Broj stanovnika Srbije iz 2011. iznosi 7.120.666 što je za 377.335 stanovnika manje u odnosu na popis iz 2002., rečeno je na predavljanju uz naglasak da je 380 hiljada izbjeglica, najvećim dijelom iz Hrvatske, spasilo populaciju Srbije od demografskog sloma. Tom prilikom rečeno je da su rezultati popisa stanovništva Srbije javnosti bili dostupni za četiri mjeseca, dok su se rezultati popisa stanovništva iz 2011., i to nepotpuni, u Hrvatskoj čekali osamnaest mjeseci. Osim toga, anketari nisu nikom nametali odgovore o etničkoj, vjerskoj ili jezičnoj pripadnosti kao u Hrvatskoj, što znači da su ispitani imali svu slobodu izražavanja.

MILOŠ KORDIĆ NA "NOĆI KNJIGE" – Književnom večeri s piscem i pjesnikom Milošem Kordićem, biblioteka Prosvjete u Zagrebu 23. aprila se priključila obilježavanju *Noći knjige*, akciji koja obuhvaća sve veći broj knjižnica i knjižara u Hrvatskoj.

Predstavljajući, predsjednik Prosvjete Čedomir Višnjic i šef Katedre za srpsku i crnogorsku književnost za zagrebačkom Filozofskom fakultetu Dušan Marinković, kao i sam autor predstavili su Kordićevu knjigu *Azbučnik sela Komogovine* u izdanju Prosvjete i njegov prvi roman *Daždenvjak* u izdanju SKD-a Zora Knin - Beograd. Dodatni banijski *štih* dale su ženska i muška pjevačka grupa petrinjskog pododbora "Prosvjete".

ANA BRATELJEVIĆ NA HARFI U BIBLIOTECI – Zadnji dan aprila prošao je u znaku koncerta harfistice Ane Brateljević u Prosvjeti koja je, osim na harfi, pokazala svoje umijeće i na klaviru. Koncert je održan u okviru harfističkog festivala u Zagrebu, što je postala dobrodošla praksa od prije tri godine. Ana Brateljević donedavno je bila na turneji sa slavним filmskim kompozitorom Eniom Morikoneom koji je također održao koncert u Zagrebu.

KAKO JE KRIM VRAĆEN KUĆI – Povodom Dana oslobođenja Zagreba i Dana pobjede u dvorani biblioteke Prosvjete u Zagrebu održana je projekcija dokumentarnog filma novinara Ruske državne televizije Andreja Kondrašova *Krim – povratak kući*. Prisutnima su se tom prilikom, obratili Robert Markarjan, ambasador Ruske Federacije u Hrvatskoj, kao i novinar i diplomat Bogoljub Lacmanović, čiji je značajan dio karijere vezan uz izvještavanje o Sovjetskom Savezu, odnosno Rusiji.

MAJSKI PROBOJ NA PETROVOJ GORI – Srpska zajednica u organizaciji SNV-a obilježila je kod devastiranog spomenika Vojina Bakića na Petrovoj gori godišnjicu majskog proboja 1942. kroz ustaški obruč čime je na hiljade partizanskih boraca i srpske nejači spašeno od krvničkog noža. Uz govore predsjednika SNV-a Milorada Pupovca i potpredsjednika SABA RH Ivana Fumića u kojima su ukazivali na sve jaču reviziju historije i lažna naričanja u Blajburgu, jer ako je i bilo žrtva nije bilo nevinih, oko 700 prisutnih pratilo je i odličan kulturni program koji su im priuštili djeca folkloriši iz

pododboru u Krnjaku i njihove nešto starije kolege iz vojničkog pododboru, Zbor koji djeluje pri Prosvjeti u Zagrebu, kao i pjesnik i dramski umjetnik Enes Kišević, koji je svoje stihove govorio i na svečanom otvorenju spomenika Vojina Bakića, u čijoj sjeni je i ove godine proslavljen Dan proboja obruča. "Zlo se ne uništava silom, nego istinom", podvukao je Kišević uz nadu da će to domisliti i drugi, a ne samo okupljeni kod spomenika.

USPJEH U LISINSKOM – Na koncertu za muzičke sastave, vokalne grupe i grupe nacionalnih manjina u okviru 38. Smotre folklornog amaterizma grada Zagreba, održanom u maloj dvorani KD Vatroslav Lisinski, svoja umijeća pokazala su KUD-ovi samo tri nacionalne manjine koje djeluju u Zagrebu – folklorna sekcija zagrebačkog pododboru SKD Prosvjete, Makedonsko kulturno društvo "Krstel Misirkov" i folklorna grupa "Jeteliček" Češke besede Zagreb, pri čemu su sve tri koreografije bile praižvedbe. Po mišljenju žirija i ostalih učesnika, program su dobro predstavili. Prosvjeta se predstavila igrama iz Srbije, s autoricom koreografije i muzičke obrade Milanom Lukić, voditeljem ansambla Mladenom Petrićem i voditeljem tamburaškog sastava Markom Rajkovićem, Kod Prosvjete žiri je bio oduševljen činjenicom da postoji ansambl koji čine mladi i to s ravnopravno zastupljena oba spola. Ukazano je na živost plesa sa mnogo plesnih slika.

SVEČANA AKADEMIJA U HRVATSKOM NARODNOM KAZALIŠTU

GODIŠNJICE SRPSKE PROSVJETE

Svečanom akademijom u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu i otvaranjem prigodne izložbe u dvorani biblioteke Prosvjete obilježena su dva značajna jubileja za srpsku zajednicu u Hrvatskoj i Srpsku pravoslavnu crkvu – 200-godišnjica srpskog školstva u Zagrebu i desetgodišnjica rada Srpske pravoslavne opšte gimnazije *Kantakuzina Katarina Branković*.

Uz veliki broj uvažanih crkvenih i svjetovnih gostiju “iz domovine i otadžbine”, uključujući i prisustvo skoro svih arhijereja i sve troje živućih hrvatskih predsjednika u HNK, što su neki novinari komentirali u smislu da su Srbi ponovo postali integrativni faktor za Hrvate, ali u pozitivnom smislu, značenje ovih događaja jeste i u nastavku plodne suradnje SPC i Prosvjete

Otvorenje izložbe o 200 godina srpskog školstva u Zagrebu, ali i desetgodišnjici uspješnog rada Srpske pravoslavne gimnazije *Kantakuzina Katarina Brannković* u Prosvjeti, autorice Ljiljane Vukašinić okupilo je velik broj zvanica kojima su se, osim autorice, obratili mitropolit Porfirije, arhimandrit Danilo Ljubotina, kao i predsjednik SNV Milorad Pupovac.

“Ova izložba je lijepo podsjećanje na dokumente i materijale koje ni dobro upućeni ljudi nisu poznavali, pa je izložba inovativna i vrijedna”, rekao je predsjednik Prosvjete Čedomir Višnjić. “Gimnazija je historijski napor da se u jednom momentu, koji je u svakom pogledu bio loš po naš narod, stvori prekretnica u obrazovanju gdje je jezgra problema, a taj napor i dalje traje. Osim toga, ona izvlači našu djecu iz krajiškog prostora i pruža im mogućnost da dođu u veliki grad i budu ozbiljno obrazovani što danas u svojim sredinama sve teže mogu”.

Ljiljana Vukašinić istaknula je da je izložba koncipirana u mjesec dana, ali da su svi u institucijama gdje je skupljala građu, od Školskog muzeja do Hrvatskog državnog arhiva i NSK-a, bili vrlo susretljivi i nastojali pomoći.

“U crkvenoj opštini nije sačuvana građa o školi, ali najznačajniji kroničar opštine Dimitrije Vitković bilježi 1814. kao godinu kad se škola prvi put spominje. Zlatno doba školstva je od osnivanja Srpske vjeroispovjedne škole 1891. do Drugog svjetskog rata, a najveći broj polaznika bio je između dva svjetska rata kad se broj učenika kreće od 200 do 250”, rekla je.

Što se tiče akademije u HNK, publika je mogla da se kroz nastup hora manastira u Kovilju i hora sabornog hrama u Zagrebu upozna s duhovnim naslijeđem pravoslavlja, a kroz monodramu Vesne Čipčić i sa hudom sudbinom žene po kojoj je gimnazija dobila ime.

Nenad Jovanović

foto: Jovica Drobniak

Mnogi pripadnici nacionalnih i drugih manjina osjećaju povećanu nesigurnost i nelagodu zbog ponovne eskalacije straha i netolerancije u Republici Hrvatskoj, zato u njihovo ime i kao njihovi zastupnici tražimo solidarnost i pomoć svih odgovornih institucija, a u prvom redu institucija Hrvatske vlade, institucija Europske Unije i institucija civilnog društva. Ujedinjeni i odlučni u podršci njezinu sadržaju i njezinoj svrsi, te svjesni ozbiljnosti današnjeg društvenog trenutka, potpisujemo ovu Deklaraciju kao osnove našeg opredjeljenja i djelovanja na očuvanju tolerancije i demokracije, političkog pluralizma i manjinskih prava koje smo, djelujući s većinom političkih snaga u Republici Hrvatskoj, dosad uspjeli izgraditi.

Zastupnici Nedžad Hodžić, Furio Radin, Milorad Pupovac, Dragan Crnogorac, Šandor Juhas, Veljko Kajtazi, Vladimir Bilek, Milan Horvat i Predsjednik Savjeta za nacionalne manjine Aleksandar Tolnauer.
U Puli, 14. svibnja 2015.

PROTIV ETNOCENTRIZMA I NETOLERANCIJE

USVOJENA DEKLARACIJA O NESNOŠLJIVOSTI I ETNOCENTRIZMU U HRVATSKOJ

Zastupnici nacionalnih manjina u Hrvatskom saboru Nedžad Hodžić, Furio Radin, Milorad Pupovac, Dragan Crnogorac, Šandor Juhas, Veljko Kajtazi, Vladimir Bilek i Milan Horvat te predsjednik Savjeta za nacionalne manjine Aleksandar Tolnauer 14. svibnja 2015. godine objavili su Deklaraciju o nesnošljivosti i etnocentrizmu u Hrvatskoj.

U Deklaraciji je navedeno kako su pripadnici nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj ponovno suočeni s eskalacijom etnocentrizma i netolerancije, kako svjedoče šovinističkim izjavama europarlamentarke Ruže Tomašić koja poziva na etničku netrpeljivost i etničko čišćenje, kao i diskriminaciji koja dolazi od pojedinih stranaka koje su od nacionalizma i isključivosti stvorile svoju političku ideologiju i svoju političku praksu, te da su uvjereni da takvo stanje predstavlja sigurnosni problem za nacionalne manjine i prepreku za ostvarivanje njihovih Ustavom i međunarodnim ugovorima zajamčenih prava.

Svjesni da razvoj pokreta koji se kontinuirano pozivaju na rat i obnavljaju ratnu retoriku te militariziraju javno i političko djelovanje, može dovesti do porasta aspiracija za autoritarnim političkim vrijednostima i sustavima u kojima će biti narušene vrijednosti mira, pluralizma i multietničnosti, potreseni činjenicom da takve ideologije osporavaju i nasilnim sredstvima onemogućavaju primjenu Zakona o službenoj uporabi manjinskih jezika i pisma u pojedinim dijelovima zemlje te upoznati sa sve većom popularnošću takvih stavova, posebno u manje obrazovanim segmentima stanovništva, šutnjom većine građana i sve učestalijim govorom mržnje, potpisnici Deklaracije izrazili su suprotstavljanje diskriminaciji i pozivima na diskriminaciju svih onih koji su drugačiji od većine po svojim individualnim i kolektivnim osobinama, uključujući nacionalne, vjerske, rasne, rodne i dobne karakteristike te političke i idejne orijentacije.

U ime i kao zastupnici mnogih pripadnika nacionalnih i drugih manjina koji osjećaju povećanu nesigurnost i nelagodu zbog ponovne eskalacije straha i netolerancije, zatražili su solidarnost i pomoć svih odgovornih institucija, u prvom redu Vlade RH, institucija EU i institucija civilnog društva.

Pučka pravobraniteljica izražava razumijevanje i solidarnost s potpisnicima Deklaracije zabrinutih zbog učestalih pojava koje narušavaju vrijednosti poput suživota, tolerancije, multikulturalizma te uvažavanja drugih i drugačijih, a na koje je i sama opetovano ukazivala u svojim izvješćima i izjavama.

Goran Borković

SRBI U UDBINI

SVEMIRSKI CENTAR S LOŠIM TELEFONSKIM SIGNALOM

PIŠE: Saša Vejnović

U Udbini je vrlo malo međunacionalnih sukoba. Kažu nam da je jedan od razloga tolerancije činjenica da gotovo svi koji žele posao imaju gdje raditi. Osim toga, kako kažu u Općini, sigurno niti jedno mjesto u Hrvatskoj ne zapošljava više Srba u postotku zastupljenosti

“Ne živi se ovdje baš jako loše. Možda se u gradovima živi i lošije. Muž i ja smo se vratili jer smo to htjeli i zato što smo znali da ćemo moći preživjeti ako bar jedno od nas dvoje bude imao posao”, govori nam u tišini udbinske knjižnice Tanja Čanković. Naš razgovor tek povremeno prekine neko od četvero djece koja su pristigla u knjižnicu na nešto što oni zovu igraonica. Igraju onu već zaboravljenu “Grad, država, rijeka...” pa svako malo požele provjeriti svoje znanje s Tanjom. Ona ih tiho moli da joj dopuste još koju minutu razgovora s “čikom novinarom”, pa će im se pridružiti, a djeca potom nastavljaju smišljati imena rijeka na “p” što je tiše moguće. Za razliku od svojih gradskih vršnjaka, oni ne nose sa sobom tablete ni pametne mobitele. Možda zato što na Udbini nema 3G signala većine hrvatskih telekom-operatera.

Nije samo kvalitetan signal ono što nedostaje Udbini, iako bi se na prvi pogled moglo učiniti da ovdje ima svega. Tu je jedna trgovina, mesnica, ljekarna, dom zdravlja, nekoliko kafića, dva restorana, zatim pošta, škola, knjižnica, glazbena škola, taekwondo klub, šahovski klub, planinarsko društvo, lovačko društvo... Ali ipak, Udbini nedostaje ono najvažnije. Ovdje nedostaje ljudi.

Prije rata u udbinskom se kraju pristojno moglo živjeti. Dok se sredinom prošlog stoljeća perspektiva nije nazirala, osamdesetih je godina ipak Udbina nudila neke mogućnosti. Nekoliko firmi na samoj Udbini i u njejoj neposrednoj blizini zapošljavalo je sve one koji nisu htjeli čitav život brinuti o stoci ili obrađivati plodnu zemlju Krbavskog ili nekog od okolnih polja. Mladi ljudi prestali su bježati u velike gradove, a u Udbini je bujao život.

Najkatoličnije mjesto

Državni zavod za statistiku kaže da je Udbina prije rata brojala 1162 stanovnika. Sa 80 posto Srbi su bili najbrojniji, Hrvata i Jugoslovena je bilo po šest posto, a ostalih nešto više od sedam posto. Posljednji popis iz 2011. kaže da Udbina broji

svega 960 stanovnika, dok je na čitavom područje Općine Udbina izbrojano svega 1874 duše. Srbi su danas tijesna većina sa svega 51 posto, dok je Hrvata 45 posto.

Unatoč tome, putniku namjerniku koji o Udbini ništa ne zna moglo bi se učiniti da zapravo ulazi u najkatoličnije hrvatsko mjesto. Kada se Udbini prilazi starom cestom iz smjera Zagreba u prvom je planu Crkva hrvatskih mučenika, izgrađena prije pet godina. Na tom je mjestu do ovog posljednjeg rata bio hotel, no nakon “Oluje”, protjerivanja Srba i naseljavanja bosanskohercegovačkih Hrvata, valjalo je dodatno naglasiti pobjedu pa se krenulo u izgradnju crkve koja nadilazi sva sakralna zdanja toga kraja. “Stvarno izgleda onako... monumentalno. Čak i previše, rekla bih. Ja jesam katolkinja, ali u srcu. Nije to za ovakvu situaciju”, komentirala je sredovječna gospođa koja se u autobusu vozila ispred nas, dok smo se vozili ispod same crkve.

Kada se gradu prilazi starom cestom iz smjera Zagreba u prvom je planu monumentalna Crkva hrvatskih mučenika, izgrađena prije pet godina

Ako putniku namjerniku to nije bilo dovoljno, pred sami ulaz u Udbinu postavljene su table za Crkvu hrvatskih mučenika, katedralu Svetog Jakova. Zapravo je riječ o iskopinama zidina crkve iz 13. stoljeća kojima se jedva može prići. Između tih tabli smjestila se i oznaka za bolnicu. Potom je tu velika bijela tabla s natpisom “Hrvatska Udbina”, dijelom pjesme Drage Ivaniševića “Hrvatska” i Gundulićevim stihovima “O lijepa, o draga, o slatka slobodo”. Na pročeljima zgrada koje se nalaze na samom ulazu u Udbinu još uvijek su natpisi koje su ostavljali hrvatski vojnici kada su prije 20 godina ulazili u gotovo prazno mjesto.

Sve su to jasne poruke tko je u tom posljednjem ratu pobjednik, a tko poraženi. Pa ipak, udbinski Srbi ne osjećaju se više građanima drugog reda. “Slobodno mogu reći da je Udbina primjer suživota u Hrvatskoj. Sigurno niti jedno mjesto u Hrvatskoj ne zapošljava više Srba u postotku”, priča nam Milan Uzelac, zamjenik udbinskog načelnika, koji je kao 14-godišnjak napustio Udbinu u “Oluji”. Školu je završio u Somboru, Poljoprivredni fakultet u Novom Sadu. A onda se 2008. vratio na Udbinu gdje je dobio posao u Općini kao referent za poljoprivredu. “Da se ne

lažemo, da sam se u Vojvodini dobro snašao vjerojatno se ne bih vratio. Tamo sam četiri godine radio sve i svašta, ali dobar posao nisam mogao naći", priča Uzelac, kojem danas nije žao što se vratio.

I on nas, baš kao i većina drugih sugovornika, uvjerava da međunacionalnih problema na Udbini nema ili barem da su zanemarivi. Po njegovom mišljenju nekoliko je razloga za to. Udbinjani su, kaže, uvijek bili širih nazora. Ne treba zanemariti ni to što za vrijeme posljednjeg rata nije bilo većih stradanja.

Većina stanovnika je za postavljanje dvojezičnih ploča na zgradu općine saznala tek nakon desetak dana i to iz medija. Do tada to nije bila tema razgovora. Dva mjeseca kasnije nepoznat netko ih je razbio. Nove čekaju u uredu da se sve skupa "još malo smiri"

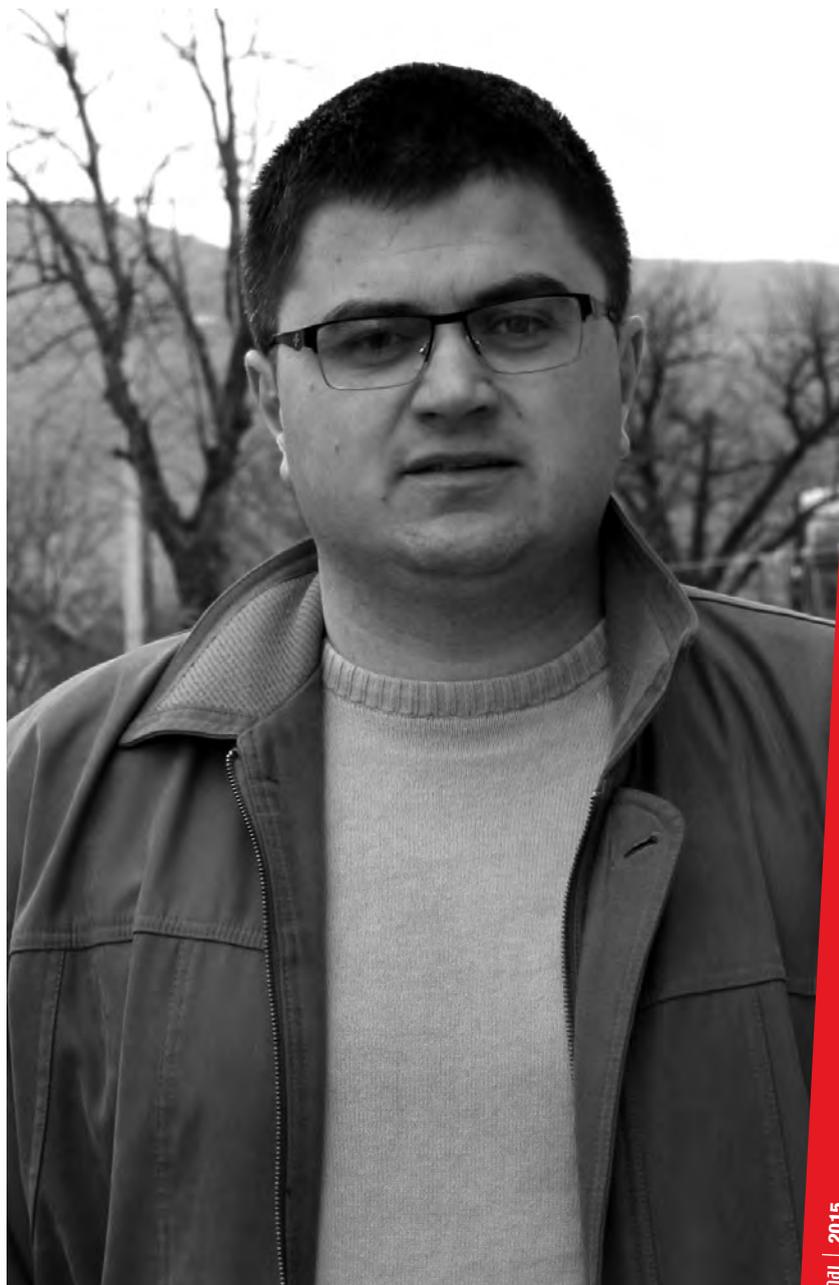
Govori nam to ispred uređâ Općine koji se nalaze u samom centru Udbine. Možete ih prepoznati tek po zastavama ili po uredu Pošte koji se nalazi u istoj zgradi. Ploče nema. U kolovozu 2013. godine postavljene su, sukladno hrvatskim zakonima, dvije ploče na zgradu Općine, prva na latinici, a druga na ćirilici. Većina stanovnika je za postavljanje saznala tek nakon desetak dana i to iz medija. Do tada to nije bila tema razgovora, ljudi se jednostavno nisu nimalo uzbuđivali. Dva mjeseca kasnije nepoznat netko je ploče razbio i nove nakon toga nisu postavljane. "Imam nove ploče, eno ih u uredu. Ali što ću ih postavljati da ih budale opet razbiju. Neka se sve to još malo smiri", kaže Uzelac.

"Kad ste gladni, svi su vam krivi"

Tanja Čanković također ne smatra da su nacionalne razmirice nekakav problem Udbine vrijedan spomena. "Egzistencija je glavni problem. Smatram da ljudi imaju novca ne bi razmišljali o takvim stvarima. Kad ste gladni svi su vam krivi. A onda kreće nacionalizam...", govori Čanković, koja se ipak malo zamislila prije nego što je odgovorila na pitanje je li požalila što se vratila na Udbinu.

"Pa što da vam kažem... i ne baš. Možda bi bilo drugačije da imamo djecu. Onda bih debelo razmislila. Ali ovako, ako zatreba sutra uzmem stvari i odem dalje. Gdje sam god došla pokušala sam uvijek izvući najbolje, bez obzira u kakvim sam uvjetima živjela. Mogla bih sad sjesti i plakati koliko mi stvari fali i što bih sve htjela, ali ja recimo uživam u prekrasnim šetnjama ovim okolnim brdima. More nam je blizu. Možete izvući maksimum iz mjesta kao što je Udbina", kaže Čanković.

Jedan od razloga što su Udbinjani tolerantni leži i u tome što gotovo svi koji žele posao – imaju posao. Tako bar tvrdi Uzelac. "Ovdje su vam gotovo svi zaposleni. Samo onaj tko neće taj ne radi. Puno nam znači to što je Udbina i prije rata imala jaku industriju pa su ostale hale i priključci, a prednost nam je to što smo na državnoj cesti D1", kaže Uzelac, nabrajajući udbinske tvrtke i brojeći zaposlenike. "Evo Moderator, koji proizvodi pelete i električnu energiju, zapošljava tridesetak ljudi, od čega je barem pola Srba što izuzetno poštujem. Plaće su im za Liku i više

Milan Uzelac, zamjenik načelnika općine Udbina

nego dobre i dosad nisu kasnile niti jedan dan. Preko puta je pilana Cedar koja je najveći hrvatski izvoznik bukovine. Zapošljavaju oko 65 ljudi, uskoro će i 70, plaće su im nešto niže, ali ljudi su zadovoljni. I oni zapošljavaju bar pola Srba. Tu je i Duhanka s 30-tak zaposlenih. Oni, nažalost, ne zapošljavaju Srbe, ali nema veze, važno je da ljudi rade. I u Šumariji ih je oko 65, u komunalcu petnaestak, još toliko u staračkom domu i u školi, u Općini desetak...", nabraja Uzelac.

No, većina zaposlenih Udbinjana ima tek srednju stručnu spremu, pa firme kojima treba visokokvalificirani kadar najčešće ga traže u većim hrvatskim gradovima. Tako i tvrtka Moderator, koja zapošljava 32 radnika, upravo dovršava apartmane na gornjem katu upravne zgrade, u koje će smjestiti nekoliko inženjera. "Imali smo velikih problema s radnom snagom. Većina naših radnika je iz Udbine i okolnih sela, nešto ih je iz Korenice i iz Gračaca, no svi su oni sa srednjom stručnom spremom. Međutim, stručne ljude smo morali dovesti sa strane. A problem je što ih nemate gdje dovesti, odnosno nemate ih gdje smjestiti. Na Udbini ima puno "praznih" stanova, ali oni su nedostupni. Zbog toga smo bili prisiljeni sami graditi apartmane za visokokvalificirane radnike bez kojih je svako širenje tvrtke nemoguće", kaže Davor Zec, direktor tvrtke Moderator.

Davor Zec, direktor tvrtke Moderator

Priznaje da ljudi zapravo nemaju na Udbini što raditi nakon posla, pa im stoga izlaze u susret i dopuštaju svojevrсно klizno radno vrijeme. Drugim riječima, ne robuju strogom radnom vremenu, već kad se posao napravi puštaju ih kući.

Idealna lokacija za svemirski centar

U posljednje se vrijeme Udbina našla u svim medijima kao potencijalni svemirski centar. Slušao je i Zec o tome, volio bi kad bi se to doista ostvarilo. "Ja bih volio da bude svemirski centar, ali bojim se da tu još nije sve riješeno. Ali bilo bi izvrsno, zašto ne. Općenito mislim da država treba poticati decentralizaciju i razvoj malih mjesta", kaže Zec.

Ukoliko bude sve išlo po planu, već ove jeseni bi se mogle zakopati prve lopate za izgradnju budućeg svemirskog centra. Planira se još velika farma s 10.000 ovaca, izgradnja mljekare, sirane, parka vjetroelektrana...

No, Slobodan Danko Bosanac, voditelj ureda hrvatske podružnice tvrtke Swiss Space Systems (S3), tvrdi da projekt nije šala. "Vjerujte mi, to je jako ozbiljno. Na predstavljanju projekta bio je i švicarski veleposlanik, iza svega stoji švicarska vlada. Ovo je možda ključni projekt i za Europu jer se ide u smjeru svemirske ere, odnosno da u svemir mogu letjeti i ljudi s prosječnim primanjima, a ne samo milijarderi", kaže Bosanac. Ne želi još otkrivati previše detalja iz pregovora s državnim vlastima, no tvrdi da se oni kreću u dobrom smjeru. Udbina, kaže, nije izabrana slučajno niti njen izbor ima veze s bilo kakvim emocijama. "Odabrali smo je vrlo racionalno. Tamo već postoji aerodrom od kojeg država i nema neke koristi. To je prekrasan kraj od kojeg je Zadar na 40 minuta

Tanja Čanković, knjižničarka i voditeljica Prosvjete

vožnje, a Zagreb svega dva sata. Ta dolina je prekrasna i ekološki čista", nabraja Bosanac. I njega brine što tamo nema adekvatne radne snage za projekt kakav je svemirski centar, međutim uvjeren je da se mlade ljude u takav kraj vrlo lako može privući. "Ljudi to teško shvaćaju, ali sjetite se samo Silicijske doline u SAD-u. Pa to je bila najobičnija pustinja, a danas je svjetsko središte u mikro i nano elektronici. Nema razloga da Udbina ne postane svemirski centar", kaže Bosanac.

Ukoliko bude sve išlo po planu, već ove jeseni bi se mogle zakopati prve lopate, no to nije jedini projekt koji se smiješi Udbinjanima. "Imamo investitora koji planira veliku farmu s 10.000 ovaca, izgradnju mljekare, sirane... Tu je i projekt vjetroelektrana ukupne snage 120 megavata. To bi mogao biti najveći vjetroпарк u Hrvatskoj. Lokacijsku dozvolu su dobili i do jeseni bi se trebalo početi graditi. U proračun bi se samo zbog toga moglo slijevati tri do četiri milijuna kuna. Uspije li sve ovo, to bi diglo Udbinu u rang Švicarske", kaže Uzelac.

Dok ne krene sav taj novac, a Udbina postane centar svemira, gospodarica vjetra i ovaca, Udbinjanima preostaje da slobodno vrijeme ubijaju u postojećim sadržajima koje im njihovo mještace nudi. A osim praznjenja boca u kafićima izbor i nije baš velik. Odnosno, ne bi ga ni bilo da nije Srpskog kulturnog društva Prosvjeta u čijim se prostorijama svake subote sastaju članovi. Prostor je donirala Općina koja plaća i režijske troškove. Uređen je slikama ličkih motiva koje su nastale na nekoliko likovnih kolonija koje su organizirane ranijih godina.

SKD Prosvjeta službeno broji 25 članova, ako je suditi po plaćenim članarinama, no na ličkom prelu, tradicionalnom ličkom druženju koje su uveli svake zadnje subote u mjesecu, skupi se i pedesetak ljudi iz Udbine i okolnih sela.

"U ovako malim mjestima je teško i živjeti, a kamoli tražiti od ljudi neku kulturu, da čuvaju tradiciju, jezik", kaže Tanja Čanković, koja pored posla bibliotekarke vodi i udbinsku Prosvjetu gdje s muškom i ženskom pjevačkom grupom pokušavaju očuvati lički ožkan i rozgalicu, vrste ličkog pjevanja. Voljela bi, kaže, da se mladi zainteresiraju za očuvanje tradicije, no to baš nije slučaj. "Članovi društva su uglavnom stariji ljudi, između 55 i 75 godina, dok djeca to baš ne vole. Nekad smo imali folklor, ali ni to više ne postoji, opet iz istog razloga. Mlađi su otišli", kaže Čanković. No, ipak nije potpuno razočarana. "Zadovoljna sam jer se ipak nešto događa. Ne damo mi to zaboravu, pa dok izdržimo. A možda će se i mladi jednom zainteresirati. To nam je misija", kaže Čanković.

СВИ СМО МИ У ПОЛУКОЛОНИЈАЛНОМ СТАТУСУ

МИША БУРКОВИЋ, КОЛУМНИСТ “ПОЛИТИКЕ”

Западне силе су бруталне у реализацији својих интереса и они су један од основних извора нестабилности и пропадања народа на овим просторима. Осим економске колонизације, отимања банкарског и сектора осигурања, као и најважнијих стратешких инфраструктурних компанија, посебно бих издвојио њихово константно наметање антипородичних норми и пракси

РАЗГОВАРАО: Горан Борковић

ФОТО: Милан Тимотић

Миша Ђурковић докторирао је филозофију на Филозофском факултету у Београду. Запослен је као знанствени сарадник на Институту за европске студије. Бави се политичком и правном теоријом, феноменима популарне културе и процесима европских интеграција. Аутор је седам књига и већег броја научних радова, а публицистички се још од 2001. године, уз повремене прекиде, јавља у београдском листу “Политика”.

Србију сте једном описали овим ријечима: “Живимо у земљи која планира да прода последње остатке породичне сребрнине како би одложила банкрот за још неколико година, у којој владавина права више не представља ни идеал, а камоли реалност и у којој су основне демократске и људске слободе поново угрожене. Да не помињем разваљено основно и високо школство, генерације пинквидних тинејџерки које се надмећу у разголићеном сликању како би добиле што више лајкова на Фејсбуку, и пре свега физичко одумирање становништва: просек старости популације је прешао 41 годину, а током 2013. рођено је најмање беба у новијој историји Србије.” Је ли стање заиста тако драматично како сте описали?

Миша Ђурковић: Стање у Србији је најжалост заиста веома лоше. Није нека утеха што сам сличне редове могао да напишем за готово сваку земљу у окружењу, укључујући Румунију и Бугарску које су већ осам година пуноправне чланице ЕУ. Просечна старост у Грчкој

је прешла 43 године... Оптерећени економским проблемима који су сами по себи велики, али су више последица него узрок, ми не пратимо дугорочне трендове који озбиљно угрожавају све нације и државе на Балкану. Велики узрок тога је полуколонијални статус ових земаља у којима власти добијају похвале од међународних фактора за потезе који су очигледно штетни по народ. Западне силе су бруталне у реализацији својих интереса и они су један од основних извора нестабилности и пропадања народа на овим просторима. Осим економске колонизације, отимања банкарског и сектора осигурања, као и најважнијих стратешких инфраструктурних компанија, посебно бих издвојио њихово константно наметање антипородичних норми и пракси.

Каква је геополитичка будућност Србије? Је ли то зацртани пут уласка у Европску унију или приближавање Русији?

Миша Ђурковић: Србија је без икакве геополитичке алтернативе у овом тренутку. Она је у лимбу вечитог кандидата за ЕУ, док је у исто време фактички већ интегрисана у НАТО систем у сваком погледу осим формалног. Симпатије народа за Русију су огромне, што је потпуно разумљиво након свега што нам је Запад урадио и ради и данас. Но Русија ни на који начин не наступа на овим просторима као стварна алтернатива Западу. То није био случај ни пре украјинске кризе, а сада је још мање. За Русију је приоритет простор блиског

иностраниста и то посебно Белорусија, Казахстан, Грузија и Украјина. Но и тамо им резултати нису адекватни. За све остало они немају ресурса за озбиљно надметање са Западом и то и сами признају. У Србији их занима пре свега енергетски и банкарски бизнис. Мека моћ, медијски или пропагандни наступ и слично, постоји само у траговима. У сваком случају са Бугарском која је сад више него икад под контролом Запада, Србија нема физичку везу са Русијом па је прича о избору нерелевантна.

За Русију је приоритет простор блиског иностранства, но и тамо им резултати нису адекватни. За све остало они немају ресурса за озбиљно надметање са Западом и то и сами признају

Могу ли “мање државе” у данашњем свијету с овако подијељеним картама бити “несврстане”? На примјер, амерички амбасадор у Хрватској без устручавања оштро нападне владу због судјеловања на господарском форуму с Русијом у Москви, а да му практички из државних институција, осим бившег председника Месића, нитко на тај чак и за америчке појмове неуобичајени иступ – ни не одговори.

Миша Ђурковић: Карл Шмит је после Другог светског рата, полазећи од традиције реализма у међународним односима која је и данас релевантна парадигма, утврдио да стварно суверене могу да буду само државе које имају нуклеарно оружје. Дакле ни Немачка не може да буде потпуно суверена, а камоли овако мале државе као што су наше. Разлика је што у Немачкој амерички амбасадори не наступају тако отворено брутално попут господина Мертена. Но што више ове државе тону, то су они безобзирнији и отворенији и у јавној демонстрацији своје средишње моћи у унутрашњој политици ових држава. Пре пар година су амбасадори САД-а и Британије у Србији јавно давали оцене раду владе!? И док год ми будемо овако слаби и без реалних алтернатива, они ће се тако понашати иако знају да би нпр. српско увођење санкција Русији уништило пољопривреду Србије.

Могу ли данас лидери малих држава бити реално неовисни? Не пријети ли им барем неки међународни суд за старе или нове гријехе, ако се побуне?

Миша Ђурковић: Не могу. Долазак на власт је најпре условљен њиховим аминаовањем једне или друге групације, односно лидера. Није

тајна да су велике стране силе на неки начин учествовале у избору председника и влада у Србији и Хрватској у последњих петнаестак година. Узмимо само последње случајеве госпође Колинде Грабар Китаровић и Томислава Николића, када су победе биле прилично неочекиване. Но осим што се на тај начин мешају у састављање врха власти, проблем је што они по дубини контролишу све најважније секторе безбедносног, економског, правосудног, медијског, просветног живота... Понашање у Украјини, Либији, и Сирији показује да им у реализацији геополитичких циљева није страна ни употреба неонациста, радикалних исламиста и сличних снага. Стога лидер оваквих земаља мора да буде мудар, вешт дипломата, и да пажљиво одреди простор у коме мора да се повинује од онога у коме реално може да избори приоритете своје државе. Пример Орбана је врло занимљив.

Доживљава ли данашњи свијет (Запад, Ислам) нашу славенско-православну цивилизацију као меки простор за ширење и експлоатацију? Како се поставити према томе?

Миша Ђурковић: Полазећи од Хантингтонове парадигме, један српски научник, Небојша Вуковић, пре пар година је написао чланак “Једна цивилизација мање” указујући пре свега на катастрофалне демографске трендове у православно-словенском свету. Томе смо и сами криви, али су томе значајно допринели и системи вредности који су стигли са запада и који попут серије “Секс и град” уче наше жене да је хедонизам, а не рађање смисао живота. Тај систем вредности се шири преко свих инструмената идентитетске политике, а томе свакако доприноси и чињеница да су цркве и верска традиција у жестокој дефанзиви, сведене на фолклор и ритуале. Тек у другом нивоу по мени је опасност од њихове економске експлоатације која је несумњива. Што се тиче Ислама управо сам завршио рад на чланку који прати вишевековну историју англоамеричке употребе исламизма, односно политичког ислама. Између осталог он је коришћен, а и даље се користи, против православне цивилизације за њено “запречавање” и сузбијање.

Није тајна да су велике стране силе на неки начин учествовале у избору председника и влада у Србији и Хрватској у последњих петнаестак година

Против свега тога се треба борити средствима која су нам на располагању. Кад можемо памећу и дипломатијом, а кад морамо и војно. С друге стране, чини ми се да нису искоришћени простори за

истинско отварање дијалога са Исламом на Балкану. Не са позиција политичке коректности, већ са позиција њиховог и нашег стварног интереса.

Како видите проблем “Јужног европског коридора и односе међу лидерима (Ципрас – Груевски – Вучић)?

Миша Ђурковић: Цео Балкан поново запада у озбиљну нестабилност. Један од узрока је драматично погоршање економске ситуације у последњих неколико година, а други је паналбански национализам који су подстакли пре свега Американци, али и друге западне силе. У исто време се дешава нови хладни рат у коме се последњих годину дана види велики налет Америчанаца на овим просторима на свим пољима. Део те приче је енергетски рат око коридора којим треба довести гас. Американци су успешно сахранили пројекат Јужни ток па су Руси били принуђени да крену са једном још увек доста магловитом алтернативом Турског тока. Но та траса је најпре технички и пројектно неосмишљена и требаће доста тога да се деси да она заживи. Све три земље имају своје проблеме. Ципрас гледа како да избегне банкрот, Вучић како да одржи свој *perpetum mobile* огромних незаснованих обећања, а у најтежој ситуацији је Груевски кога Американци озбиљно дестабилизују преко опозиције, струковних протеста и Албанаца. Ови лидери не могу ни да стигну до питања међусобних односа...

Све у вези са Хашким судом је скандал и наравно да ни на који начин није допринео “помирењу”. Иначе на Балкану нема никаквог помирења. Сви сукоби и спорови су остали отворени, тако да странци могу да нас све активирају и гурну у неке нове ратове кад год им то буде затребало

Како у том контексту гледате на односе с Хрватском који су задњих мјесеци били на линији топло-хладно као и на улогу Срба у Хрватској у том отопљавању?

Миша Ђурковић: Не видим било какво отопљавање у односима Београд – Загреб. То све личи на познати филм Пјера Жалице “Гори ватра”, кад Срби и Муслимани морају да симулирају некакво помирење и отопљавање не би ли умилостивили страног протектора. Једино

што их бар за тренутак уједини су заједничке муке и трагедије попут пожара или прошле године поплава. Но кад то прође сви отворени проблеми јављају се поново. Срби у Хрватској најбоље знају како живе и са којим се проблемима срећу покушавајући да опстану. Држава Србија нажалост под овом администрацијом не ради довољно да им у том послу помогне.

Колико је “процесу помирења”, како се воли називати “нормализација односа” помогао Хашки суд?

Миша Ђурковић: Хашки суд је једна велика срамота за идеју правде, а његове функције су углавном везане за колонијално манипулисање и расистичку стигматизацију мање-више свих народа бивше Југославије. Наравно највише Срба, али су и сви остали добили бар неки свој део. Доста се зна о читавом низу срамних пресуда попут случаја Харадинај, Орић или Готовина, но мене у последње време занима димензија политичке употребе Хага за актуелне политичке проблеме. О томе сам недавно писао подсећајући на случајеве кад британски официри пред агресију 1999. прете југословенским официрима да ако не издају могу да заврше у Хагу. Или нпр. случај Шешеља кога су скоро дванаест година држали у затвору само да не би утицао на политичке токове у Србији а онда су га пустили кад су проценили да би могао да корисно дестабилизује Вучића. Сад кад тим учинком нису задовољни враћају га у Хаг. Све у вези са тим судом је скандал и наравно да ни на који начин није допринео “помирењу”. Иначе на Балкану нема никаквог помирења. Сви сукоби и спорови су остали отворени тако да странци могу да нас све активирају и гурну у неке нове ратове кад год им то буде затребало.

У једној од колумни у Политици оштро сте се супроставили могућности увођења сурогат мајчинства, упозоравајући на претјерано либералне ставове који доводе у питање обитељ и њене вриједности? Такођер сте устврдили да би мјера потпуне забране тјелесног кажњавања дјеце довела до потпуне анархије у породичним односима.

Миша Ђурковић: Зоран Миливојевић, ја и још један број интелектуалаца, адвоката и других сарадника покренули смо неку врсту кампање против онога што доноси предлог Грађанског законика за Србију. Писци тог предлога су писали нешто што нема никакве везе са реалним животом Србије и ако се поменута и још нека решења усвоје направиле потпуни хаос са несагледивим последицама не само по правни систем већ и по елементарно здравље Србије, отварајући у овако правно неуређеној држави огромне просторе за злоупотребу. Осим поменутих изузетно неморалних и контроверзних решења и института, предвиђа се и увођење еутаназије, омогућавање промене пола заметка итд. Ту је и предлог закона о родној равноправности који је још један део пакта суштински усмереног против породице у Србији. Ми са снагама које имамо и врло ограниченим простором у медијима покушавамо да освестимо политичаре и јавност о чему се заправо ради и да спречимо доношење таквих мера. Нажалост ми немамо ни минимум подршке наше цркве какав на пример *У име обитељи* има у Хрватској. Али боримо се.

★ Problem Jugoslavije i jugoslavenstva, za one koji im nisu skloni, dâ se jednostavno izraziti; što ih radikalnije zatireš, to više stvaraš pretpostavke njihove obnove. Jedna od parola pod kojima je to svojevremeno raslo, bila je: Balkan, balkanskim narodima. Kao izraz samosvijesti mladih građanskih nacionalizama, koja je dovoljno narasla da shvati vlastite slabosti i nemoć pred tada dominantnim germanskim utjecajem, i u njegovoj pratnji, mađarskim i talijanskim. Smisao zajedničke države je bio u eventualnoj mogućnosti Južnih Slavena da se tim utjecajima odupru.

Politička karta kontinenta se od tada više puta promijenila. Neki centri moći su nestali, neki su sporedni, neki vrlo snažni su nastali. Odnos prema njima je tema ovog bloka tekstova. Sve su današnje postjugoslavenske političke elite – antijugoslavenske, jer žude za moćnim i toplim zagrljajem zaštitnika – gospodara. U tome je njihovo “potonje” jugoslavenstvo.

ŽUDNJA ZA GOSPODAROM

NJEMAČKA – KAKO JE KAPITAL POBIJEDIO PAMĆENJE

Zoran Daskalović

Na Balkanu su povijesne šablone u odnosima s Njemačkom u ratnim devedesetim godinama dobile dodatne začine i argumente po kojima Njemačka, navodno, jedne pazi i mazi, a druge mrzi i gazi, što se očituje i u njezinu spuštanju i podizanju rampi na europskom putovanju pojedinih balkanskih država

Ukrajinska kriza potakla je Njemačku da više pažnje posveti i Balkanu, prije svega bankrotiranoj Grčkoj i državama nastalim na prostoru bivše Jugoslavije, a među njima ponajprije onima koje još uvijek nisu članice Evropske unije. Povećani angažman Njemačke u balkanskim državama, kao mnogo puta u povijesti, izaziva dvojake reakcije. Regija drastično pogođena krizom i gladna stranih investicija, u Njemačkoj kao ključnoj članici Evropske unije i njezinom ekonomskom lideru, vidi spasiteljicu svih balkanskih nacionalnih ekonomija. Zbog toga je Njemačka najpoželjniji partner svim balkanskim državama.

S druge strane, Njemačka se lani okrenula Balkanu nakon što su njezini mediji unisono počeli prozivati Rusiju da pritiscima i ekonomskim ucjenama pokušava balkanske države koje kandidiraju za članstvo u EU odvratiti od europskog puta, a one koje su u članstvu EU učiniti ekonomski ovisnima o ruskim energentima, a time i o

ruskoj politici. Medijska galama protiv ruske politike na Balkanu, prije nego što je njemačka kancelarka Angela Merkel lani okupila premijere i ministre iz Slovenije, Hrvatske, BiH, Srbije, Crne Gore, Kosova, Makedonije i Albanije na konferenciji u Berlinu, pobudila je sumnju da bi te zapadnobalkanske države opet mogle poslužiti kao monete za potkusurivanje u najnovijem sukobu evroatlantskih globalnih igrača i Rusije koji su se zakrtili zbog Ukrajine.

Evropska priča

Sumnje je dodatno hranila i činjenica da je Evropska unija predvođena Njemačkom uspjela spriječiti realizaciju projekta plinovoda *Južni tok* koji je balkanskim državama donosio višestruke koristi, a njegova propast uglavnom ekonomsku štetu i energetska nestabilnost. Njemačka i bogate države sa sjevera Europe, koje su odavno svojim gospodarstvima osigurale stabilan dotok ruskih energenata izgradnjom projekata identičnima *Južnome toku*, uvjeravale su balkanske države da su *Južni tok* potkopale za njihovo dobro jer su ih na taj način sačuvala od navodne ruske opasnosti koja im je prijetila zbog ovisnosti o ruskome plinu. No, unatoč tim sumnjama i skepsi koja se proširila Balkanom zbog evropsko-američkog miniranja *Južnog toka*, pozvani balkanski lideri pohrlili su u Berlin na noge Angeli Merkel jer zapravo drugog izbora i nisu imali.

Više je razloga zašto se balkanski lideri osjećaju kao da ih je ogrijalo sunce kad im Berlin ponudi suradnju i partnerstvo u političkim i ekonomskim odnosima. Ključan je, međutim, taj što Njemačka već sedmu deceniju svoju vanjsku politiku temelji

i sjedinjuje s evropskim integracijama. Od 1949. godine Njemačka je svoju vanjsku politiku smjestila u okvir evropskih integracija zbog stvaranja uvjeta za svoje ponovno ujedinjenje, ali istovremeno i zbog razvoja i jačanja demokracije, mira i sigurnosti, koegzistencije i suradnje sa susjedima, prevazilaženja sukoba i posljedica događaja iz bliske prošlosti, ekonomskog razvoja i boljeg i mirnijeg života svojih građana. Kontekst evropskih integracija u koji je Njemačka smjestila svoju vanjsku politiku magnetski je primamljiv i svim balkanskim državama jer i one imaju identične ili slične razloge i interese da budu dio te evropske priče u kojoj je Njemačka jedan od glavnih likova, vjerojatno i najvažniji. Kako je Balkan u odnosu na srednju i istočnu Europu u njemačkoj vanjskoj politici ipak od sekundarnog značaja, svako snažnije angažiranje Njemačke na Balkanu naširoko odjekuje i pažljivo se važu i odmjeravaju njegovi ciljevi i posljedice kojima će eventualno rezultirati. Od njemačkog angažmana puno se očekuje, ali i strepi jer od njega ne ovise samo odnosi s Berlinom, nego i oni s Europskom unijom, koja je i na Balkanu, kao i u drugim dijelovima Europe, najprestižnija multinacionalna integracija kojoj se pojedine nacionalne države mogu pridružiti. Nijedan drugi globalni igrač koji uz svoje interese pokušava vezati balkanske države, od Rusije preko Turske i Kine do SAD-a, ne može konkurirati Njemačkoj i njezinim jamstvima koja daje dok im nudi evropsku budućnost.

Drastično pogođene krizom i gladne stranih investicija države u regiji u Njemačkoj, kao ključnoj članici Evropske unije i njezinom ekonomskom lideru, vide spasiteljicu svih balkanskih nacionalnih ekonomija

Ne mogu to čak ni druge vodeće članice Evropske unije (Francuska, Velika Britanija, pa i Italija), jer svoja jamstva ne mogu potkrijepiti ekonomskim koristima koje suradnja s Njemačkom donosi onima koji je pristanu dosljedno slijediti u kreiranju i vođenju politike evropskih integracija, pa čak i danas kad su evrointegracijski procesi itekako uzdrmani zbog udara globalne ekonomske krize i recesije: i u tim tugaljivim i dezintegrirajućim uvjetima Njemačka i njezino gospodarstvo glavne su uzdanice u bolje evropske dane. Njemačka je u evrointegracijske procese silno ulagala i svoje ukupne ekonomske, a pogotovo industrijske kapacitete. To se osobito iskazalo u politici proširenja Evropske unije, koju je Njemačka dosljedno zagovarala, pogotovo kad je na dnevnom redu bilo primanje u članstvo država iz srednje Europe, koje su njemačkoj vanjskoj politici od primarnog značaja, za razliku od balkanskih država koje su joj u drugom vanjskopolitičkom planu.

Ekonomska uvjetovanost

Poljska, Češka, Mađarska, a nešto kasnije i Slovačka, imale su punu njemačku podršku u procesu pristupanja u članstvo EU koja je bila prožeta i velikim finansijskim i industrijskim investicijama u njihova gospodarstva. Češka robna razmjena s Njemačkom danas čini trećinu njezine ukupne razmjene s inozemstvom. Njemačke kompanije puno su investirale u češke, selile svoju proizvodnju te prenosile tehnologije i nova znanja u češka poduzeća, razvijajući partnerske odnose s njima i integrirajući ih u njemačke gospodarske procese u čijem je središtu industrijska proizvodnja

i njezin izvoz u sve dijelove svijeta. I robna razmjena Poljske, Mađarske i Slovačke s Njemačkom čini četvrtinu do trećine njihove ukupne robne razmjene sa svijetom, što jasno svjedoči o koristima koje su i njihova gospodarstva imala od suradnje s Njemačkom tokom njihovih eurointegracijskih procesa.

Da o kvaliteti i efikasnosti u svladavanju evrointegracijskih procesa, odnosno o uspješnosti preuzimanja evropskih kriterija i standarda koje u najvećoj mjeri Njemačka kreira, nudi i nameće zemljama kandidatima, ovisi i razina ekonomske suradnje pojedinih država s Njemačkom, svjedoče i gospodarske veze pojedinih država nastalih na prostoru Jugoslavije s najmoćnijim evropskim gospodarstvom. Petinu svoje ukupne robne razmjene sa svijetom Slovenija obavlja s Njemačkom, a taj udio robne razmjene s Njemačkom u ukupnoj robnoj razmjeni sa svijetom opada u Hrvatskoj, Srbiji, BiH, Crnoj Gori, Makedoniji i Kosovu, iako je Njemačka i njima jedan od glavnih vanjskotrgovinskih partnera. No razlika je još drastičnija kad se pogledaju apsolutne vrijednosti razmjene. Slovenska je robna razmjena s Njemačkom, primjerice, dosegla gotovo 9 milijardi eura, hrvatska i srpska po oko 3 milijarde eura, a bosanskohercegovačka 1,1 milijardu eura. Dakle, Slovenija sama ostvaruje vrijedniju robnu razmjenu s Njemačkom nego sve ostale postjugoslavenske države zajedno. Osim toga, Slovenija je lani ostvarila gotovo pola milijarde eura suficita u razmjeni s Njemačkom, a svi drugi bilježe značajne deficite jer više uvoze iz Njemačke nego što u nju izvoze. Mada i uvoz iz Njemačke ima kvalitetu koju uglavnom nemaju uvozi iz drugih zemalja, jer se iz Njemačke često uvoze strojevi i druga postrojenja koja stvaraju dodanu vrijednost i podižu konkurentnost nacionalnih ekonomija, što nije slučaj kad se uvozi roba široke potrošnje i drugi slični proizvodi namijenjeni domaćoj potrošnji.

Petinu svoje ukupne robne razmjene sa svijetom Slovenija obavlja s Njemačkom, a taj udio robne razmjene s Njemačkom u ukupnoj robnoj razmjeni sa svijetom opada u Hrvatskoj, Srbiji, BiH, Crnoj Gori, Makedoniji i Kosovu

Razlike u provedbi

Veću uspješnost u evrointegracijama Slovenije, njemačke kompanije nagradile su i zapošljavanjem preko 40 tisuća radnika u deželi, u Hrvatskoj oko 20 tisuća, a u najmnogoljudnijoj Srbiji oko 25 tisuća radnika. Pritom u Srbiji većinu od 25 tisuća radnika zapošljavaju 35 velikih njemačkih industrijskih kompanija koje su izgradile svoje tvornice, dok u Sloveniji većinu od preko 40 tisuća radnika zapošljavaju brojna mala i srednja poduzeća koja su dobavljači njemačkih industrijskih kompanija. I to ukazuje da njemačke investicije i poslovna suradnja idu tamo gdje im je političko i poslovno okruženje slično ili identično onome na koje su navikle u Njemačkoj i ostalim starim članicama Unije i gdje se ne moraju štiti samo svojom veličinom i značajem, ili naknadnim intervencijama njemačke države, nego su zaštićeni jasnim pravilima igre i održivim tržišnim odnosima. Bolji znalci njemačkih prilika tvrde i da je njemački finansijski kapital oprezniji u ulaganjima van evrointegracijskog kruga od njemačkog industrijskog kapitala, kao što je bio i ostao manje sklon politici proši-

renja Europske unije, dok industrijski kapital i dalje uporno zagovara brže širenje EU do krajnjih istočnih i jugoistočnih granica Europe.

Slične razlike uočavaju i u politici koju u okviru evrointegracijskih procesa zagovaraju i provode njemački demokršćani (CDU), od one koju proklamiraju i realiziraju socijaldemokrate (SPD), iako među vodećim njemačkim političkim strankama u suštini nema bitnih razlika jer odavno su postigle konsenzus o čvrstoj povezanosti njemačke vanjske politike s evrointegracijskim okvirom i procesima. Razlike su tek u načinima provedbe, iako je evidentno da ekonomska kriza nije samo poljuljala i ugrozila evrointegracijske procese i sudbinu same Unije, nego i dosadašnju njemačku viziju Europske unije, pa se i u njoj javnosti roje dvojbe o njemačkoj ulozi u evropskim integracijama te u kom pravcu bi se Unija trebala razvijati. U Njemačkoj još uvijek prevladava svijest da bi joj štetilo daljnje produbljivanje krize u EU jer bi puno toga izgubila od onoga što je kao predvodnica evrointegracijskih procesa dobila u godinama kad se Unija razvijala i rasla. Iako u Njemačkoj nijedna politička stranka ne igra na kartu euroskepticizma, zbog krize u njemačkoj javnosti više nema tako čvrstog konsenzusa oko budućnosti EU, pa i oko toga donosi li Unija više koristi ili štete Njemačkoj. Unatoč tomu, njemačkoj se politici kao imperativ nameće ekonomska stabilnost EU, a osobito stabilnost država u njezinu neposrednom okruženju koje su u različitim fazama evrointegracijskih procesa.

Veću uspješnost u evrointegracijama Slovenije, njemačke kompanije nagradile su i zapošljavanjem preko 40 tisuća radnika u deželi, u Hrvatskoj oko 20 tisuća, a u najmnogoljudnijoj Srbiji oko 25 tisuća radnika

Problem je što je ekonomska kriza potakla i političku krizu u Evropskoj uniji, pa je opet živnuo strah od njemačkog hegemonizma, koji je trajno manje ili više prisutan u njezinu bližem i daljem susjedstvu zbog povijesnog sjećanja na stravične događaje iz oba svjetska rata u prošlom stoljeću, što njemačkoj vanjskoj politici, kolikogod išla ruku pod ruku s evrointegracijama, ipak predstavlja teret, pogotovo kad upadne u šprance o povijesnom prijateljstvu i savezništvu, odnosno neprijateljstvu s pojedinim nacijama i njihovim državama. A na Balkanu su, ponajprije na prostoru bivše Jugoslavije, te povijesne šablone u odnosima pojedinih država s Njemačkom, u ratnim devedesetim godinama prošlog stoljeća dobile dodatne začine i argumente po kojima Njemačka, navodno, jedne pazi i mazi, a druge mrzi i gazi, što se očituje i u njezinu spuštanju i podizanju rampi na europskom putovanju pojedinih balkanskih država.

Tko voli, neka zasluži

Činjenica da je Njemačka prednjačila i iskočila ispred ostalih globalnih igrača s ocjenom da je Jugoslavija mrtva i da treba priznati novonastale države, te da je jasno rekla tko su po njezinu sudu u krvavom raspadu Jugoslavije krivci, a tko žrtve, njemačkoj politici na Balkanu komplicira provođenju i onih ciljeva koji su nedvojbeno evrointegracijski obojeni. U Srbiji, koju je Njemačka identificirala kao glavnog krivca za rat u bivšoj Jugoslaviji i u kojoj su itekako živa povijesna sjećanja na neprijateljstvo

s Njemačkom u oba svjetska rata, s teškom mukom se vari pozicija Njemačke kao glavnog arbitra u njezinu približavanju Uniji. Njemačko sudjelovanje u NATO-intervenciji i stav da Srbija mora svoju agresivnu ratnu politiku platiti gubitkom Kosova, kao što je i Njemačka gubitkom dijela teritorija morala platiti svoju krvavu ulogu u Drugom svjetskom ratu, u srpskoj javnosti podgrijava stara neprijateljstva i odbojnost prema njemačkoj politici i kad darove i korist nosi srpskom gospodarstvu i društvu u cjelini. Upitno je u kojem pravcu bi se razvijali srpsko-njemački odnosi da o njima presudno ne ovisi europska sudbina Srbije, a time i budućnost njezine ekonomije i društva. Zbog sljubljenosti njemačke vanjske politike s evrointegracijskim procesima i ekonomskim prosperitetom koji je do sada bio njihov sastavni dio, i u Srbiji se sve lakše gutaju povijesne neprijateljske žabe, osobito nakon uspješnog preskakanja pojedinih prepreka u pristupanju Uniji jer je ono praćeno ponešto središnjim državnim i društvenim institucijama te funkcionalnijom tržišnom ekonomijom, novim radnim mjestima i uspješnijim poduzećima.

Slične su reakcije i u drugim postjugoslavenskim državama, osim u Sloveniji koja je dječje bolesti u evrointegracijskim procesima i odnosima s Njemačkom odavno preboljela. Iako ih je Njemačka uvrstila među žrtve jugoslavenske ratne drame, Hrvatska, BiH, Crna Gora, Makedonija i Kosovo, teško se nose s njemačkim inzistiranjem na striktnom poštivanju, preuzimanju i oživotvorenju evrostandarda u procesima njihove evrointegracije, bilo da su već članice Unije, poput Hrvatske, bilo da su u nižim integracijskim fazama. Zbunjuje ih to što njemačke investicije i poslovna suradnja sporo dostižu razinu i brzinu kojom su nahrupile u srednjoevropske države, a upravo im je razina njemačkih investicija i poslovne suradnje s njemačkim kompanijama najbolji barometar u kojoj mjeri su se (ne)uspješno ugradile u evrointegracijske procese. Svaka nova njemačka investicija, rast robne razmjene s Njemačkom, uspostavljanje partnerskih odnosa u svim drugim djelatnostima, znaci su da se doista približavaju ne samo članstvu u EU, nego i europskim standardima proizvodnje i poslovanja te kvaliteti života njezinih građana.

Upitno je u kojem pravcu bi se razvijali srpsko-njemački odnosi da o njima presudno ne ovisi europska sudbina Srbije, a time i budućnost njezine ekonomije i društva

Logika njemačke politike: tko voli neka zasluži, koju je prethodno uigravala sa svojim starim evropskim partnerima osnivajući i gradeći Evropsku uniju, a potom detaljno razrađivala i nadograđivala u srednjoj Evropi, i na Balkanu je počela davati ploda. O tome zorno svjedoče raširene ruke kojima se dočekuju njemačke investicije, ekonomska i svaka druga suradnja s Njemačkom, pa i onda kad joj je prethodio škrgut zubi i kad je iznuđivana njemačkom arbitražom o dosegnutom stupnju evrointegracijske politike u pojedinim državama. I posljednji Mohikanci na Balkanu, koji su donedavno vjerovali da mogu umjesto sebe mijenjati Njemačku kao stožernu članicu Europske unije, shvaćaju da EU i Njemačka, njihove ekonomije, mogu bez balkanskih država i njihovih ekonomija i tržišta, ali i da u globaliziranom svijetu one više ne mogu bez Unije i Njemačke, ma koliko se pozivale na povijesna savezništva i neprijateljstva i tisućljetne nacionalne i državotvorne snove.

ŽUDNJA ZA GOSPODAROM

SAD – VELIKI BRAT U MALOJ REGIJI

Tomislav Jakić

Amerika se upliće u politike država nastalih na području nekadašnje jugoslavenske federacije i djeluje na njih u onoj mjeri i onako kako to odgovara njezinom trenutnom interesu, nikada ne ispuštajući iz vida onaj trajni, neprolazni interes: širiti utjecaj, stvarati pozicije i držati "na kratkoj uzdi" vlade navodno neovisnih zemalja

Sjedinjene Države u svijetu u kojem živimo igraju ključnu ulogu. To, što bi Washington htio (i to pokušava ostvariti često i vrlo brutalno) da ta uloga bude presudna, to je već dio američke politike, takve s kakvom smo danas suočeni. Politike koja, mada se pokriva velom borbe za slobodu i demokraciju, često ide na uštrb slobode i prava na odlučivanje o vlastitoj sudbini ne malog broja država i naroda. I to treba u uvodu krajnje jasno reći.

Što se pak famozne regije tiče, preciznije bi i istinitije ipak bilo reći: država nastalih na području nekadašnje jugoslavenske federacije, Amerika se upliće u njihove politike i djeluje na njih u onoj mjeri i onako, kako to odgovara njezinom trenutnom interesu, nikada ne ispuštajući iz vida onaj trajni, neprolazni interes: širiti utjecaj, stvarati pozicije i držati "na kratkoj uzdi" vlade navodno neovisnih zemalja. Drugim riječima: američki se utjecaj osjeća čas slabije, čas jače, što ovisi o dva faktora: prvo – čime su Sjedinjene Države trenutno primarno zaokupljene (npr. organiziranjem tzv. Arapskog proljeća, ili trasiranjem ukrajinskog puta prema EU, a zapravo – prema NATO) i, drugo – u kojoj mjeri vlade država regije poslušno slijede instrukcije Velikoga brata. Što je ta poslušnost (a često bi, na žalost, točnije bilo reći: podložnost) veća, to je potreba za izravnim uplitanjem, ili pritiscima manja. Vara se, međutim, svatko tko bi bio sklon pomisliti da je regija u bilo kojem trenutku izmakla pozornosti Washingtona. Ne, Sjedinjene su Države itekako svjesne geostrateške važnosti regije i interesa drugih, pogotovo onih koje Washington uporno nastoji "obuzdati", a koji se također protežu do regije. Spomenimo samo, primjera radi, Rusiju i Tursku, pri čemu u igru ulaze i već otrcani šabloni o vjekovnim prijateljstvima, ili o bliskosti naroda na vjerskoj osnovi.

Partnerske strategije

I to su, nazovimo ih tako, objektivne okolnosti. No, postoji i nešto, što bismo za potrebe ovoga razmatranja nazvali subjektivnim faktorom, a to je odnos zemalja regije prema Washingtonu. Taj se odnos, mada to za pojedine zemlje vrijedi u različitoj mjeri, ipak može svesti na zajednički nazivnik. A to je žudnja, da, to je

upravo prava riječ, da Amerika bude za njih zainteresirana, da razvijaju s njome odnose koje će se – već prema potrebi u odnosu na vlastite građane – prikazivati ili kao "partnerske", ili kao "strateške", rijetko samo kao "dobre", potom na "spoznaju" da se bez Amerike ništa ne može i na zapanjujući nedostatak i vizije vlastite politike i želje da se pokuša provoditi nešto, što bi zasluživalo da se nazove tim imenom. Može se to izreći i drugačije: u onoj mjeri u kojoj su pojedine zemlje regije spremne bespogovorno slijediti instrukcije iz Washingtona, u toj se mjeri njihove vlade odriču ne prava, nego dužnosti (obveze, zapravo) prema onima koji su ih izabrali, da vode politiku što će primarno biti u njihovom interesu.

Takav se trend vrlo dobro može pratiti na primjeru Hrvatske, mada ga nije teško uočiti ni kod drugih zemalja regije.

Slovenija je strateški jedva važna, uklopljena je u NATO, odrekla se vlastitog ratnog zrakoplovstva, prepuštajući nadzor nad svojim zračnim prostorom (uz ne malu novčanu naknadu, naravno) jednoj od zemalja NATO, jedini interes koji pokazuje jest da ekonomski bude što prisutnija u regiji, pri čemu je ipak dovoljno mala da ne može biti konkurencija niti jednome velikom igraču. Slovenija, prema tome, Americi jedva da je važna. Osim, kada je – kao nagradu za "dobro ponašanje" – odaberu kao mjesto susreta lidera dviju velikih sila (Bush i Putin na Brdu kod Kranja).

Makedonija, na drugome kraju nekadašnje Jugoslavije, uklještena je između tri članice NATO: Bugarske, Grčke i Albanije, a i sama se već godinama grčevito bori ne bi li otvorila vrata euro-atlantskih integracija. Zbog protivljenja Grčke, stare i strateški iznimno važne članice NATO, to joj – međutim – ne uspijeva, a Americi je Grčka u globalnom preslagivanju snaga daleko važnija od Makedonije. Stoga Skopje ne dobiva očekivanu podršku Washingtona u sukobu s Grčkom zbog imena države. Slab interes Washingtona, ali možda i sklonost podupiranju korumpiranih režima (pri čemu se izraz korumpiranost ne odnosi samo na financijski aspekt), doveo je do toga da se makedonskim vladama "gledalo kroz prste" kada su, u euforiji nacionalizma, lišenoj svakoga povijesnoga uporišta, ali probuđenoga grč-

kim otporom imenu "Republika Makedonija", zemlju gotovo nasilno pretvarale u nasljednicu carstva Aleksandra Velikoga (makedonskoga), ali i u državu silnih afera (ona s masovnim prisluškivanjima samo je posljednja i najveća) i nesređenih međunacionalnih odnosa (Makedonci i Albanci!). No, upravo takva Makedonija nije, niti će biti ikakva prepreka u ostvarivanju planova Amerike u regiji.

Ključ za EU

Srbija ima iza sebe iskustvo NATO bombardiranja što je bilo uvod u rušenje Miloševića, izdvajanja Kosova i njegovog pretvaranja u samostalnu državu, a pod evidentnim američkim vodstvom (nije bez razloga golema američka vojna baza Camp Bondsteel smještena upravo na Kosovu), ali je i suočena sa činjenicom da je – u najmanju ruku – pred vratima ujedinjene Evrope (kakva je, takva je). Srbija se ne može oteti ni povijesnom mitu Kosova, ni prijateljstva s Rusijom (koje je Moskva uvijek shvaćala i prakticirala vrlo pragmatično). Nastojeći da ne okrene leđa Moskvi, Beograd ipak traži oslonac u Washingtonu. Zbog toga, kao i zbog izrazito loše ekonomske situacije, što je čini i slabom i ovisnom, današnja Srbija više-manje odgovara potrebama Washingtona. Niti je dovoljno jaka da se nametne regiji kao vodeća država (mada ima potencijala za to), niti u tome aspektu predstavlja opasnost kao eksponent jedine sile koje se Amerikanci primjetno sve više boje, a to je Rusija, niti ima vlast koja bi bila sposobna ili voljna tražiti svoj vlastiti put, bez da se dovede u ovisnost o "nekome" tko može otvoriti vrata Evropske unije, mada sam u nju ne spada. SAD će prihvatiti Srbiju koja neće (barem u doglednoj budućnosti) u Atlantski pakt, pomoći će joj najvjerojatnije i da uđe u EU i aktivno će se angažirati samo na jednome pitanju: na normaliziranju odnosa između Srbije i Kosova. Srpska politika u ostatku regije jedva da će Amerikance zanimati.

Vara se svatko tko bi bio sklon pomisliti da je regija u bilo kojem trenutku izmakla pozornosti Washingtona

Crna Gora igrala je, odnosno pokušala je igrati, na dvije karte: američku i rusku. Rusi su ekonomski ušli u zemlju, masovno kupujući nekretnine, no kako se vodstvo opredijelilo za ulazak u Evropsku uniju, a toga – otkako je slomljen socijalistički sustav u Evropi – nema bez ulaska u NATO, težište je danas na građenju i održavanju dobrih odnosa s Washingtonom, čak i po cijenu zahlađivanja odnosa s Moskvom. Najbolji su primjeri za to crnogorsko pridruživanje sankcijama protiv Rusije (zbog Ukrajine) što su diktirane s onu stranu Atlantika i komično-tragični igrokaz oko odlaska crnogorskog predsjednika na proslavu 70. godišnjice Dana pobjede u Moskvi. Filip Vujanović je najprije ruskom ambasadoru potvrdio da će doći, a onda se – nakon razgovora sa stranačkim čelnicima (!) – predomislio, pa ga je obavijestio da neće doći. Samo nepopravljivi naivac neće u tome vidjeti prste Washingtona, s obzirom na to da je dobro poznato, kako je Amerika upela sve snage da provede globalni bojkot proslave u Moskvi. Dakle, s aspekta američkih interesa u regiji, i Crna Gora je pod kontrolom.

Zemlja u anarhiji

Bosna i Hercegovina, čedo Daytonskog sporazuma kojega su krojile Sjedinjene Države (ali s privolom Rusije koja je dalekovidno shvatila da će kroz povijesno

neutemeljenu i sa stanovišta djelotvornosti države pogubnu entitetsku podjelu dobiti ulaz u područje što je za nju itekako zanimljivo), ta Bosna i Hercegovina potpuno je nefunkcionalna država koja naprosto vapi za nekim tko bi nametnuo bilo kakvo rješenje što bi bilo bolje od sadašnjega. Naravno, ako je takvo rješenje ikome od "vanjskih faktora" u interesu, a sva je prilika da nije. Područje je prepušteno nacionalnim vođama, često bliskima kriminalu, korupciji, pa i ratnim zločinima (ovo je svjesno vrlo oprezno formulirano), tzv. međunarodna zajednica i dalje ima u BiH veliki aparat na čelu s Visokim predstavnikom koji bi se, u skladu s Daytonom, mogao ponašati doslovno kao vladar, ali – to ne čini, nego povremeno tek mlako verbalno reagira na pojedine ekscesne situacije. Pa je stanje loše, svakim danom sve lošije, država u sve većoj mjeri kao organizirani mehanizam što djeluje – ne postoji, ambicije jednoga entiteta da se izdvoji sve su glasnije izražene, pri čemu, očekivano, rastu i aspiracije u dijelu drugoga entiteta da se i on izdvoji, ako već ne odmah uključivanjem u državno područje zapadnog susjeda, a ono barem pretvaranjem u samostalni (treći) entitet; čime bi posao etničkog čišćenja, dakle ratni zločin, bio ne samo dovršen, nego i sankcioniran. I sada se, opet jednom, očekuje, priželjkuje zapravo, da se uključi Amerika, jer "samo Amerika može srediti stvari". Dakle, sa stanovišta Washingtona poželjna situacija: zemlja u anarhiji (a takve su, uostalom, praktično sve zemlje u kojima su SAD silom intervenirale i dovele do promjene režima), mogućnost vođenja samostalne politike svedena na nulu (tročlano Predsjedništvo u kojem će uvijek jedan član biti spreman blokirati nešto, što bi sličilo samostalnoj politici, odnosno politici u interesu primarno BiH). Pri tome i zemlja koja – svemu usprkos – pokazuje ambicije da se uključi u euro-atlantske integracije, što znači još jedan potencijalni kandidat za NATO, još jedna zemlja kojoj će se moći prodavati oružje, u koju će se moći slati vojni instruktori i koja će, barem u nekim slučajevima, davati vojnike za NATO intervencije širom svijeta. I, napokon, zemlja koja od Amerike očekuje "spas". Idealno!

Hrvatska je s Josipovićem krenula putem povlađivanja i gotovo bespogovornog prihvaćanja svega onoga što je dolazilo iz Washingtona

I ostaje Hrvatska, država koja se nije osamostalila primarno zahvaljujući Americi (Washingtonu je trebalo relativno dosta vremena da je prizna, a ako je vjerovati pouzdanim suvremenicima svojedobno je dao i indirektno "zeleno svjetlo" JNA za državni udar, pod uvjetom da ne bude "previše mrtvih"). Dugoročno gledano, razbijanje Jugoslavije uklapalo se u američke planove eliminiranja socijalističkog sustava (sa svim onim njegovim elementima koji su – objektivno gledano – bili realna opasnost za vlast kapitala), no kratkoročno, početkom devedesetih godina prošloga stoljeća teret guranja projekta samostalne Hrvatske ponijela je Njemačka, angažirajući pri tome i nekoliko manjih evropskih zemalja, u prvome redu Austriju. Uloga Vatikana, ma koliko da je takav razvoj njemu odgovarao, voli se (prikladno) precjenjivati, mada će Katolička crkva u samostalnoj Hrvatskoj osvojiti ulogu i utjecaj koji će je stvarno pretvoriti u partnera, ponekada i starijega partnera državnoj vlasti.

Vlastita vanjska politika

No, prvi hrvatski predsjednik nije se zadovoljavao samo povijesnom ulogom onoga tko je obnovio samostalnu hrvatsku državu. Nije mu bilo dovoljno da, falsificirajući zemljopis, Hrvatsku pretvori u zemlju središnje Evrope i da je predstavi većom, nego što stvarno jest, pridodajući državnom teritoriju i vode Jadrana. Htio je da zemlja kojoj je bio na čelu bude "velika". A to se može samo tako da se postane partner velikih, u ovome konkretnom slučaju jedne velike sile, Sjedinjenih Država. Iz te ambicije proistekla je i prepotentna tvrdnja o Hrvatskoj kao o "strateškom partneru Amerike", ali i sve veća ovisnost Zagreba o Washingtonu. Odnosno: ovisnost je bila put do toliko željenog partnerstva koje se, Tuđmanovom temperamentu usprkos, pretvaralo u poslušnost. Posvuda se uočavao bauk komunizma i jugonostalgije (reprizi toga u još agresivnijem obliku svjedočimo danas), a jedini "spas" vidjelo se u prvobitnom (grabežnom) kapitalizmu, zasnovanom na čudovišnoj ideji o stvaranju 200 bogatih obitelji (koje su to postale zahvaljujući uništavanju onoga što je bila gospodarska kičma Hrvatske). Krupni kapital, naravno, protiv toga nije imao ništa. Ipak, budući da Tuđman ni prividno nije pokazivao volju da poštuje ljudska prava, pogotovo manjinska (zatvaranje očiju pred brojnim deložacijama, likvidiranjima civila, pripadnika srpske manjine, ubijanjima civila na području samoproglašene Republike Srpske Krajine nakon njezinoga vraćanja u državno područje Hrvatske), da se drži osnovnih kanona demokracije zapadnoga tipa (npr. nepriznavanje rezultata gradonačelničkih izbora u Zagrebu), čak je i Washington morao na distancu od Tuđmana. U trenutku njegove smrti Hrvatska je bila praktično u međunarodnoj izolaciji (mada neproglašenoj), a od strateškog partnerstva s Amerikom (koja je igrala ne malu ulogu u provođenju nekih ključnih operacija Hrvatske vojske i štitila i kasnije njihove protagoniste) jedva da je nešto ostalo.

Regija se po ničemu ne izdvaja iz globalnoga koncepta američke vanjske politike: gospodariti, kontrolirati, upravljati, stvarati ovisnike i poslušnike u funkciji pokušaja da se obnovi monopolarni svijet

Drugi hrvatski predsjednik Stjepan Mesić, dobio je – zajedno sa socijaldemokratskim premijerom Račanom – vrlo brzo po stupanju na dužnost poziv da posjeti Washington. Odnosi su obećavali da će se vratiti u normalu. No, Amerikanci su pod normalom podrazumijevali obnovljenu poslušnost (hrvatski premijer nije bio daleko od toga), ali novi Predsjednik imao je neke druge i drugačije ideje. Ne odustajući od ulaska u evroatlantske integracije kao od prioritetnog vanjsko-političkog cilja (pri čemu mu je EU bila "više na srcu" od NATO), Mesić je počeo otvarati Hrvatsku i prema regiji i prema ostatku svijeta. Hrvatska je počela voditi, barem na razini Predsjednika, svoju vlastitu vanjsku politiku. S obzirom na to da je riječ o maloj zemlji, da su njezini ekonomski kapaciteti bili više nego skromni (Tuđmanova pretvorba i privatizacija učinile su svoje), ni to nije smetalo Washingtonu. Kao ni iskrena, oštra i brza osuda poznatih terorističkih napada na SAD

2001. godine. Dapače! No, kada je Washington krenuo putem zloupotrebe borbe protiv terorizma (pri čemu je potpuno zanemario razrađeni koncept djelovanja svjetske protuterorističke koalicije, što ga je na međunarodnoj sceni iznio hrvatski predsjednik) i kada je očekivao da će "poslušna Hrvatska" bez ikakvih primjedbi ući u tzv. koaliciju voljnih, skupinu država što ih je, bez mandata Ujedinjenih naroda, okupljao da bi krenuo u invaziju Iraka, došlo je do loma. Pod utjecajem Predsjednika, hrvatska je vlada odlučila da u tome pothvatu neće sudjelovati. I Predsjednik je to objavio i obrazložio, zaključujući svoje obraćanje naciji riječima: "Ako to (mijenjanje režima silom, i još bez mandata UN) prihvatimo, onda se moramo upitati: a tko će biti sljedeći?" E, to više nije bila poslušna Hrvatska.

Obnavljanje poslušnosti?

Baš kao ni u slučaju izuzimanja američkih državljana od jurisdikcije Međunarodnog kaznenog suda. Za razliku od svih zemalja regije koje su potpisale takav sporazum sa SAD, Hrvatska je to odbila. Vlada je, doduše, pribjegli taktici šutnje, ali je Predsjednik dao protuprijedlog (Hrvatska neće predati Međunarodnom sudu onoga američkog građanina protiv kojega je u SAD pokrenuta istraga zbog istog kaznenog djela zbog kojega ga traži Međunarodni sud). Amerikanci su protuprijedlog primili, ali nikada nisu na njega odgovorili, što znači da su ga odbili. Hrvatska, međutim, nije potpisala sramni sporazum. A bio bi zaista sraman, jer je Hrvatska među zemljama osnivačima Međunarodnog kaznenog suda.

Mesić je nastojao razvijati i odnose s Rusijom, što se Washingtonu sigurno nije svidjelo. No, te je napore blokirala vlada, primarno ona HDZ-ova, Sanaderova, koja je, vraćajući se osnovama Tuđmanove vanjske politike, sve naglašenije igrala na kartu Washingtona. Ipak, Mesićevih deset godina na čelu države završilo je s koliko-toliko samostalnom pozicijom Hrvatske u svijetu i s dobrim, ali ne vazalnim odnosima sa Sjedinjenim Državama.

Kao i sve drugo, i to je palo u zaborav u pet blijedih, neplodnih godina predsjednika Ive Josipovića. Njega se Amerikanci čak nisu ni potrudili pozvati u službeni posjet (dok je Mesiću, takvome kakav je bio) američki predsjednik Bush došao u posjet u Zagreb, baš kao i ruski Putin i kineski Hu Jintao. Hrvatska je opet krenula putem povlađivanja i gotovo bespogovornog prihvaćanja svega onoga što je dolazilo iz Washingtona. To se osobito ogledalo u načinu na koji je interpretirano tzv. Arapsko proljeće, u prekidu diplomatskih odnosa s režimom predsjednika Assada u Siriji (uz napuštanje unosnog nalazišta plina), u zatvaranju očiju pred evidentnim vanjskim miješanjem u previranja u Ukrajini i rastućom ulogom krajnje, profašističke desnice u tim previranjima, te u pristajanju uz jasnu antirusku poziciju koju je Evropi diktirao Washington.

Ukratko: današnja je Hrvatska opet po volji Washingtonu (osobito nakon dolaska na čelo države predsjednice s backgroundom ambasadorice u SAD i visoke dužnosnice NATO). Pa će se Sjedinjene Države prema Hrvatskoj tako i ponašati: paternalistički, a – kada procijene da im to odgovara – i zapovjedno. Što, u konačnici, ni Hrvatsku, ali ni cijelu regiju ni po čemu ne izdvaja iz globalnoga koncepta američke vanjske politike: gospodariti, kontrolirati, upravljati, stvarati ovisnike i poslušnike u funkciji (jalovog) pokušaja da se obnovi monopolarni svijet u kojemu će samo jedna država, uz sve primjetnije guranje Ujedinjenih naroda na marginu, biti ta koja će krojiti svijet u kojemu živimo. Hrvatsko iskustvo iz razdoblja 2000. do 2010. pokazuje da se može i bez toga, pa čak i protiv toga. Na žalost, čini se da u regiji, da se vratimo na ishodište ovoga razmatranja, nema ni volje, ni mudrosti da se to iskustvo slijedi. Pa je jedini mogući zaključak, za sada barem, da će Veliki brat i dalje voditi glavnu riječ u maloj regiji. A nama koji u toj regiji živimo – kako bude.

AHMET DAVUTOGLU: STRATEGIJSKA DUBINA: MEĐUNARODNI POLOŽAJ TURSKE, SLUŽBENI GLASNIK, BEOGRAD, 2014.

ŽUDNJA ZA GOSPODAROM

TURSKA – BALKAN KAO STRATEŠKI INTERES

Siniša Tatalović

Davutoglu je vrlo oštar prema položaju i pravima Srba u Bosni i Hercegovini, posebno prema formiranju Republike Srpske, s obzirom da muslimane u Makedoniji, Kosovu, Sandžaku i BiH vidi kao turski stratejski interes

U izdanju Službenog glasnika iz Beograda, 2014. godine je objavljena vrlo značajna knjiga: *Strategijska dubina: Međunarodni položaj Turske*. Riječ je o knjizi Ahmeta Davutoglua, sveučilišnog profesora i značajnog turskog političara i diplomate. Ahmet Davutoglu, aktualni predsjednik Vlade Republike Turske, u periodu 2009. – 2014. bio je ministar vanjskih poslova, a prije toga glavni savjetnik tadašnjeg predsjednika Vlade Recepta Tayyipa Erdoğana. Predsjednik je i Partije pravde i razvoja (AKP). Zanimljivo, rođen je u Taškentu, glavnom gradu Uzbekistana 1959. godine. Diplomirao je ekonomske i političke nauke, a doktorirao političke nauke i međunarodne odnose na Univerzitet Bogaziči u Istanbulu. Već i ovi biografski podaci privlače pažnju i postavljaju visoka očekivanja od ove knjige, koja je prvi put objavljena još 2001. godine. Zanimljiv i sadržajan predgovor srpskom izdanju knjige napisao je Bojan Bugarić.

Ahmet Davutoglu, kao kreator doktrine stratejske dubine, nije samo neutralni analitičar, nego i izuzetno angažirani političar. Zbog toga je ova knjiga još privlačnija i važnija za sve one koji se bave međunarodnim odnosima, ali i politikom u najširem smislu riječi. Ona je posebno važna za razumijevanje turske vanjske politike u odnosu na njezino šire okruženje. U tome Balkan ima posebno važno mjesto. Stoga ne treba čuditi što je ova knjiga najprije prevedena na srpski jezik i objavljena u Beogradu. Koliko je knjiga utjecajna u turskoj akademskoj i stručnoj javnosti pokazuje podatak da je do sada imala sedamdeset izdanja.

“Povijesna dubina”

Knjiga je podijeljena u tri dijela. U prvom dijelu razmatraju se pojmovi i historijski okvir. Drugi dio bavi se teorijskim okvirom, postupnom strategi-

jom i politikama sfera. U trećem i najopsežnijem dijelu obrađena su područja primjene kroz strategijska sredstva i regionalne politike. Autor u knjizi jasno i nedvosmisleno pozicionira Tursku kao regionalnu silu koja usmjerava svoj pogled na sve četiri strane svijeta, do udaljenih područja koja su nekada bila dio Otomanskog Carstva. Davutogluov pogled posebno je usmjeren prema Balkanu na kojem Turska u posljednjih sto godina nije imala značajnijeg utjecaja.

Glavna teza knjige, ali i doktrina strateške dubine jest da je vrijednost nekog naroda i države u globalnoj politici uvjetovana njegovim geostrategijskim položajem i “povijesnom dubinom.” Turska je zbog toga, prema mišljenju autora, jedinstveno obdarena država, što zbog svoje veličine i položaja na razmeđu Evrope i Azije, što zbog bogatog naslijeđa Otomanskog Carstva. Ovo Tursku pozicionira kao važnog međunarodnog igrača koji je “epicentar Balkana, Bliskog istoka i Kavkaza, centar Evroazije.” Posebno se naglašava da je suvremena Turska nasljednica Osmanskog Carstva, što implicira njenu brigu za sve ono što se događa na području nekadašnjeg Carstva. Što više, otvoreno zagovara obnovu svijesti i mentaliteta karakterističnih za Otomansko Carstvo.

Davutoglu zagovara povezivanje tradicije i vjerskog identiteta sa suvremenim demokratskim političkim sistemom. U povezivanju tradicionalnog i modernog vidi temelje turskog ekonomskog razvoja, kao najvažnije pretpostavke za korištenje “meke moći,” onako kako je ovaj pojam definirao Joseph Nyea koji smatra da u suvremenim međunarodnim odnosima sve veću važnost imaju vrijednosti i imidž države, nasuprot vojnoj moći i veličini zemlje. Zbog toga, autor knjige izražava rezerve prema, do nedavno, prevladavajućoj proevropskoj politici koju je obilježilo članstvo u NATO-u i želja za članstvom u Evropskoj uniji. Ipak, kada govori o balkanskoj politici Turske, kao važne in-

strumente ističe NATO i Evropsku uniju. Zbog članstva, ali i dobrih odnosa sa Sjedinjenim Američkim Državama sa kojima ima usklađenu politiku prema Balkanu, NATO-u daje prednost.

Opovrgavajući tezu da je Turska "most" između Evrope i Azije, zbog toga što nedovoljno ukazuje na važnost Turske u međunarodnim odnosima, smatra da je ta uloga globalnog karaktera. Svakako to je precjenjivanje uloge Turske u međunarodnoj zajednici, ali je indikativno za sadašnji smjer turske politike. Ako se ovo stavi u kontekst autorovog razmatranja odnosa Istoka i Zapada i kritike zapadnih teorija koje govore o sukobu civilizacija, vidljiv je njegov otklon prema islamskoj civilizaciji.

Važnost Balkana

U knjizi se razmatra i odnos Turske prema različitim međunarodnim organizacijama i vodećim državama u svijetu i pojedinim svjetskim regijama. Tako je pored NATO-a i Evropske unije obrađen odnos prema: Organizaciji za evropsku sigurnost i suradnju; Organizaciji islamske konferencije; Organizaciji za ekonomsku suradnju; Azijska dubina; Organizaciji za crnomorsku ekonomsku suradnju; Grupi D8 (islamske zemlje u razvoju); Grupi G20, da spomenemo samo neke. Razumljivo, posebna pažnja posvećena je Sjedinjenim Američkim Državama i Ruskoj Federaciji, ali i turkofonim državama.

Autor u knjizi jasno i nedvosmisleno pozicionira Tursku kao regionalnu silu koja usmjerava svoj pogled na sve četiri strane svijeta, do udaljenih područja koja su nekada bila dio Otomanskog Carstva, najviše prema Balkanu

Za nas, posebno je zanimljivo poglavlje u knjizi pod naslovom "Strategijska transformacija i Balkan," u kojem autor iznosi stavove koji donekle odudaraju od sadašnje turske politike i sličniji su politici devedesetih godina prošlog stoljeća. To je i razumljivo, znajući da je autor, kada je knjiga prvi put objavljena, bio samo profesor koji je mogao slobodnije iznositi svoje teze. Važnost Balkana za Tursku ogleda se i u njegovoj rečenici da: "obrana Istambula počinje od Jadrana i Sarajeva." Time jasno naglašava važnost Balkana za Tursku, koja treba jačati svoj utjecaj u ovoj regiji. To se posebno odnosi na muslimansko stanovništvo, prvenstveno Albance i Bošnjake, koji su "baštinici osmanskog naslijeđa." Razmatrajući balkanske odnose vrlo kritički se odnosi prema Dejtonskom mirovnom sporazumu o kojem kaže: "Dejtonski sporazum, koji umjesto univerzalnih ljudskih prava i normi međunarodnog prava mnogo više zastupa diplomatske tragove realpolitike, s te strane predstavlja konjunkturni sporazum koji je proistekao iz međunarodnih sistemskih ravnoteža." Vrlo je oštar i prema položaju i pravima Srba u Bosni i Hercegovini, posebno prema formiranju Republike Srpske i presijecanju teritorijalne povezanosti muslimana na Balkanu. Povezanost muslimana u Makedoniji, Kosovu, Sandžaku

i Bosni i Hercegovini vidi kao turski stratejski interes, jer bi "razdvajanje i marginalizacija ovih zajednica s kojima je Turska u sudbonosnom savezništvu označila definitivni kraj osmanskog naslijeđa u regiji."

Izvan glavnog pogleda prema muslimanima na Balkanu, u knjizi se spominje i Srbija u kontekstu odnosa sa Turskom. Prema njegovom mišljenju, iznesenom u knjizi, Srbiju vidi kao državu sa suprotstavljenim strateškim interesima. Čak razmatra i položaj Vojvodine i kaže: "U tom okviru i problem Vojvodine, koji bi mogao izbiti između Srbije i Mađarske, čije je članstvo u NATO-u riješeno, za NATO ima značaj koliko i današnji kosovski problem," Ovakav stav prema Srbiji, Davutoglu je revidirao kao ministar vanjskih poslova i posebno sada kao premijer kada sa Srbijom zagovara "strateško partnerstvo" kao visoki nivo međudržavne suradnje. I na ovom primjeru se može vidjeti kako okolnosti i odgovornost utječu na promjenu stavova pojedinca. Jedno se govori kada ste nezavisni intelektualac ili opozicionar, a drugo kada imate odgovornost za vođenje države. U tome ima i izuzetaka, kada se ostane dosljedan, međutim to obično ne završi dobro.

(Pre)velike ambicije

Značajan je dio knjige u kojem autor govori o principima na temelju kojih Turska može ojačati potencijale svoje stratejske dubine. Među njima privlače pažnju: "balansiranje slobode i sigurnosti; nula problema sa susjedima; višedimenzionalna politika i ritmička diplomacija." Oslanjajući se na politiku dijaloga i suradnje, u odnosu na politiku sukobljavanja, turska vlada ima značajnu podršku privrednika i civilnog društva. To je kurs na kojem danas želi ploviti i autor ove knjige. U prilog im ne idu događaji u jednom dijelu okruženja prema Cipru, Izraelu, Iraku i Siriji. Danas, najveći problem turske politike i izazov sa kojim se suočava sadašnji turski premijer je situacija na Bliskom istoku, gdje je realnost u velikom raskoraku sa predviđanjima iz ove knjige. Poseban problem za tursku politiku predstavlja kurdsko pitanje, koje autor spominje tek uzgred, prvenstveno u kontekstu uvjetovanja članstva u Evropskoj uniji.

Prenapregnutu tursku vanjsku politiku danas se nalazi pred ozbiljnim izazovom i raskorakom između realnih mogućnosti i velikih ambicija. Kako će

Važnost Balkana za Tursku ogleda se i u rečenici da: "obrana Istambula počinje od Jadrana i Sarajeva." Time jasno naglašava važnost Balkana za Tursku, koja treba jačati svoj utjecaj u ovoj regiji

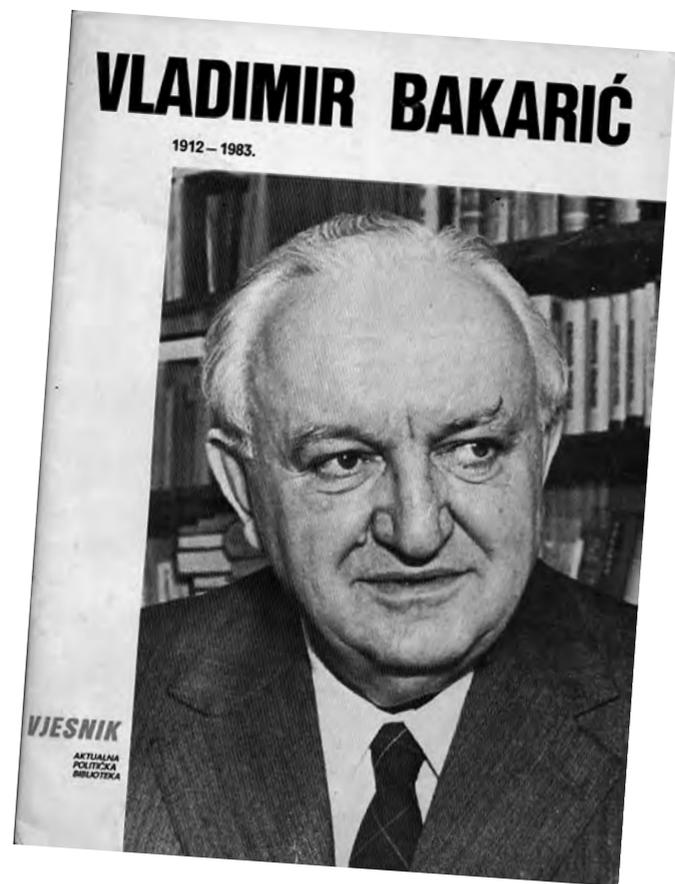
Davutoglu kao predsjednik Vlade uskladiti želje sa mogućnostima, ostaje da se vidi. Bez obzira na sve prigovore koji se mogu uputiti autoru knjige *Strategijska dubina*, ipak treba zaključiti da se radi o vrijednom rukopisu koji daje dobar uvid u tursku vanjsku politiku. Davutoglu koristi bogatu argumentaciju za svoje tvrdnje, navodeći brojne primjere. Iako je knjiga 2001. godine, kada je prvi put objavljena, bila tek akademsko razmatranje, ona je danas važna podloga za oblikovanje i vođenje turske vanjske politike.

РАСПРАВЕ О НОТОРНОМ (3)

ЖАНКО

Горан Бабић

Тзв. Домовински рат бијаше првенствено војна за освету некадашњег пораза Ендехазације. Отуд Рафаел Бобан и Јуре Францетић, отуд сатници, крилници и бојници, отуд камарила никоговића, бјелосвјетских мандрила. Ако је ишта ноторно онда је ноторна таква поражавајућа стварност, коју је Милош Жанко видио на вријеме и због тога добио по носу од својих наводних другара на челу са Бакарићем

Домовина је моја, Хрватска, већ поодавно тешко болесна. Болест је њезина по свему судећи смртоносна, неизљечива. Нема је, додуше, у медицинским књигама, нити за њу постоји латинска дијагноза јер се зове усташлук, а облик је хитлеризма, најгоре заразе минулог вијека. И док су се бројне европске земље, заражене тим бјеснилом (укључив Њемачку гдје се болест најжешће јавила), како-тако, уз велике напоре и одрицања некако ријешиле отрова, моја је домаја подлегла. Ако данас, наимае, у њој имаде нечега ноторног и неоспорног, онда је то на првоме мјесту усташлук – велик, већи и највећи, мален, мањи и најмањи. Не може то занијекати, оспорити, ни најбрижнији међу њеним бранитељима јер су симптоми болести видљиви на безбројним мјестима и не могу се прикрити.

И ја сам свакако, поред других аутора, из много разлога (да их сад не наводим) позван да о злу свједочим. Стар сам човјек и нисам сигуран да ћу доживјети дан кад ће се о томе слободно и разумно вијећати на неком непристраном међународном форуму па стога пишем још док могу о садашњој фази обољења, док се текстови о пријашњим облицима трагедије могу пронаћи у мојим књигама и другим списима. Старији свједоци су већ помрли или одавно зашутјели, а они ријетки још живи и кадри да о злу говоре тешко се одлучују да прозборе. Било из страха (било је убијених свједока) или из зловоље, зашто да троше ријечи зарад залудне работе?

Данас се чини да сам и сам улагао бесмислен напор у јалов и будаласт посао, у покушај да зараженим, да болесницима објасним њихову заблуду и болест. Није никакво чудо да у томе ми данашњи нисмо успјели кад и толики, значајнији и способнији, једнако тако у истом науку ништа нису постигли

будући да у Хрватској два и два никада и нису давали четири. Рецимо, Отац Домовине (Анте Старчевић на чији сам гроб у Шестинама често одлазио) није био склон Каптолу, а ипак га Каптол слави и обожава. Зринскоме и Франкопану су главе посјекле Швабе у Бечком Новом Месту, а Фрањо Туђман шаље брзојав – захвалницу Хелмуту Кољу у име наводне тисућугодишње љубави између нас и наших главосјеча итд. Дало би се набрајати ма ми је додијало.

Нећу рећи да сам испао будала. Напротив, као илустрација нека послужи угледна антологија хрватске поезије Звонимира Мркоњића чије је прво издање објављено прије (чак) четрдесетак година. Антологичар је тада у свој строги избор уврстио моје стихове да би их из другог издања исте књиге, тридесет година касније, избацио. Како може нестати, ишчилити, ишчезнути, било што антологијско? Као што видимо из овог случаја – може.

Скромни увод тек је покушај да се скицира глобални оквир шире и важније приче у којој су наша имена свакако најнезнатнија, иако смо од свих актера давне сторије тек нас неколицина привремено живи. Дакле, ово би требао бити осврт на Милоша Жанка и његову судбину, о чему у данашњој Хрватској влада гробљански мук. Усташлук, рекао бих, своје противнике обвије бетонским огртачем као чернобиљску нуклеарну електрану како они, тј. њихове смртоносне идеје, не би зрачиле. Није у том погледу Жанко једини те слично пролазе и сви други (на примјер Виктор Новак некоћ и данас, а Јосип Броз Тито данас и сутра).

Иако је усташлук релативно новија болест (Богдан Кризман, вјеројатно наупућенији зналац дотичне страхоте, везује га уз диктатуру краља

Александра) те епидемија не сеже нпр. у средњи вијек, држим да је (сад слиједи изненађење!) Милош Жанко своједобно, пишући о продору национализма у хрватску Партију, с пуним правом у својим текстовима у *Борби о ХКЛ-у, Декларацији, Матици, Колу, Критици* итд, наводио тезе Мије Мирковића о заборављеном средњевјековном Хрвату из Лабина, о Матији Влацићу Илирику – Flaciusu, једним од идеолога раног протестантизма. Али застанимо начас да се омладина не би збунила будући да о овим темама знаде мало или ни толико. Омладина, која не разликује Душана од Милоша Жанка, а за обојицу због њихових имена (погрешно) мисли да су Срби.

**Усташтво своје противнике
обвије бетонским огртачем као
чернобиљску нуклеарну електрану
како они, тј. њихове смртоносне
идеје, не би зрачиле. Није у том
погледу Жанко једини. Слично
пролазе и сви други попут Виктора
Новак или Јосипа Броза Тита**

Хрватски човјек (кованица, израз што га је Ф.Туђман некритички преузео од М.Крлеже, не наводећи извор), тај човјек дакле, млађи од четрдесет година, у највећем броју случајева (анкета би показала преко 90%) не зна ништа ни о Жанку (Милошу – партизану и Душану – усташа), ни о Мији Мирковићу (Мати Балоти), ни о Flaciusu. Он (тај хрватски човјек) љуби своју Домовину, али о њеним највећим траумама, дилемама и катарзама зна сасвим мало, готово ништа. Зашто је, рецимо, Flacius (и сви његови истарски и словенски сљедбеници) важан? Другим ријечима, каква би била данашња Хрватска да у њој, умјесто католичке, влада протестантска црква? О Хенрику Осмом, о Стјуартима и Тјудорима знамо много више него о Неделишћу и тамошњој тискари у којој је (ако ћемо вјеровати Фрањи Бучару) средином шеснаестог стољећа тискано 40.000 (уништених, спаљених) протестантских књига. Илириков *Каталог свједока истине*, поразан спис о римским папама и њиховим девијацијама није се у Хрватској штампао четири стотине година, а сам Luther му је (Flaciusu) долазио на свадбу! Како је Жанко (Милош) могао рачунати на успех кад се у својим текстовима служио заборављеним именима, прешућеним догађајима, непостојећом историјом? Зашто није (као Ф.Туђман) евоцирао успомене на гробничку побједу над Татарима? Да се доведе доукао Џингис Кан и њега би, и његову орду, смлавила наша славна коњица на челу са Алапићем, Тренком и Јелачићем, пардон Летицом.

Усташлук је, има бити, састављен од/из више зала. У свом рудиментарном, непатвореном облику он дакако ломи кичме, реже вратове, вјеша и стријеља, коље и баца у јаме, протјерује и покрштава те мучи и убија на све начине, али с друге стране он чини још нешто гнусно и одвратно и према свом (?) властитом хрватском народу. Он га унижава и срозава, своди на разину бештије, он од њега ствара злочинца и зликовца, (Главаша, Норца, Мерчепа...), простака и незналицу, идиота и кретена. И у том погледу Жанкови текстови доносе ваљану илустрацију – Броз и Крлежа су поред свих других значајних имена уза се држали и споменутог Мију Мирковића

(не заборавимо да се М.М. јавља још у предратном *Печату*), док Ф.Туђман и усташлук опћенито као своје економске (а то ће рећи животодајне) перјанице немају чак ни Рудолфа Бићанића (као Владко Мачек 1938. године кад се пише славна хаесесовска *Економска подлога хрватског питања*), већ на њиховим трибинама и таламбасима булазне и тамбурају Шиме Ђодан и Хрвоје Шошић!

Заиста, страхан је бездан у који је усташлук (овај најновији, којим се тако донкихотовски бавио Милош Жанко) срзео Хрватску. Због тог ужаса, а и због неизвјесне сутрашњице ваља се вратити његовим текстовима, његовим ријечима и дјелу. Он је двадесет година прије наиласка Туђманове армаде до у танчине предвидио катастрофу која ће снаћи Хрватску ако капитулира пред национализмом. Не постоји ништа тако ноторно и неоспорно као што су негативне чињенице о данашњој Хрватској. На њима, на таквим идиотлуцима могу данашњем усташлуку позавидјети некадашњи његови протагонисти – и Лисак и Кавран, и Мандић и Пук, Будак и Артуковић и целокупна липарска менаџерија, и Дидо Кватерник и Крунослав Драгановић, и “патријарх” Гермоген и Спиридон Мифка, и Ернест Бауер и Винко Николић, и Лубурић и васцијели јасеновачки шљам. Све је њихово увелике надмашено јер тзв. домовински рат бијаше првенствено војна за освету некадашњег пораза Ендехазиије. Отуд Рафаел Бобан и Јуре Францетић, отуд сатници, крилници и бојници, отуд камарила никоговића, бјелосвјетских мандрила (го Керум до Керума). Ако је ишта ноторно онда је ноторна таква поражавајућа стварност, коју је Жанко видио на вријеме и због тога добио по носу од својих наводних другара на челу са Бакарићем. Социјализам и социјалисти у Хрватској свакако су чинили глупости и грешке (што памтим и из свог времена), али се ниједна од тих погрешних ствари не може мјерити са осудом Милоша Жанка.

**Жанко је двадесет година прије
наиласка Туђманове армаде до у
танчине предвидио катастрофу,
која ће снаћи Хрватску ако
капитулира пред национализмом**

Док је моја генерација, онај дио што није отишао за Хадезеом, изгубила (да тако кажем) пола свог живота, Жанкова је изгубила читав живот, све за што се борила. Ми нисмо рањени газили снијег до кољена на минус тридесет, нису нас гађали авиони из својих митраљеза, нити нас је гладне и промрзле иза дебла у шуми вребао усташки/четнички нож, а они су све то преживјели изгубивши хиљаде својих другова и другарица и доживјели на крају да банда са Широког Бријега у Мостару одузме улицу Матији Гупцу и додјели је фра Доминику Мандићу!

Био сам, прије петнаестак година, на кремацији посмртних остатака Милоша Жанка на београдском Новом гробљу и написао о томе пресму. Кад бих могао поновити свој живот (у којем је било и храбрости и страха) једну ствар не бих поновио. Не бих шутио док траје погром над Милошем Жанком премда бих због тога свакако страдао као оно двоје-троје што су га тада подржали (К.Пинтар, И.Пиплица). Али једном се живи па нека то буде поштено.

U ZAGREBU NISU IMALI MJESTA ZA MENE

NIKOLA PLEČAŠ, KOŠARKAŠKA LEGENDA

Dok sam tražio posao u Zagrebu uporno su mi govorili: „Dođi za par dana“. Ili: „Eh, da si bio prije par dana“. Shvatio sam da nema mjesta za mene. Moj prijatelj iz Valjeva nagovorio je direktora Krušika i on otvori radno mjesto trgovačkog predstavnika u Zagrebu. Pazite, radno mjesto su mi otvorili ljudi iz Valjeva koji u tom trenutku ostvaruju 80-postotni izvoz proizvodnje, a u mojoj republici, u mome gradu, nisu imali mjesta za mene

RAZGOVARAO: Goran Borković

FOTO: Jadran Boban

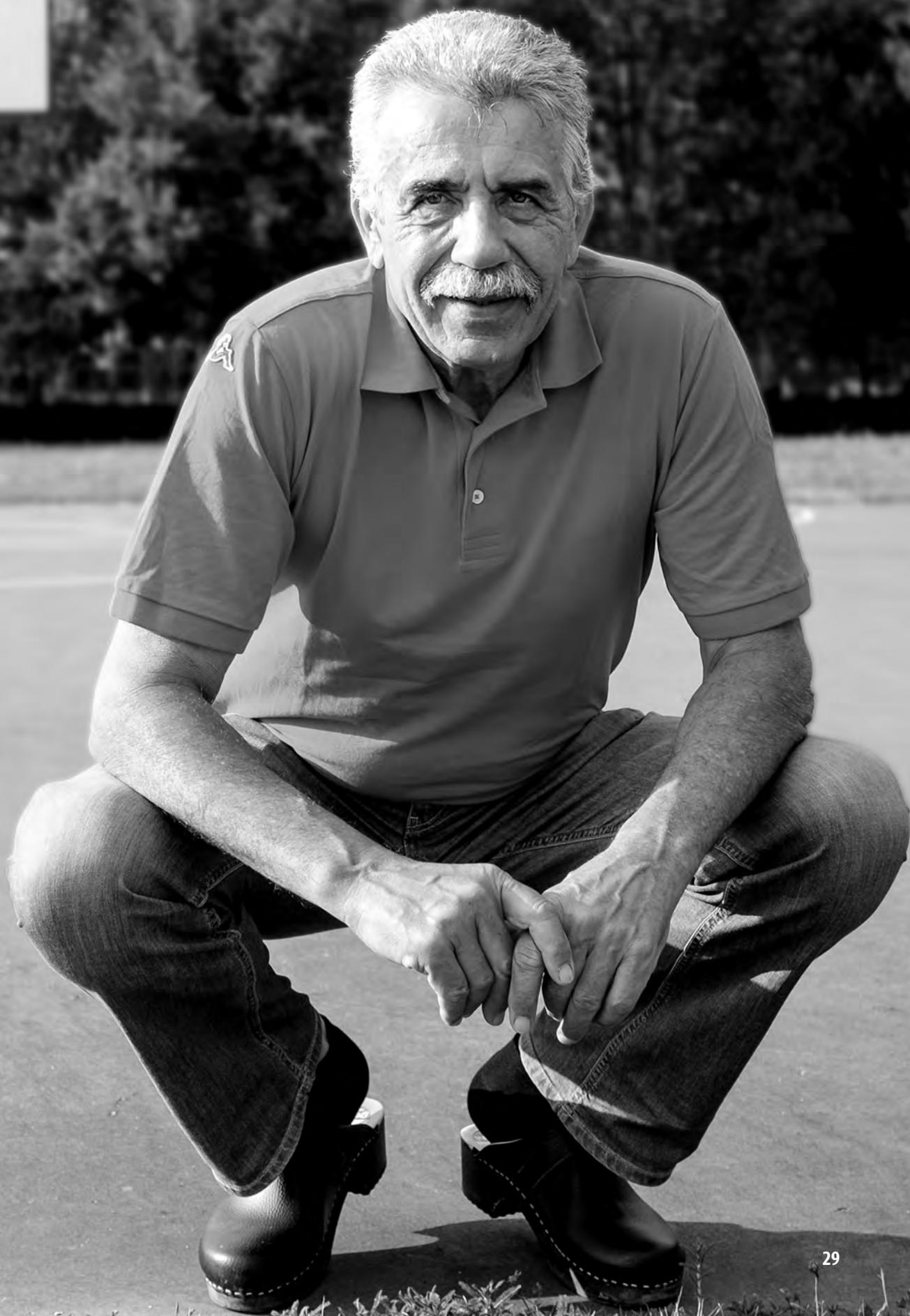
Nikolu Plečaša nije potrebno posebno predstavljati. Legendarni sportaš, rođeni Ličanin iz Bruvna, bio je prva istinska košarkaška zvijezda na ovim prostorima. Najprije je počeo igrati nogomet, bio je dobar i u rukometu i gimnastici, ali je na kraju ipak završio u košarci. Igrao je u zagrebačkoj Mladosti i Lokomotivi, a kasnije i u riječkom Kvarneru. Sa svojim karakterističnim ulazom u reket s lijeve strane izluđivao je protivničke obrane. Zabijao je po četrdeset koševa po utakmici kao iz šale, i to u ono vrijeme dok se igralo bez „trica“. Još uvijek s Draženom Petrovićem dijeli rekord od 55 koševa za *Cibonu* u gostujućim utakmicama. Stariji ga se sjećaju i po nadimcima „Sveti Nikola“ i „Prvi brk“. U karijeri je osvojio sve što se osvojiti moglo - srebro 1968. na Olimpijadi u Meksiku, zlato na Svjetskom prvenstvu 1970. u Ljubljani, srebro na SP 1974. u Portoriku te srebro na Evropskim prvenstvima 1969. i 1971. kao i zlata na evropskim smotrama 1973. i 1975. S *Lokomotivom* je osvojio 1969. Kup Jugoslavije i 1972. Kup Radivoja Koraća.

Ipak, najviše je ostao upamćen kao član one čuvene reprezentacije Jugoslavije koja je na Svjetskom prvenstvu 1970. u Ljubljani osvojila zlatnu medalju, pobijedivši pritom i Sjedinjene Američke Države. Upravo je o tom slavnom događaju održanom prije četrdeset i pet godina snimljen film *Bićemo prvaci sveta* redatelja Darka Bajića. Plečaša je glumio Goran Bogdan. Pitamo „Prvog brka“, koji je obrijao tokom trijumfa u Ljubljani, da li mu se svidio film.

Nikola Plečaš: Film je vrlo emotivan. Izuzetno mi je drago da je dokumentiran taj veliki sportski događaj, s obzirom da će i on pridonijeti činjenici da je zauvijek zapisano da smo bili svjetski prvaci. Normalno je, s obzirom da su producent i redatelj iz Srbije, da film bude više okrenut prema njima, da bude „prosrpski“, ako mogu tako reći. Glavni likovi, njih četvorica iz Beograda, predstavljeni su kao tvorcima ondašnje košarke, s čime se teško mogu složiti. Košarka je postojala širom Jugoslavije – od Rijeke, Zadra, Niša, Sarajeva... priča o početku košarke na Kalemegdanu može biti isključivo beogradska, a ne jugoslavenska priča. Taj uvod je nekako „kljakav“. Zanimarili su profesora Aleksandra Nikolića koji je pravi tvorac kvalitetne i jake jugoslavenske košarke, a poslije i republičke iza kojih su ostali veliki tragovi. Lično smatram da je srebro Hrvatske u Barceloni na Olimpijadi 1992. godine rezultat rada jugoslavenske škole košarke. Posebno me smeta što je čika Aca Nikolić predstavljen kao prateća figura u potpuno pogrešnom svjetlu, kao neki strašljivi. Očito mu se nije htjelo dati na važnosti, kako ostala trojica ne bi pali u drugi plan.

Znači, opet neke igre?

Nikola Plečaš: Ne znam. To je njihova stvar. Ne bih se miješao. Samo kažem da nije naglašena uloga košarkaša iz Hrvatske, nas šestorice, koji smo iznijeli najveći teret Svjetskog prvenstva uz, naravno, doprinos ostalih

igrača, prije svih Ljubodraga Simonovića i Dragana Kapičića, da o Ivi Daneuu ne govorim i njegovoj kapetanskoj završnici u utakmici protiv SAD-a. Svih dvanaest je dalo svoj obol, ali činjenica je da je prva petorka – Krešimir Ćosić, Petar Skansi, Damir Šolman, Ratomir Tvrdić i ja – bila iz Hrvatske.

Kako danas gledate na to razdoblje? Pripreme su bile iznimno duge, očekivanja također nisu bila mala.

Nikola Plećaš: Pripremali smo se uistinu sa željom da postanemo svjetski prvaci. Za Sloveniju, gdje se igralo, držali smo da je zemlja hladnih, ne osobito zainteresiranih ljudi za sport kojim smo se bavili. Prvenstvo je počelo s utakmicom protiv Italije na kojoj je bio i maršal Tito.

U filmu *Bićemo prvaci sveta* glavni likovi, njih četvorica iz Beograda, predstavljeni su kao tvorci ondašnje košarke, s čime se teško mogu složiti. Košarka je postojala širom Jugoslavije, ne samo u Beogradu

Da li vas je njegov dolazak kočio u igri?

Nikola Plećaš: Nije nas kočio. Problem je u tome da svaka prva utakmica na velikim takmičenjima donosi određene probleme. Na kraju smo pobijedili Talijane i poslije nam se otvorilo. Bili smo u naletu. Dobili Brazilce 25 razlike. U idućim utakmicama lomili smo protivnike, da bi sve kulminiralo u meču sa SAD-om. Iz utakmice u utakmicu atmosfera je bila sve toplija i toplija. Nakon pobjede s Amerikancima, kada je bilo jasno da smo svjetski prvaci, eksplodirao je cijeli grad. Od hale Tivoli do ulice ima nekih sto, eto i pedeset metara. Nama je trebalo više od sat vremena da je prođemo.

Kakva je bila atmosfera u reprezentaciji? Dugo ste bili zajedno. Kako je rekao Šolman, koji je bio vaš cimer: Više noći proveo sam s Plećašem u sobi, nego s vlastitom ženom.

Nikola Plećaš: Pripreme su bile užasno duge. Zapravo su započele odmah nakon Olimpijade u Meksiku. Ranko Žeravica već je napravio smjenu generacija dovodeći nas petoricu mladih u reprezentaciju. Stvarao je ekipu baziranu na spoju iskustva i mladosti što se pokazalo ispravnim s obzirom da smo tamo osvojili srebrnu medalju. To je i nama bio dokaz da vrijedimo i da možemo igrati sjajnu košarku. Pripreme su trajale duže od 150 dana, ali motivacija je bila maksimalna.

Danas je nemoguće 150 dana u sezoni odvojiti za reprezentaciju?

Nikola Plećaš: Da, tako nešto je nezamislivo. I prije smo kao omladinci bili na dugim pripremama i uvijek smo se s njih vraćali kao bolji igrači. Više puta se pitam kako je moguće da danas nije tako. Što oni rade na priprema- ma nakon kojih ništa ne pokazuju. Mi smo se vraćali kao bolji igrači nego što

smo bili prije čime smo podizali i kvalitetu klubova, jer smo „vukli“ i suigrače. Danas bi trebala biti druga priča. Treba se u klubovima raditi izrazito dobro i da su igrači de facto fizički spremni kad dolaze na pripreme reprezentacije. Kažu da su igrači u ovo vrijeme igrači fizički spremniji, motorički bolji, a ne mogu odigrati jednu utakmicu. Kako to objasniti? Imaju sve, trenere, kondicijske stručnjake, rade individualno, a na kraju ne mogu izdržati utakmicu. Kako?

U čemu je problem? U trenerima?

Nikola Plećaš: Ne znam. Činjenica je da su treneri danas najeksponiranije osobe u košarci, posebno u medijima. Publika, međutim, ne dolazi gledati utakmicu zbog trenera. Pa ne može trener zabiti koš! Može podučiti igrača kako da ga zabije, ali ne i zabiti. Ne razumijem zašto stalno igramo nekakav šah na terenu. Košarka je igra prevare, finte, varke. Ja ih više na terenu ne vidim.

Gledate li košarku?

Nikola Plećaš: Odem pogledati. Ipak je to sport moje mladosti. Na žalost, ne vidim na našim igralištima igrača zbog kojeg bi publika dolazila. Prije je svaki klub imao barem jednog takvog. Na žalost, izgubili smo klub. Klub u smislu da smo išli navijati za svog sugrađanina, prijatelja iz zgrade ili kvarta. Danas se navija za tim. Što znači Cibona ljudima iz Zagreba, ako nema zagrebačkih igrača? Pitajte ljubitelje košarke. Siguran sam da bi se većina složila sa mnom.

Publika ne dolazi gledati utakmicu zbog trenera. Pa ne može trener zabiti koš! Može podučiti igrača kako da ga zabije, ali ne i zabiti. Ne razumijem zašto stalno igramo nekakav šah na terenu. Košarka je igra prevare, finte, varke. Ja ih više na terenu ne vidim

Možete li usporediti igrače iz vašeg vremena s današnjima?

Nikola Plećaš: Evolucija je učinila svoje. Teško je komparirati dva različita vremena. Današnji mladići su sigurno brži i snažniji, ali tehnički su lošiji. Treneri ubijaju individualnu tehniku kod igrača ne dozvoljavajući im da je razviju. U vrijeme dok sam igrao, treneri su se razvijali zajedno s nama. Primjerice, Radivoje Korać je bio atipičan košarkaš. Današnji treneri ne bi mu to dozvolili. Ne bi dopustili ni igraču na „jedinici“, *playmakeru*, da šutira horoke u zadnjim sekundama utakmice, kao što je to radio Ivo Daneu donoseći tako pobjede svojim timovima. Ne bi prošao ni ja s onim šutom iz koraka, jer ga ne razumiju. Kažu danas se igra *pick and roll*. Pa to je najobičnija blok igra

između dva igrača s kojom smo Sovjeti i mi izluđivali američke igrače zbog čega su ovi morali napraviti film kako bi shvatili o čemu se radi. Danas ispada da smo *pick and roll* uveli iz Amerike. Pa mi smo budale. Ne želimo priznati ono dobro što smo prije imali, nego stalno govorimo kako ništa nije valjalo. Kako nije valjalo kad smo bili svjetski prvaci. Danas nemamo rezultate, a ispada da ono što nam je davalo rezultate – ne valja, a valja ovo što nam ne daje rezultate.

Ne želimo priznati ono dobro što smo prije imali, nego stalno govorimo kako ništa nije valjalo. Kako nije valjalo kad smo bili svjetski prvaci. Danas nemamo rezultate, a ispada da ono što nam je davalo rezultate – ne valja, a valja ovo što nam ne daje rezultate

Kakvi su bili vaši međusobni odnosi u reprezentaciji?

Nikola Plećaš: Evo vam odmah primjer. Moj direktni konkurent za prvi tim bio je Momčilo Pazman iz OKK Beograda, moj odličan prijatelj. Na kraju

je ispalo da sam ja ušao. Pazman i ja smo usprkos tome ostali u sjajnim odnosima. Nije bilo zle krvi i zloće. Biti zajedno 150 dana nije mala stvar. Mi smo uistinu željeli da svi budu dio ekipe. I stariji i mlađi.

Tko je bio „dobri duh“ reprezentacije?

Nikola Plećaš: Na čelu su svakako bili Rato Tvrdić, Borut Basin, Krešo Ćosić. Ćosić je bio veliki vragolan dok nije otišao u SAD i postao ozbiljan pripadnik svoje vjere.

Da li se znalo dogoditi da politika odredi tko će igrati. Je li postojao nacionalni ključ u sastavljanju ekipe?

Nikola Plećaš: U reprezentaciji je vjerojatno postojao. Bilo je iznimno teško ući u momčad. Ali kad imate deset sjajnih igrača koji vam garantiraju medalju, onda vam preostala dvojica mogu biti i politički.

Je li se moglo namjestiti osvajanje prvenstva države?

Nikola Plećaš: Bilo je namještanja, ali ne između klubova, nego je to diktirao Košarkaški savez. *Lokomotiva* je jednu godinu trebala biti prvak. Za peh, zadnju utakmicu smo igrali u Skoplju protiv *Rabotničkog* koji se borio za ostanak. Sudio je najbolji sudački par tadašnje lige. Prišao mi je sudac i kaže mi da se ne nerviram jer da ne mogu ništa učiniti s obzirom da *Rabotnički* mora ostati u prvoj ligi, a za to mu treba pobjeda. Naravno da smo izgubili utakmicu. Savez je rješavao to na svojoj razini. Suci su morali slušati, jer inače ne bi bili delegirani da sude na velikim međunarodnim natjecanjima. Danas je slična situacija. Možda čak i gora, jer suci vode Savez. Neću nikada

zaboraviti kako su izbacili *Pulu* kad sam ja bio trener tog kluba jer je s nama putovao 16-godišnji klinac koji nije bio licenciran za prvu momčad. Direktiva je bila takva.

Navijači *Lokomotive* su vas obožavali. A oni iz drugih klubova?

Nikola Plećaš: Nisam imao osobitih problema. Ponekad bi iznijeli transparente. U Zadru su to znali raditi. Jednom su me pokušali uvrijediti s natpisom: „Lički čoban“. Htjeli su me valjda uvrijediti. Začudili su se kad sam poslije utakmice došao do njih i zamolio da mi ga daju. Gledali su u mene začuđeno: „Je li ovaj normalan?“. Na žalost, nisu mi ga dali.

Kažu danas se igra *pick and roll*. Pa to je najobičnija blok igra između dva igrača s kojom smo Sovjeti i mi izluđivali američke igrače zbog čega su ovi morali napraviti film kako bi shvatili o čemu se radi. Danas ispada da smo *pick and roll* uveli iz Amerike. Pa mi smo budale!

Suci vas nisu voljeli?

Nikola Plećaš: Nisam imao problema s njima. Finalnu utakmicu *Kupa Radivoja Koraća* odigrao sam s četiri osobne cijelo drugo poluvrijeme. Jedno vrijeme bila je povika na mene da radim faule u napadu. Slično su napadali Koraća da radi korake. Ali sve je to prolazno. Voljeli su me suci, kao i sve druge velike igrače bivše Jugoslavije.

Za vas vrijedi, a i danas vam znaju naljepiti etiketu, da ste bili kontroverzni?

Nikola Plećaš: Ljudi se služe različitim neistinama ne bi li opravdali ono što su prije radili. Evo, na primjer, uzmite knjigu *Vukovi s Tuškanca* u kojoj možete pronaći puno falsifikata s namjerom da se umanjuje moja vrijednost u odnosu na druge igrače. Nikad nisam dozvoljavao da laži iziđu u prvi plan. Znalo se kakva je ekipa i tko je čini. Floskule, posebno one trenerske, nikad me nisu zanimala. Priče da smo pobijedili jer su igrači izvršili sve što se od njih tražilo, ili da nisu učinili ono što je trebalo kada se izgubi – kod mene nisu prolazile. Određeni pojedinci su i onda i sada željeli ispromovirati sebe s onim ja, pa ja, pa ja. Uostalom, i onda je publika dolazila na utakmice zbog nas, a ne zbog trenera.

Mirko Novosel vas nije volio?

Nikola Plećaš: Ispalo je da me nije volio. On očito nije volio nikoga tko je bio jače košarkaško ime od njega. Animizitet između njega i mene stvorio se još na Olimpijadi u Meksiku 1968. godine kada su nas isti oni ljudi koje se

glorificira u ovom filmu, prodali kao reprezentaciju za svoje pozicije u FIBA-i. U raspravama nakon utakmice protiv dopingiranih Portorikanaca, Novosel se priklonio ljudima iz Saveza i FIBA-e. Utakmicu smo izgubili i završili na petom mjestu, a gospoda su dobila funkcije generalnog tajnika te predsjednika i člana tehničke komisije u FIBA-i. Potom su napravili reizbor trenera reprezentacije jer je Žeravica bio na našoj strani. Naravno da se nije kandidirao. I tu je uletio Novosel, a s tim i naši animoziteti koji su kulminirali 1976. godine kada sam takoreći izvučen iz autobusa kako ne bih bio u reprezentaciji na Olimpijadi u Kanadi, a i u Ciboni.

Govorite o aferi „čaj“ kada ste snimili komercijalnu reklamu za čaj kao amater, pa ste zbog toga izbačeni iz reprezentacije?

Nikola Plećaš: To je ružna priča i namještena igra. Baš ovako kako vi i ja sada razgovaramo, tako smo sjedili Andro Knego i ja i pili čaj snimajući reklamu. Knego je poslije igrao u Montrealu, a ja nisam. Ne može mi nitko reći da nije očito. Nisam želio previše inzistirati da se pokaže sve što je snimljeno. Bilo bi mi žao da ni Knego nije išao. Veliko je pitanje bi li opet imao priliku otići, a Olimpijada je vrh karijere svakog sportaša. Mene je formalno skinuo tadašnji predsjednik saveza iz BiH, a stavljen je Žarko Varajić iz KK Bosne. Novosel je radio trgovinu još od 1973. godine kada na velika zvona u reprezentaciju uvodi Zorana Moku Slavnića koji je bez sumnje veliki igrač. Dalje stalno trguje između saveza čuvajući vlastitu poziciju s uvođenjem novih igrača u ekipu.

Mediji su spekulirali da je on jedan od najzaslužnijih za odlazak Dražena Petrovića u Real?

Nikola Plećaš: Ne bih o tome, jer premalo znam. Međutim, znam da je Dražen otišao u Madrid s 26 godina, a mi smo morali čekati navršenu 28. godinu da bi išli u inozemstvo.

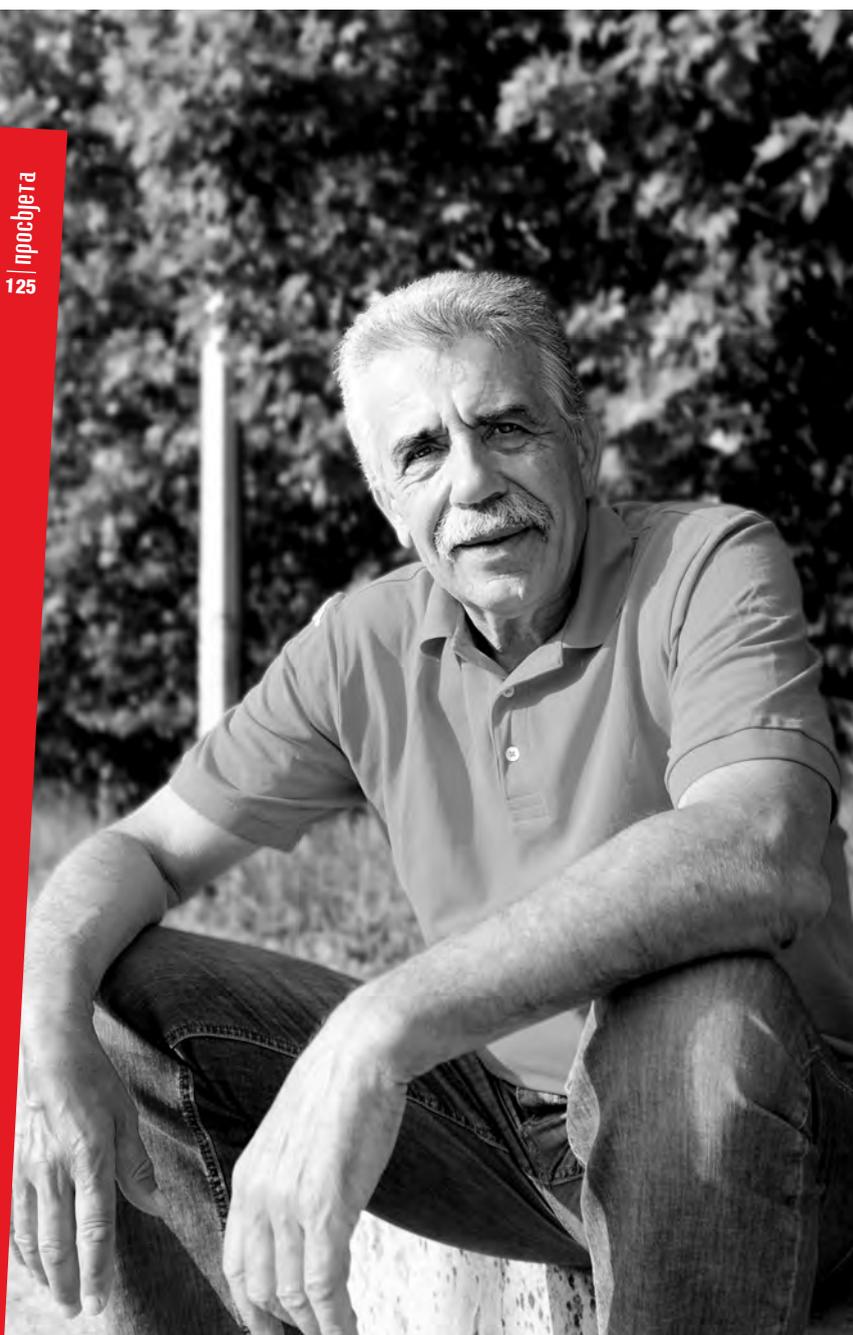
Novosel nije volio nikoga tko je bio jače košarkaško ime od njega, pa tako ni mene

Vi niste igrali vani?

Nikola Plećaš: Da, postojala je ta odredba o navršeni 28 godina. Poslije toga nisam imao previše ambicija, s obzirom da sam se nadao da ću naći neki posao u ovoj državi. Druga je stvar što je moj životni put ispao bitno drukčiji.

Koliko ste zarađivali u to vrijeme? Spremajući se za razgovor pronašao sam vaš intervju iz sedamdesetih godina u *Reporteru* gdje kažete da primanjima nikada niste premašili oca koji je bio oficir JNA?

Nikola Plećaš: Da, nikad nisam imao veću plaću. Bila je medijska laž da smo imali ogromna primanja. Neki novac sam zaradio tek kad sam otišao u Rijeku, ali sam ga investirao u vikendicu koja mi je kasnije srušena kao bespravna gradnja.

Tada se zapošljavate u Krušiku u Valjevu. Otkud Valjevo?

Nikola Plećaš: Krajem karijere zaposlio sam se tamo. Dok sam tražio posao u Zagrebu uporno su mi govorili: „Dođi za par dana“. Ili: „Eh, da si bio prije par dana“. Shvatio sam da nema mjesta za mene. Moj veliki prijatelj Rajko Marković iz Valjeva nagovorio je direktora Krušika Vladimira Uroševića i on otvori radno mjesto trgovačkog predstavnika u Zagrebu za područje Slovenije, Hrvatske i zapadne Bosne. Pazite, radno mjesto su mi otvorili ljudi iz Valjeva koji u tom trenutku ostvaruju 80-postotni izvoz proizvodnje, a u mojoj republici, u mome gradu, nisu imali mjesta za mene.

Znate li zašto vas nisu htjeli zaposliti?

Nikola Plećaš: Nemam pojma. Morate pitati njih. Vrhunac je bio 1992. ili 1993. godine kada sam bio bez posla, a tadašnji šef Olimpijskog odbora ne može pronaći radno mjesto za mene. Doduše, tada mi je već bilo jasno

da posla za mene neće biti, jer je atmosfera u državi bila takva kakva je bila. Godinama sam bio bez posla.

Neko vrijeme bili ste i trener?

Nikola Plećaš: Da, posvetio sam se tom poslu. O košarci znam sve. Cijeli život sam proveo u košarci. Radio sam s najboljim trenerima, surađivao i s Amerikancima. Postao sam trener da mogu i barem nešto pridonijeti kućnom budžetu da ne spadne sve na suprugu i njenu plaću.

Medijska laž je da smo imali ogromna primanja. Nikad nisam imao veću plaću. Moj otac oficir uvijek je više zarađivao od mene. Neki novac sam zaradio tek kad sam otišao u Rijeku, ali sam ga investirao u vikendicu koja mi je kasnije srušena kao bespravna gradnja

Na kraju ste se zaposlili u zagrebačkom Poglavarstvu?

Nikola Plećaš: Da, i to zahvaljujući Dušku Ljuštini, Josipu Ćorku i Marijanu Mlaku koji je tada bio šef kabineta Milana Bandića. Mjesecima su ga pritiskali i na kraju je dao odobrenje da me se zaposli u Uredu za obrazovanje, kulturu i sport Grada Zagreba gdje sam dočekaao mirovinu. Zadnjih deset godina koje sam odradio i dobro živio mogu zahvaliti ovoj trojici koji su nagovorili gradonačelnika i, naravno, i njemu da sam mogao ipak odahnuti i dočekati mirovinu na radnom mjestu.

Znači, Ličani se ipak i dalje drže zajedno.

Nikola Plećaš: Može se i tako reći. Od njih trojice, dvojica su Ličani. Nije osobito popularno biti Ličanin u ovome gradu, ali eto...

Vi ste rođeni u Brvnu, ali ste zapravo odrasli u Zagrebu?

Nikola Plećaš: Volim se šaliti pa kažem: Kud je moja mati imala familiju u Lici, a ne u Parizu da me tamo rodi! Koliko zapravo znači mjesto iz kojeg potječete. Kako su moji Ličani, često sam odlazio u Liku kod babe i djeda. Volio sam biti dolje. Sve do škole, dosta vremena sam provodio u Lici. Moj otac je 1947. godine došao u Zagreb, a ja sam rođen 1948. godine.

Što Lika danas znači za vas?

Nikola Plećaš: Liku treba upoznati. Taj dio Hrvatske daje ljepotu ovoj državi. Međutim, postala je pustoš, ljudi su se raselili. Ostalo je par gradića, a sve ostalo je upropašteno, devastirano, popaljeno... Stvarno ružno izgleda.

“NEMA RAJA BEZ RODNOGA KRAJA”

IZGUBLJENI RAJ

Dorđe Matić

Odom zavičaju, kakva god ona bila, ispjevanom na dijalektu koji se odlikovao svojom gotovo apsolutnom jezičkom čistotom, dijalektu koji je možda bio najbliže vukovskom idealu, taj je svijet, krajiški, lički, i drugi, u ovakvom svom seljačkom “rozganju” zvučao u isto vrijeme prijeteeće, odrješito, usko, male pameti, autoritarno i jednako tako golubije dobro, prosto, vitalno, u mističnom dodiru sa zemljom i prirodom

*For so I created them free and free they must remain.
(Jer stvorih ih slobodne i slobodnima moraju ostati.)*

John Milton, *Paradise Lost*

1. Gitarist

Zapazio sam ga odmah, i evo, pamtim ga dobro, iako ima tome više od tri-deset godina. Sve se događalo u jednoj od najintenzivnijih točaka perioda zagrebačkog odrastanja, tamo oko 1984. Zagreb bio je tada još uvijek ozbiljno mjesto, grad u kojem su se granale mnoge kulturne podjele, mnoge scene – nadzemne, službene, nezaobilazne i vidljive kao građevine, i one podzemne, kao tajne vode, nekad smiješane a nekad podijeljene, onako kako svaki pravi grad mora imati ako želi da bude baš to – grad.

Jedna od takvih razina, slabo opisanih dosad bio je zagrebački punk, ako ne najvažnija a ono barem najuočljivija, takozvana omladinska subkultura vremena, čiji su pripadnici bili vizualna “dekoracija” koja se nije mogla promašiti po ulicama tih godina. Iz svega su se brzo rodili i bendovi, amaterski, marginalni, uglavnom s tek priučeni muzikantima što su vježbali po podrumima centra i periferije, od Gundulićeve do Novog Zagreba, od Trešnjevke do Dubrave. U jedan takav prostor – iako nije bio podrum već atomsko sklonište (već i termin sam s ove razdaljine, izaziva neobičan, grk i ironijski sentiment u jednom) – gdje su ti žestoki amateri svojim jeftinim instrumentima pravili buku dan na dan (unatoč tome što su prostorije standardno bile obložene spužvom i kartonskim kutijama za jaja, radi izolacije), ostavljajući makar tako pečat u čudnom, neobjašnjivom vremenu – došao sam i sam, privučen tim zovom neuporedivim s bilo čime, što

će znati svi oni što su, na svim geografijama, bili privučeni istim zovom. U kvartetu – bubnjevi, bas, gitara i vokal – uočio sam visokog gitarista, malo pogrbljenog, kako se visoki ljudi znaju “prilagođavati” svojom konstitucijom ka nižima. S velikim platnenim prišivkom s natpisom *Dead Kennedys* na poleđini jakne, blijede puti a crne kose i kao ugljen crnih sitnih očiju fiksiranih ka ostatku benda, s pogledom koji je ostavljao dojam da ovaj zuri u neku samo njemu znanu točku, bio je potpuno unutar muzike, gotovo u grču kao i svi što su u stanju naročite koncentracije i predanosti. S tim stavom i izgledom, djelovao je, kao i ostatak benda uostalom, kao da je upravo stigao iz Londona.

Kad su završili nešto sam mu rekao, pun oduševljenja i dječaćki impresioniran. Dočekalo me nešto iznenađujuće – neobičan akcent. Momak je govorio eka-vicom. Možda će biti teško povjerovati danas, ali dotad nisam imao često prilike čuti takav govor. Pita sam poslije prijatelje s kojima sam došao u čemu je stvar. Rekli su mi: “On je iz Knina”. Nemajući nikakve reference na to mjesto, osim što sam otprilike mogao odrediti geografski položaj, sve me to nevino čudilo. Nešto se nije uklapalo. Od toga je pak svega fascinacija samo porasla. Otkud on tu? Išao je grafičku školu, rečeno mi je dalje. Ajde dobro. U onoj impresioniranosti, i tipičnoj, lako bi se moglo reći kolektivnoj, stidljivosti generacijskoj, nisam stigao ni pitati ime. Zvali su ga po nadimku: “Dole” – skraćeno od “Dolgcajt”, po naslovu prvog albuma ljubljanskih Pankrta, dakako. Onda sam se sjetio odakle sam znao taj nadimak. U *Poletu* objavljena je lista takozvanih demo-bendova i uočio sam bend “Solidarnost”, iz tog istog gradića na rubu Zagore i Dalmacije koji mi kao pojam dalje ništa nije značio. Ali našao sam tamo ime: “Ardalić Aleksandar” – ovako, kako su nas sve dugo popisivali, prvo prezime pa ime, autoritativno, vojnički, kao da je čitava zemlja kasarna. Jednako pak kao što nisam znao nikoga u Zagrebu tko je nosio isto ime kao i ja, nisam također poznao nikoga s ovakvim, “markiranim” imenom. Ironično, vrlo brzo nakon toga, upoznat ću još jednoga Aleksandra. Taj i danas radi u zagrebačkim medijima.

Ovaj prvi, “Dole”, i dalje se pojavljivao po malim, klupskim koncertima i u sljedećih godinu dana, zajedno sa svojim žestokim bendom, a taj je – kad smo kod imena – nosio naziv koji je mogao proći jedino ovako, u poluanonimnosti demo-scene, nikako u srednjoj struji: zvali su se – *Blitzkrieg*, ni manje ni više. Može li netko zamisliti urednika na radiju ili još manje na televiziji onoga doba, koji bi bio najavio grupu ovakvog imena? Jedna od osobina punka uostalom, bila je upravo takva upisana autodiverzija nastala iz svjesno izabrane radikalnosti (ili je to možda, naprotiv, bio znak nedostatka inteligencije?). Bitno je bilo imati samo taj prvi udar, kratak i žestok pucanj (!) energije frustrirane, romantičarsku kratkotrajnost i još brže sagorijevanje. Sve to, ukratko, nije bilo predviđeno da traje. U tom smislu, njihov vrhunac bio je koncert čuvenog engleskog punk-benda u Kulušiću, gdje su bili predgrupa. Naš gitarist, s njime basist s radničkim pedigreom, pa bubnjar, koji će kasnije čak postati filmski kritičar, i pjevač – plavušan i punk-šminker (u kontradikciji termina), izgledali su zajedno “engleskije”, zapadnjačkije od glavne grupe. U publici smo upoznali i autentičnog britanskog skinheada koji se tu tko zna kako našao, pa je sve djelovalo još *svjetskije*, internacionalnije, potpuno “uštekanu” u tokove, onako kako je to bila u tom kratkom periodu i čitava kultura i zemlja sama.

Ubrzo poslije toga gitarist je nestao iz moga vidokruga, kao što u tim godinama brzo nestaju interesi pa s njima i ljudi. Učinilo mi se da je nestao i iz grada, što se pokazalo točnim. Pojavit će se punih pet godina kasnije, odjednom, ponovo s novim bendom i ponovo s bendom neugodno simboličnog imena. U

šačici tvrdokornih *underground rock'n'roll* bendova koje je promovirao neumorni lokalni entuzijast, bendova od kojih uzgred nijedan nije bio iz Zagreba, nego većinom iz Pule i, začudo, Vinkovaca, bila je i grupa iz Knina, od svih mjesta, s nesretno odabranim imenom – *Machine Gun*. Uzeli su ime po legendarnoj kompoziciji Jimija Hendrixa, po njegovu neprevaziđenom tonskom komentaru vijetnamskog rata; ime je, dakle, bilo još jedna rokerska javka no ironija historije i tu će se podsmjehnuti surovo.

Gledao sam ih, taj oštri trio, u klubu Đuro Đaković i to je već bilo mnogo manje uzbudljivo od onog prvog, neprevaziđenog susreta s misterioznim mladim gitaristom pet godina ranije, u jednom novozagrebačkom atomskom skloništu. Shvativši da nisam ništa propustio u vezi toga čovjeka u proteklom periodu, opraštao sam se bez kajanja i od davne (!) uspomene i od scene koja je išla svom neumitnom kraju. Nisam znao da to nije jedino što je išlo takvom kraju, brzinom kakvu nitko nije mogao ni pretpostaviti.

Kad su završili s pjesmom bio sam dječjački impresioniran, ali i iznenađen. Momak je govorio ekavicom. Možda će biti teško povjerovati danas, ali dotad nisam imao često prilike čuti takav govor. Pitao sam poslije u čemu je stvar. Rekli su mi: "On je iz Knina"

Interesantno, i narečeni Dole promijenio je u međuvremenu nadimak, no koliko mi je do toga tada bilo stalo, pokazuje i činjenica da sam novi nadimak i zaboravio. Mislio sam, sve u svemu, da je to njegovo zadnje pojavljivanje.

Još jedna strašna ironija u ovoj, nikome osim mene važnoj pretpostavci, no unatoč tome pogrešnoj – nije mogla biti veća.

2. Pjevač

U fascinantno razvijenom i golemom prostoru i svijetu jugoslavenske estrade, pojavljivao se ponekad na televiziji, kao, reklo bi se, nešto marginalno, što se tu i tamo ugleda, u redovitim emisijama i snimkama nekog od saveznih tv-centara. Uz, pogotovo za ono doba, upravo karikaturnu pojavu i narodsko, "nesofisticirano" ime i prezime, išle su i pjesme koje su bile u potpunom, krajnjem nesrazmjeru s dobom vrhunca jugoslavenske moderne. Spremili smo ga zato u trenu u one rubne i komične pojave, kojima se samo moglo podsmijevati nemilosrdno.

Bio je takozvani "zavičajni pjevač", pjevao narodne krajiške i ličke pjesme, *ojkalice* – glasno naravno, iz grla, s prvim glasom što je počinjao frazu, a onda bi ostali, uvijek muški glasovi, "podu'vatili", odgovarali dvoglasno, s istaknutim basovima (takozvano pjevanje "na bas" ili narodski – "basijeranje"). Ta prastara forma, u međuvremenu nalijepljena na suvremeniju, narodnjačku, kafansku "dvojku", na muzičku pozadinu koju su činile modernizirani narodni orkestri s elektronskim instrumentima i harmonikama, osamdesetih je godina za gradske ljude predstavljalo nešto odbojno, nakazno čak, anakronizam i izraz najprimi-

ativnijeg dijela zemlje, odnosno mjera nesposobnosti dijela ljudi koji, stigavši u gradove, nikako da se prilagode (našoj ideji) urbanosti i modernosti. Sve je to bilo nešto beskrajno daleko od našega svijeta ili, u pluralu bolje, svjetova.

Bez obzira na pjevačev (tadašnji) marginalni karakter, i bez obzira na tu njegovu, rekli bismo eufemistički, ruralnu fizionomiju, ostalo mi je ipak nešto tada u pameti oko toga lica – prilično tamnolutog, okruglog, s mnogo madeža i karakterističnih crnih, inteligentnih očiju. S jednim krajem usne koji je uvijek titrao u poluosmijehu, obrva vječno podignuta, manirom starog šereta, radilo se zapravo o jednoj kulturalno uvjetovanoj psihološkoj osobini, prevedenoj u permanentnu gestu. Čak i u svojoj tadašnjoj ograničenoj mladalačkoj percepciji i sposobnosti kulturnog čitanja, bilo mi je ponešto poznato o kraju i porijeklu pjevača: to je svijet oprezan, čak prepreden, reklo bi se, što je osobina često enervantna i iritirajuća, ali koja je došla iz gorkog iskustva, nastala i uvjetovana historijom koja je taj narod sve osim mazila. Štoviše, u nekoliko navrata, bivajući i opstajući tu oko teških i nestalnih, opasnih granica, ovi su ljudi nekoliko puta bili na pragu nestanka. S jedne strane uvijek blizu države – svake! – dotle da bi se gotovo moglo reći blizu same “ideje države”, a u isto vrijeme noseći u “genetskom kodu” upozorenje da se svaka država koju se, bilo stvaralo bilo služilo (ili oboje), može od zaštite pretvoriti – u uništenje, kako se već događalo nekoliko puta. To je sve razvilo naročitu sumnjičavost koja je gotovo prešla u fizički znak, u tu gestu podignute obrve i tipični, kako bi Andrić rekao, “osmejak”.

Čitava jedna geografija otkrila mi se preko okruglog lica krajiškog pjevača. A iz toga, pogled mnogo dublji, u samu suštinu naslućenu našega kompleksa kolektivnog. Ovoga istog koji će nam na kraju doći i glave

Iako sam, kažem, kao i mnogi to sve držao na sigurnoj kulturnoj distanci, jedna pjesma, kao sukus, kao klupko svih osobina muzičkih (doduše, ponajmanje njih), geografskih, kulturnih i supkulturnih. I društvenih, dojavila je nešto nepogrešivo, dala odmah jedinu točnu asocijaciju na to koga je predstavljala. Kad bi pjevač krenuo s pjesmom, razvukao prastarim stilom: “Nema raja bez rod-noga kraja” – SVE nas je tu iritalo, po jednostavnoj tadašnjoj retoričkoj formuli, jednako istinitoj i krajnje simplificiranoj, kojom je razlog iritacije objašnjavan – “evo ih, još jedna, od tolikih, skupina koja je došla u gradove ali uporno drvi o svom “izgubljenom raju”, ne pomišljajući niti sekunde da se u taj ‘raj’ vrati”. Zapijevajući – “nema prela, nema običaja” (kako nas je samo ovo nerviralo!, pjevati na televiziji o “prelima”, sa snimki napravljenih u elektronskim studijima!), i “nema pjesme/ da zapjeva neko// stare majke – ona je daleko” – ovo zadnje ispevano onako kroz nos, kao što i inače rade Krajišnici, Ličani i Kordunaši, kad je nešto važno u pitanju ili kad uživaju – nije se moglo promašiti odakle je pjevač. I, kompliciranije – što ili koga predstavlja.

No, dok su moji prijatelji reagirali kratkim prezirom, ne posvećujući dalje ni sekunde pažnje čitavoj stvari, meni su – što sam skrivao kao duboku tajnu, da se

ne vidi – kao u vezanim kadrovima, pred oči izlazila lica: brkati milicioneri, “suv-povci”, “panduri” i “murja”, kako im se “tepalo” u Zagrebu, radnici “Sigurnosti”, čuvari, kakav (pod)oficir... Zdepasti i krupni, često trbušasti i nabijeni, izdanci naroda sve zajedno, koji se tada, u vrijeme kad je i zabranjeno i nepristojno bilo predstavljati se drugačije, legitimirao po kraju iz koga je mahom dolazio.

Onda sam shvatio, jedva zadržavajući smijeh, na koga me pjevač podsjeća. Ličio je na jednu moju susjedu, što je ovako rečeno apsolutno banalan podatak – da ne govorimo tek koliko i nelaskav, s obzirom na pjevačevu fizionomiju. No, negdje u nekim dubinama, u zapretnim razinama vlastitim, znao sam i tada, siguran sam – znao to jest i kad nisam znao – da je tu dublja veza i prepoznavanje na stvari. I to se pokazalo istinitim. Ona, susjeda, bila je porijeklom iz kraja uza samu Unu, s “ove strane”, “naše”. Trideset godina kasnije, u slučajno uhvaćenom intervjuu s pjevačem, kad se već sve dogodilo, saznao sam da je rođen i odrastao u selu Suvaja – isti kraj, dakle, samo s druge, bosanske strane. Seoce koje je do broj djece one zemlje ostalo vječno po jednoj jedinjoj asocijaciji, po liku iz čarobne Čopićeve knjige “Bosonogo djetinjstvo”, i dvostihu kojem su toga, na jedno uho gluhog lika zadirkivali njegove školske kolege: “*Dule Dabić gluvaja – selo Gornja Suvaja!*”.

Dakle, nije se samo radilo o licu moje nesretne susjede. Čitava jedna geografija – odnosno tu bi bolje išla splitska dijalektalna riječ – “raca” (od talijanskog “razza”), u smislu “*sorte*” – otkrila mi se preko okruglog lica krajiškog pjevača. A iz toga, pogled mnogo dublji, u samu suštinu naslućenu našega kompleksa kolektivnog. Ovoga istog koji će nam na kraju doći i glave.

Odom zavičajju, kakva god ona bila, ispjevanom na dijalektu koji se odlikovao svojom gotovo apsolutnom jezičkom čistotom, dijalektu koji je možda bio najbliže vukovskom idealu, taj je svijet, krajiški, lički, i drugi, u ovakvom svom seljačkom “rozganju” zvučao u isto vrijeme prijeteće, odrešito, usko, male pameti, autoritarno (čuvari države!), i jednako tako golubije dobro, prosto, vitalno, u mističnom dodiru sa zemljom i prirodom, na liniji upravo ur-slavenske duboke i neobjašnjive jednostavnosti. Podsmijevali smo im se i podsmijevao sam im se u svome kulturnom sljepilu i urbanoj snobovštini, ne znajući da su ti izabrani i označeni kao simbol sirovosti jednoga režima, “materijal” mnogo mekši nego što nam se takvima, samouvjerenima u vlastitu superiornost moglo tada činiti.

Nije za to, za tu superiornost trebalo biti čak ni iz centara, iz velikih gradova. Rokerski gitarist iz Knina, s jedne, i pjevač ojkalice, s druge strane, dijelili su i porijeklo i geografiju, a nisu mogli biti različiti, kao što i njihovi “mikrokozmi”, njihovi kulturni izbori, unatoč neposrednom zajedničkom “zavičajju”, nisu mogli biti u većem raskoraku.

Ili ipak...

3. Pjesma

Kad su pale prvo sve ograde, civilizacijske, pa onda metaforičke, a za njima i stvarne barikade legle po putevima, dok je potpuni požar udario po zemlji – u tome su svemu nestajali živi ljudi, i pomen na njih čak, a kamoli da bi ostalo nešto tako “nebitno” kao privatna sjećanja i veze.

Potpuna informacijska blokada zavladała je između krajeva nekad iste zemlje. Neki su je kršili uporno i s prkosom, na primjer tako što su okretali tv-antene kako bi uhvatili programe stanica što su djelovale *tamo*, u tami i opasnosti, i gdje su mnogi ipak nastavili živjeti ili bar to pokušavali u neljudskim uvjetima.

Jedan prijatelj snimao je na vhs-trake sve što je imalo zanimljivo, naročito muziku. Iz tih snimki koje bi mi ponekad pokazivao u skrivenim kućnim projekci-

jama i sa smanjenim tonom, bilo je jasno da su pomahnitale, neljudske emocije s obje strane dominirale i pokazujući se najvidljivije kroz pseudofolklorizam, koji je proizvodio neshvatljive i nepodnošljive količine neukusa, mraka i zla. Pjevač je izbio u prve redove, a njegova najpoznatija pjesma dobila novi kontekst i značenje. Umjesto zazivanja "rodnog kraja" iz centra, sad se mnogo njih našlo tamo, u novoj tvorevini, odvojenoj krvavom frontom od ove šire, također tek nastale.

Upitao sam se više puta što je moglo biti s gitaristom iz moje adolescencije, je li ostao tamo. Ako jest, onda se pored svih krupnijih stvari, našao i u okolnostima u kojima je, u nagloj i neočekivanoj zamjeni svih vrijednosti, i svesvjetski, internacionalistički zvuk kojemu smo obojica nekada pripadali, sada mogao predstavljati jedino predmet izrugivanja, kao što sve stvari delikatne i plemenite prve stradaju u ofenzivi primitivizma. I tu je rock'n'roll doduše slao upućenima šifre koje ostatak nije mogao pročitati. Tužne su to šifre bile, i teške, podsjetnik i obilježje svaki put, na bolje, ljudskije i inteligentnije vrijeme. Kad su u ljeto 1990. počeli nemiri, jedan kadar s uhvaćenim grafitom na nekom kninskom zidu često se prikazivao: "Uživaj opštu nemoć" – pisalo je. Politizacijom svake razine života, grafit se bez objašnjenja, čistom retorikom tumačio kao kakav društveni iskaz. Samo smo mi, bivši tinejdžeri nekoć zaraženi jednim stilom, s melankoličnom "privilegijom" vlastitog insajderstva koje nismo gdje imali prilike objasniti, znali da se radilo o naslovu pjesme beogradske Discipline kičme.

Gitaristu se gubi trag, nema ni pjevača tamo više, kao što su iz čitave jedne geografije i stare kulture, zajedno s ljudima nestali svi sukobi i protuslovlja, sve napredno i "nazadno", suvremeno i staro, ono otvoreno ka vremenu i tvrdoglavo tradicionalno, progresivno i konzervativno, urbano i ruralno

U samo fatalno ljeto prije ravno dvadeset godina. dobio sam od prijatelja još jednu video-traku sa snimkama "TVRSK". Bio je tu koncert neizbježnog beogradskog, nekad sjevjugoslavlenskog benda na čelu sa tad već sjedokosim, bivšim rock-mesijom koji je često dolazio u izolirane krajeve te paradržave, tako se valjda solidarizirajući s ljudima tamo (samo je njega još trebalo!). Gledajući taj očaj, u jednom trenu ostao sam potpuno zatečen.

U videospotu u kojem se meni nepoznat bend vozi motorima kroz prepoznatljive panorame krša i kamena, lica s izazivačkim osmijesima i inatom koji je uvijek nepogrešiv znak score propasti, išla je (dijelom samo) ironična verzija pjesme – one iste koju je nekada izvodio krupni pjevač zavičajnih pjesama: "Nema raja bez rodnoga kraja". Unatoč godinama koje su prošle, u bendu prepoznao sam ponovo, po treći put, u trećoj "inkarnaciji, lice bivšeg punkera iz zagrebačkog podruma – lice koje je mijenjalo pojavnosti, nadimke, a evo, činilo se, i uvjerenja.

Spoznaja koja mi se javila u tome, bila je zapanjujuća. Krajiški pjevač, simbol ograničenosti i smiješnog folklorizma, i sofisticirani, naslušani rock-gitarist, negdašnji punker i zagrebački đak – kroz istu pjesmu spojili su se kao nikad ranije – spojili su nespojivo. I ako je prvi pjevao tekst s uvjerenjem, pripadajući mu, sa svoje pameti i dometa, a drugi stihove "nema prela – nema običaja" nije mogao izvoditi *nikako* nego s ironijom i odmakom, našli su se, reducirani u strašnu vremenu, na istoj liniji – najgoroj – na crti etničke homogenizacije. Tu treba biti nedvosmislen i odrediti se: da bi subjekti što predstavljaju naizgled nespojive svjetove bili svedeni na isto, na istu homogenu etničku i nacionalnu određenost, za to treba njihov pristanak, dakako. Ali njega *ne bi bilo* da ih prije toga nisu reducirali na to *van* njihove volje i namjere – iz centra, iz pogleda drugoga, pa onda, konačno, iz ideologije koja je *jednako* stvorila uvjetovanosti koje su dovele do stravične podjele i svih neshvatljivih konzekvenci njenih. U tome procesu – nema nevinih.

No ovakva analiza toga procesa došla je mnogo kasnije. Najprije se trebalo osvijestiti dok su išli kadrovi spota. To nije bilo sve, naime. Ranije spomenuti, karizmatični bjelokosi beogradski rock-pjesnik i pjevač, uzeo je ovaj mali provincijski bend, valjda vidjevši sebe kao "mentora" i zajedno s njima snimio pjesmu i spot koji je, dok još nisam došao k sebi od iznenađenja, krenuo na traci poslije prošloga. Iskoristio je nesreću situacije ovih momaka za vlastitu invektivu-odgovor nekadašnjem prijatelju i kolegi iz grupe Film i njegovoj ambivalentnoj, a u eksploziji nacionalističkih budnica, *jedinoj* humanoj pjesmi – onoj o bivšem drugu što je ostao s one strane strašne crte podjele, i vratio mu kroz ponižavajuću, pseudosatiričnu parafrazu koja mi se gadila svakim tonom i riječi neljudske poruge.

Takva izazivačka, arogantna, podsmijevajuća poza (ili, još gore, uvjerenje), nije mogla dobro završiti. Znamo iz strukture grčke tragedije pojam što ga Aristotel zove *hamartia* (grč. ἁμαρτία) – *greška* koju junak mora počinuti, u izboru, u odlukama. Ona je ne "samo" greška nego može biti i *nedostatak u karakteru*, mana koja će pokrenuti lanac (samo)skrivenih događaja što moraju okončati udesom. U kršćanskoj teologiji pojam uvijek podrazumijeva i – grijeh. Grijeh u misli, i u postupku, u djelu, osjećaju. Ili čak – u *govoru*: "...jer svi sagriješiš", kako kaže Sv. Pavle (Poslanica Rimljanima, 5:12).

Ni mjesec dana nakon odgledanog – nakon suočenja s ovim, tako i bi. Svi i sve tamo, nestalo je u samo nekoliko dana.

Gitaristu se gubi trag, nema ni pjevača tamo više, kao što su iz čitave jedne geografije i stare kulture, zajedno s ljudima nestali svi sukobi i protuslovlja, sve napredno i "nazadno", suvremeno i staro, ono otvoreno ka vremenu i tvrdoglavo tradicionalno, progresivno i konzervativno, urbano i ruralno.

Krupni krajiški pjevač, valjda po liniji žilavosti svoga kraja, izvodi i dalje svoju najpoznatiju pjesmu, sada za raseljene ljude, za preživjele. Njena zadnja strofa i dvostih, nakon svega zvuče drugačije: "...*aoj, moje njive i livade/ na ognjištu srce mi ostade*", umjesto folklorističkog prenemaganja i vječnog deseterca, postala je sebi unatoč istinski znak nemogućnosti, obezglavljenosti, iščupanosti iz korijena stabla koje je dotad sve preživjelo, sva nevremana i sve *oluje*, osim ove zadnje. Možda je još u doba kad se takav rasplet (!) činio apsolutnom nemogućnošću, možda je i tada u pjesmi bio upisan eho, najava nečega što nismo imali volje ni sposobnosti oslušnuti i čuti, sve dok nije postalo prekasno.

Danas, rađaju se generacije, daleko, kod kojih je dio stiha "*bez rodnoga kraja*" samo citat, nešto preneseno i posredovano, nedoživljeno, bez istinskog uporišta u stvarnosti. Bio on prenemaganje ili autentična emocija – ili oboje – taj 'raj' iz stiha pretvorio se odavno u svoju suprotnost.

Za Č.V. / Uz fatalnu dvadesetogodišnjicu

**BAUHAUS – UMREŽAVANJE IDEJA I PRAKSE (BAUNET),
MSU, ZAGREB; 9. SVIBNJA – 26. SRPNJA 2015.**

ODGOVORNA UMJETNOST ZA NEODGOVORNO VRIJEME

Leila Topić

Izložba predstavlja opuse umjetnika, arhitekata i dizajnera koji su se školovali na najutjecajnijoj međunarodnoj školi *Bauhaus*, a potječu iz nekadašnje Jugoslavije poput dizajnerice tekstila Otta Berger, arhitekta Gustava Bohutinskog, fotografkinje Ivane Tomljenović Meller, slikara Augusta Černigoja, i arhitekta Selmana Selmanagića

Raspon od nešto manje od stoljeća koji nas dijeli od osnutka *Bauhause* 1919. godine dovoljan je da sa potpunom sigurnošću možemo utvrditi kako je riječ o jednoj od najznačajnijih europskih kulturoloških inicijativa. Naime, važnost doprinosa *Bauhause* seže dalje od puke umjetničke didaktike ili dizajnersko-arhitektonske prakse, te je sasvim sigurno posrijedi umjetnička filozofija koja je željela biti relevantna, progresivna i aktualna u mijenjajućoj europskoj civilizaciji prve polovice prošlog stoljeća.

Stoga ne čudi što su sredstva EU fondova iz programa *Kultura 2007.-2013.* dodijeljena upravo projektu *Bauhaus – umrežavanje ideja i prakse (Ba-uNet)* a koji uključuje četiri kulturne institucije iz četiriju europskih zemalja: Austrije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije. Voditelj projekta je Muzej suvremene umjetnosti u Zagrebu s kustosicama Jadrankom Vinterhalter i Vesnom Meštrić, a suorganizatori su austrijski Universalmuseum Joanneum iz Graza, Akademija likovnih umjetnosti iz Sarajeva te Loški muzej iz Škofje Loke. Izložba *Bauhaus – umrežavanje ideja i prakse (BAUNET)* predstavlja opuse umjetnika, arhitekata i dizajnera koji su se školovali na najutjecajnijoj međunarodnoj školi *Bauhaus* a potječu iz nekadašnje Jugoslavije poput dizajnerice tekstila Otta Berger, arhitekta Gustava Bohutinskog, fotografkinje

Ivane Tomljenović Meller, slikara Augusta Černigoja, i arhitekta Selmana Selmanagića. Izložba se sastoji od više od tri stotine djela u raznovrsnim medijima: od slika, grafika, crteža, objekata, preko arhitektonskih nacрта i maketa, tekstila i namještaja, do fotografija i filma, a potječu iz hrvatskih i inozemnih muzejskih zbirki od Stiftung Bauhaus Dessau, Bauhaus Archiv Berlin, Bauhaus-Universität Weimar, Narodnog muzeja iz Beograda, Galerije Avgusta Černigoja iz Lipica ili privatnog arhiva Monike Stadler.

Racionalizacija avangarde

Osnivajući Bauhaus na drugačijim principima od svih prethodnih umjetničko-dizajnerskih škola, arhitekt Walter Gropius je uspio već od prvih godina formirati nevjerojatno snažnu nastavničku ekipu koja se sastojala od najistaknutijih umjetnika tog vremena kao što su Lyonel Feininger, Wassily Kandinsky i Paul Klee za slikarstvo i teoriju forme, Marcel Breuer za arhitekturu, Gerhard Marcks za skulpturu, Herbert Bayer za grafički dizajn te Oskar Schlemmer za kazalište. Stoga ova izložba, osim radova studenata, u manjoj mjeri predstavlja i djela spomenutih nastavnika. Na Bauhausu su od osobite važnosti bili početni tečajevi, takozvani *vorkurs*, koje su vodili najprije Johannes Itten a poslije 1923. godine Laszlo Moholy-Nagy i Josef Albers.

No, program Bauhause nije bio unaprijed formiran kao zatvorena nastavna koncepcija nego se i sam postupno razvijao kroz stalnu promjenu nastavnika odnosno zahvaljujući dijalogu s ostalim avangardnim pokretima tog vremena. Tako je na samim počecima pokreta, razvidno iz Gropiusova manifesta iz 1919, prisutno izvjesno neoromantičarsko raspoloženje i vjera u kolektivizam kao i povezanost s naslijeđem britanskog pokreta "Arts and Crafts" Williama Morrisa. Obrat prema racionalizmu metode uslijedio je zbog veza Bauhause s europskim avangardama neoplastičnog i konstruktivističkog karaktera te tako Theo van Doesburg 1921. drži predavanja koja utiču na nastavne koncepcije prema idejama čiste plastičnosti. Osim toga, Moholy-Nagy unosi u Bauhaus ideje ruskih avangardnih pokreta a poznato je kako je i Maljevič 1926. boravio na Bauhausu što je zasigurno ostavilo traga kako na učenike tako i na predavače škole. Težnja ka još snažnijoj racionalizaciji pojačana je u vrijeme kada Bauhaus prelazi u Dessau i kada poslije 1930. vodstvo škole preuzima Ludwig Mis van der Rohe. Upravo period u Dessau jest razdoblje potpune konsolidacije Bauhause te vrijeme radikalnih reformi kada se u nastavne planove uvodi niz predmeta poput industrijskog oblikovanja, fotografije ili psihologije forme a broj studenata bilježi neprestani rast.

Iako bauhausovska estetika nije doživjela snažniji prodor u jugoslaven-sku kulturu između dva svjetska rata, postojali su formalni elementi koji su očito potjecali iz estetike *Bauhause*. Tako su Zagrepčani mogli udobno sjediti na Breuerovim bauhaus foteljama na terasi Gradske kavane, u bolje opskrbljenim knjižarama postojala su izdanja Bauhause, u *Politici* 1931. izlazi reportaža o posjeti Bauhausu izvjesnog Stanislava Vinavera a i Micićev *Zenit* donosi reportaže i obavijesti o Bauhausu i njegovim umjetnicima što izložba zorno prikazuje knjigama i časopisima iz privatne arhive Darka Šimičića i knjižnice MSU-a.

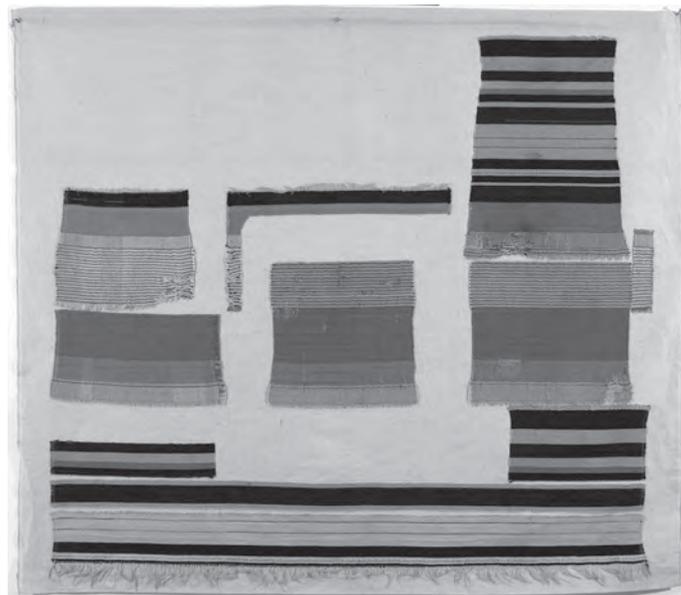

Funkcionalnost i održivost

Zahvaljujući popisu svih studenata *Bauhauusa*, povjesničar umjetnosti Želimir Košćević bio je prvi istraživač koji je, još 1985, prikupio veliku količinu relevantnih podataka koji su pridonijeli stvaranju cjelovite slike o lokalnoj prisutnosti pri *Bauhausu* kao i širenje *Bauhauusa* u Jugoslaviji. Zahvaljujući istraživanjima Petra Krečića, opus Augusta Černigoja prilično je dobro obrađen a što pokazuje i ova izložba koja donosi brojne kopije njegovih bauhausovskih maketa. Za odluku da ode u Weimar bila je, izgleda, presudna izložba slika Kandinskog koju je Černigoj vidio u jesen 1922, a već 1924. on je pri *Bauhausu* gdje počinje studij kojeg su vodili upravo Kandinsky i njegov asistent Moholy-Nagy. I premda je Černigoj pri *Bauhausu* ostao tek jedan semestar, skice, radovi i makete izložene na izložbi *Bauneta* prikazuju kako je dodir s *Bauhausom* bio presudan za ostatak njegove umjetničke karijere.

Iako bauhausovska estetika nije doživjela snažniji prodor u jugoslavensku kulturu između dva svjetska rata, postojali su formalni elementi koji su očito potjecali iz estetike Bauhauusa

Prva dizajnerica koja je patentirala tri uzorka tkanine inicijalima „o.b.“, u vrijeme kada su autori ostajali anonimni bila je Ottilie Berger, rođena 1898. u Zmajevcu, u Baranji. Ona se upisala u Dessauski *Bauhaus* u siječnju 1927. godine, a diplomirala je 1930., kada je škola ponovno bila na rubu zatvaranja. Poput svih drugih studenata, Berger je pohađala pripremni tečaj kod Albersa i Moholy-Nagya, kao i satove teorije dizajna kod Kandinskoga i Kleea. Letak *Bauhauusa* objavljen u studenome 1925. i studijski program za zimski semestar 1926./27. omogućuju sveobuhvatan uvid u obrazovni program Dessauskoga *Bauhauusa* i put koji je Ottilie Berger vjerojatno slijedila. Na preporuku njene profesorice Gunte Stölzl preuzela je vodstvo tkalačke radionice u jesen 1931., no iako je rukovodila radionicom u svim obrazovnim

Dizajn tekstila, Ottilie Berger

S desna na lijevo: Gertrud Preiswerk, Bella Broner, Ottilie Berger, Ruth Damb

Ottilie Berger na tkalačkom stanu

aspektima povezanim s pedagogijom, proizvodnjom i praksom, nikada nije službeno imenovana njezinom voditeljicom o čemu opsežno piše istraživačica Antonija Mlikota. Godine 1932., nakon što je napustila *Bauhaus*, otvorila je vlastiti studio za tekstilni dizajn u Berlinu, no zbog židovskoga podrijetla nije smjela djelovati u Njemačkoj nakon 1933. Poslije kraćega boravka u Londonu između 1937. i 1938. i neuspjela pokušaja da emigrira u SAD, vratila se u Hrvatsku te je 1944. godine deportirana u Auschwitz gdje je zajedno s obitelji pogubljena.

U Politici 1931. izlazi reportaža o posjeti Bauhausu izvjesnog Stanislava Vinavera, a i Micićev Zenit donosi reportaže i obavijesti o Bauhausu i njegovim umjetnicima

Vjerojatno najpoznatija studentica Bauhauusa u nas, Ivana Tomljenović kao i mladi bosanski stolar koji će postati arhitekt Selman Selmanagić upisali su se u Bauhaus u jesen 1929. godine, netom nakon novih radikalnih promjena. Gropius, direktor koji je utemeljio *Bauhaus*, dao je ostavku 1928., a s njim su školu napustili i Moholy-Nagy, Bayer i Breuer.

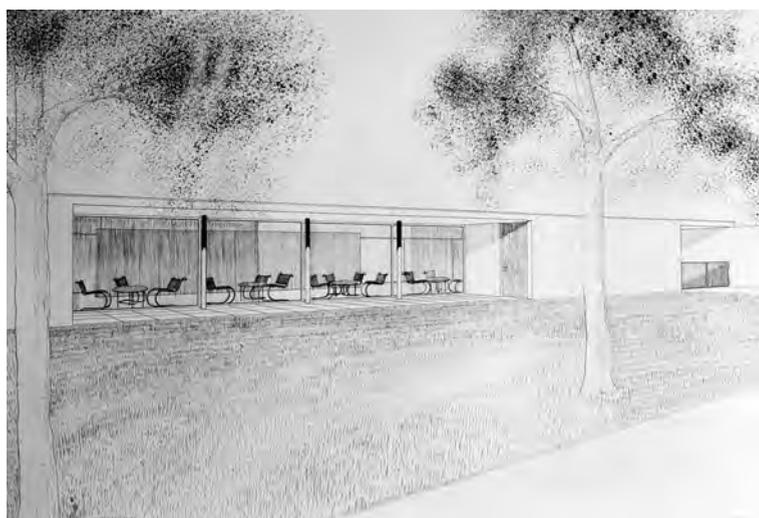
Hannes Meyer, arhitekt koji je imenovan majstorom na novoosnovanom arhitektonskom odjelu postao je novim direktorom stavivši naglasak na znanstvena načela, funkcionalni dizajn, društvenu odgovornost i ekonomsku održivost. Usmjerenje i praksa radionica također su se znatno promijenili, pri čemu se žarište prebacilo s imaginarnih projekata na konkretne narudžbe, te su se radionice ubrzo razvile u autonomne proizvodne centre. Studenti se više nisu bavili individualnim zadacima, nego su sudjelovali u kolektivnom radu. Takva reorganizacija radioničkoga djelovanja omogućila je formiranje "vertikalnih brigada", u kojima su se okupljali studenti sa svih razina obrazovanja sudjelujući u timskom radu. Komercijalni rad kojim su se bavile radionice donosio je *Bauhausu* znatan prihod, a dio te dobiti bio bi namijenjen studentima, što je školu činilo financijski dostupnom širim krugovima studenata. Unatoč Meyerovim uspješnim nastojanjima da surađuje s industrijom i na taj način ojača financijsku i administrativnu autonomiju škole, konzervativna i sve više desno orijentirana vlast u Dessauu optužila ga je da prima komunističke studente i dopušta političke aktivnosti u školi te je otpušten u srpnju 1930.

"Nova objektivnost"

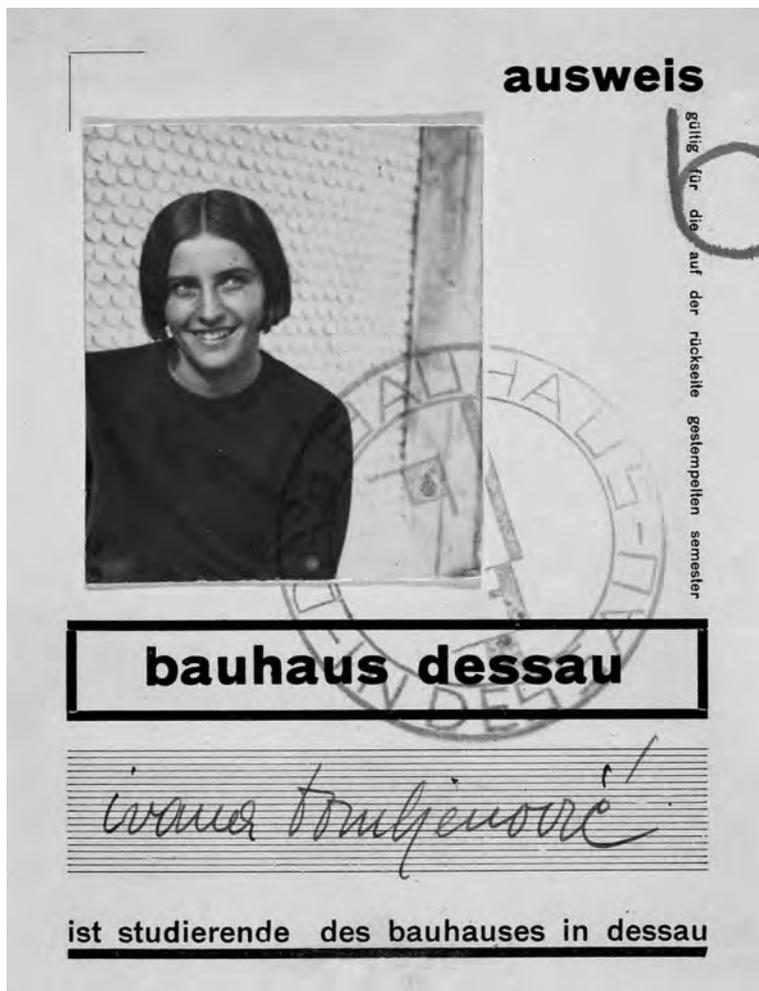
Ivana Tomljenović se nakon početnog tečaja upisala u novoosnovanu fotografsku radionicu koja se od 1927, pod utjecajem Moholy-Nagya, otvorila ka ekperimentalnijem pristup fotografiji te su studenti primali poticaje iz avangardnih pokreta, uključujući dadaističke kolaže, konstruktivističke fotomontaže i fotograme Mana Raya a što je očito na kolažnim fotografskim eksperimentima i kolažnim dnevnicima izloženim na izložbi Bauneta. Dvije

Selman Selmanagić (prvi s lijeva) sa studentima *Bauhauusa*

Skica, projekt bazena sa *Caffe barom*, Selman Selmanagić, 1932.

Studentska iskaznica Ivane Tomljenović Meller

godine kasnije, fotografski odjel preuzima Walter Peterhans koji je studirao mehaniku na Tehnološkom sveučilištu u Dresdenu te matematiku, filozofiju i povijest umjetnosti na Tehničkom fakultetu u Münchenu, a kada je stekao diplomu fotografa, preselio je u Berlin, gdje je 1927. otvorio vlastiti fotografski atelje. Peterhans je bio jedan od najetabliranijih predstavnika fotografije "nove objektivnosti" te je njegov utjecaj ostavio traga i na Ivaninim fotografijama. Zanimljivo je kako je upravo fotografija privukla velik broj međunarodnih studenata, od kojih su mnogi bile žene od kojih je znatan dio zastupao ljevičarska ili komunistička politička gledišta, uključujući i Ivanu Tomljenović.

Izložba prati i prikazuje i utjecaje Bauhauša na poslijeratnu suvremenu umjetnost, dizajn i arhitekturu, s posebnim osvrtom na zagrebačku grupu EXAT 51, arhitektonsku praksu Huberta Hoffmanna u Grazu i ljubljanskog Smjera B

Naime, jedno angažirano predavanje Hannesa Meyera bilo je dovoljno da napusti bečke studije i upiše se 1929. u *Bauhaus*, koji joj je bio privlačan zbog progresivnijega stava i modernističkog umjetničkog profila. Za razliku od Ivane Tomljenović, Selmanagić, se namjeravao baviti arhitekturom te je bio pod snažnim utjecajem Meyerova novog usmjerenja i njegova naglaska na društvenoj funkciji dizajna, objektivnom i sustavnom istraživanju društvenih i bioloških čimbenika koji upravljaju dizajnom te iskustvu timskoga rada na konkretnim narudžbama dizajna. Za vrijeme kasnije uprave Miesa van der Rohea, 1932. godine, Selmanagić je bio u prilici nastaviti djelovanje u istom duhu u sklopu urbanističkoga seminara koji je vodio Ludwig Hilberseimer a na kojem su studenti projektirali veliko urbano naselje za 20 tisuća zaposlenika tvornica Junkers u Dessau. Ta vrsta urbanističkog iskustva bila je od velike važnosti za njegov budući profesionalni rad u Istočnoj Njemačkoj nakon Drugog svjetskog rata.

U ljetnom semestru 1930. u *Bauhaus* se upisao hrvatski student arhitekture Gustav Bohutinsky. Iako je u Dessauu proveo samo jedan semestar, i to tijekom osobito turbulentnoga razdoblja, Meyerova pozicija u pogledu arhitekture i Hilberseimerov seminar arhitektonskoga projektiranja i urbanizma ostavili su trajan trag na daljnji razvoj Bohutinskog kao arhitekta. Po završetku studija pri Bauhausu, vratio se u Zagreb i završio studij na Iblerovoj školi pri zagrebačkoj Akademiji likovnih umjetnosti. Projektirao je stambene zgrade u duhu moderne dok je bauhausovska estetika najvidljivija u njegovom kapitalnom djelu, atelijeru za brata skulptora Emila Bohutinskog, sagrađena 1945., na adresi Jadranska 11 a čija maketa i kratki film su predstavljeni na izložbi.

Reklamni plakat knjige *Kako živi narod* Rudolfa Bičanića, Ivana Tomljenović Meller, 1936.

Fotomontaža, upotrebljena kao naslovnica ilegalne publikacije KPJ, Ivana Tomljenović Meller

Dizajn plakata za *Midgard* stolne lampe, Ivana Tomljenović Meller, 1930.

Predložak za plakat, Ivana Tomljenović Meller, 1930.

Početak kraja

Nakon kratke stanke u djelovanju, Bauhaus je ponovno otvoren u jesen 1930. pod upravom Miesa van der Rohea koji je odmah zabranio sav politički angažman i strogo istaknuo arhitektonski aspekt izobrazbe. Mnogi studenti bili su isključeni zbog lijevog političkog angažmana, a oni koji su ostali izgubili su svaki utjecaj na vodstvo škole.

Nastavni program prilagođen je novom naglasku na arhitekturi, koja je izgubila prethodnu vezanost uz društvenu osviještenost; radionice su preoblikovane, a komercijalna aktivnost uglavnom je obustavljena. Unatoč tim mjerama, nacistička gradska uprava Dessau zatvorila je školu 1. listopada 1932. *Bauhaus* je s Albersom, Hilberseimerom, Kandinskim, Peterhansom, Scheperom, Schlemmerom i Miesom van der Roheom nastavio djelovati kao privatna škola u Berlinu još godinu dana, a zatim je većina njih napustila Njemačku i preselila u Francusku ili SAD. No, izložba *Bauhaus – umrežavanje ideja i prakse (BauNet)* ne prestaje zatvaranjem *Bauhausa*, nego prati i prikazuje utjecaje *Bauhausa* na poslijeratnu suvremenu umjetnost, dizajn i arhitekturu, s posebnim osvrtom na zagrebačku grupu *EXAT 51*, arhitektonsku praksu studenta *Bauhausa* – arhitekta Huberta Hoffmanna u Grazu i ljubljanskog *Smjera B*.

Nažalost, autor izložbenog postava "Studio revolucija" nije crpio iz bogate riznice bauhausovskog iskustva racionalnog opremanja izložbi te su nerijetko radovi okovani u ponešto dogmatskom shvaćanju konstruktivističkog principa snažnih kontrasta crne i crvene boje. Usto, pojedina rješenja izlaganja fotografije poput digitalne arhive koja se pokreće fućkanjem promatrača, uz objašnjenje da su se bauhausovci tako pozdravljali prilično je nemušto i u konačnici, naprosto ne funkcionira. Jednako nefunkcionalna je i takozvana interaktivna zona postava koja privlači posjetitelje monumentalnim tornjem eda bi se otkrilo kako je riječ o postolju za projektor koji projicira besmisleno interaktivnu video projekciju prepunu šarenih kvadratića i trokutića.

Kako bilo, izložba *Bauhaus – umrežavanje ideja i prakse (BauNet)* zaokruženo je i dosljedno predstavila ideju ove škole a to nije bilo stvaranje određenog stila u arhitekturi, dizajnu ili plastičkim umjetnostima nego, kao što je više puta napomenuo i sam Gropius u svojim napisima, svojevrsan napor da se kreativci iz različitih oblasti stvaralaštva upute ka određenoj metodologiji konkretnog projektiranja. Rezultati njihovog rada bili bi uvjetovani neposrednom društvenom potrebom a čime bi se prerastao model izoliranog i neshvaćenog umjetnika koji je do danas ostao prevladavajuća paradigma barem kada je riječ o vizualnom stvaralaštvu.

"Zgrada budućnosti"

Usto, izložba dobro podcrtava nekadašnji kozmopolitski duh Bauhausa, duh nadnacionalnog zajedništva koji je tako živcirao desnicu na vlasti, duh nenadmašen do današnjih dana usprkos brojnim programima EU koji skrbe o razmijeni studenata. Na koncu, Gropiusova nadanja o novoj "zgradi budućnosti, koja će u svojem obliku sadržavati sve: arhitekturu, plastiku i slikarstvo, koja će iz milijuna radničkih ruku jednom uzletjeti prema nebu kao kristalni simbol nove, nadolazeće vjere" još nije izgrađena te je za nadati se da će budućnost uspjeti bolje iskoristiti naslijeđe *Bauhausa*, puno šire od puke posvete izložbom osobito u vrijeme čija je ideologija opasno nalik onoj koja je utrnila bauhausovsku luč napretka.

U POTRAZI ZA AUTENTIČNOM “CIVILIZACIJSKOM” FORMOM SPOMENIKA

VALJEVAC KAO SNAGA DUHA I OTPOR SILI

Ljiljana Vukašinić

Valjevac je prvi monumentalni spomenik u Jugoslaviji preko kojega će se apstrahiranjem i reduciranjem plastičkih elemenata još uvijek jasno prepoznatljivog figuralnog motiva postulirati apstraktan spomenik-znak u budućim rješenjima memorijalne plastike. Nastajao je punih deset godina i započeo u vrijeme Bakićeva istraživanja kubističkih mogućnosti oblikovanja, periodu kada je odbijen i njegov prijedlog Spomenika Marxu i Engelsu (1952.) na istom tragu

Bavljenje sudbinom monumentalne spomeničke baštine druge polovine dvadesetog stoljeća na ovim prostorima i nužnost njene kulturološke i umjetničke revalorizacije, posebno imajući u vidu današnju spomeničku hiperprodukciju, nameće se kao jedno od izazovnijih za struku i kulturnu javnost. Nužnost izlaska iz tora aktualne sintagme “neželjena baština”, pri čemu je ne manje važno kome i zašto, moguć je poštenim sagledavanjem umjetničkih dosega pojedinih spomenika, kao i činjenice da osim što komemoriraju žrtve terora, simboliziraju u prvom redu želju za slobodom, snagu ljudskog duha i otpora sili ne vezano za ideološki diskurs vremena u kom su nastajali. Pritom je nužno razumijevati i složeni evropski put razvoja monumentalne skulpture nakon Drugog svjetskog rata. Sa jedne strane zapadnjačko inzistiranje na umjetničkom purizmu, potpunom apstrahiranju svake prepoznatljive forme i svođenju spomenika na apstraktan znak, pozivajući se na modernističko naslijeđe evropske umjetnosti, a sa druge snažno ideološki potkovana sorealistička figuralika na Istoku. Prvi je odveo u larpurlartizam distanciranjem od bilo kakve moguće društvene konotacije i teorijske pozadine, a drugi u maniru i podređenost imperativu partinosti umjetnosti. Bezidejnost u pronalaženju formalnih skulptorskih rješenja značenjski dovoljno snažnih i dostojnih obilježavanja proživljene traume jednog nemogućeg vremena možda je ponajbolje formuliran kroz sintagmu “povijest nemogućeg spomenika” (Ceysson).

VALJEVAC – BAKIĆEV RUKOPIS IZ 1981. GODINE O PODIZANJU SPOMENIKA STJEPANU FILIPOVIĆU U VALJEVU

Valjevski spomenik započeo je u momentu kada je koncepcija romantičnog realizma postala kočnica. *Portret Gorana i Bjelovarac ili poziv na ustanak* su nastali u nekoj vrsti romantičnog zanosa, u stanju oduševljenja slobodom i još svježim bolom za onima koji se nisu vratili. Trebalo je preispitati značenje spomenika, smisao plastike velikih dimenzija koji u savremenom urbanizmu treba da ima određenu funkciju. Postalo mi je pomalo jasno da taj spomenik treba da bude – postane – simbol jednog grada i raskrsljen nad njime, vidljiv s glavnih pristupa. Kada mi je jednom postala jasna funkcija spomenika onda je i realizacija bila diktirana tom funkcijom. Tako se nametnula kao prvo potreba pojednostavljanja forme do jasnoće znaka koji se iz daljine prepoznaje. Kubnost forme dala je figuri nešto od arhitekture. Noge, ruke sve su to blokovi s točno određenim plohama koje ih definiraju kao jasan oblik. Zanimljivo je spomenuti da bi se podsjetili vremena u kojem je rađeno, da se govorilo kako radim apstraktan spomenik. Međutim, uza sve redukcije i pojednostavljenja figura je još uvijek realna, možda i suviše.

Htio sam da spomenik bude simbol jedne generacije omladinaca koja je sazrijevala neposredno pred rat ponesene romantičnim zanosom i željom da stvori bolji svijet, spremne da se za njega bori i gine. Potresna dokumentarna fotografija dala mi je polaznu točku i u tom liku vidio sam mladiće: one koje sam poznao i one za koje sam kasnije saznao i koji su svi slično ginuli. Bio sam svjestan opasnosti ove teme: opasnosti da postane neuvjerljivo patetična. Možda je upravo zato tretiranje forme suho i oštro bilo protuteža patosu momenta. Krik i uzvik je momenat dok je monument trajanje jedne fiksirane činjenice.

Za ovaj spomenik postavilo se pored mnogih drugih problema i pitanje materijala. Znao sam jedno. Bronca kao materijal većine konvencionalnih spomenika nije za mene bila prihvatljiva. Htio sam nehrđajući čelik, rostfrei, međutim nije ga bilo. Odlučio sam se za duraluminij kao jedino što je slično tome i što smo imali u zemlji.

Postament je također postao problem. Postaviti figuru takvu kako je koncipirana na blok postamenta značilo je vratiti se na konvencionalno. Trebalo je raditi da bi sebe i druge, naročito one koji su odlučivali, uvjerio da je ta klupa njegov postament. Zatim je trebalo naći mjeru te klupe i odnos prema figuri jer ona u ovom slučaju prestaje biti postament, ona postaje dio skulpture.

Moglo bi se govoriti o tehničkim poteškoćama na koje sam nailazio u toku rada koji je trajao deset godina, ali to ipak nije važno. Interesantno je podsjetiti da se veći dio radova odvijao u atmosferi, rekao bih, gotovo ilegalnosti. Službena i priznata koncepcija bila je socijalistički realizam (u to vrijeme odbijena je studija za spomenik Marxu i Engelsu, Beograd 1953.) Zato su trebale proći godine da ova koncepcija izbori pravo na život. Do samog otkrivanja spomenika ni investitori nisu bili sigurni da li to što sam radio vrijedi ili ne. Tako se dogodilo da je za kiparski rad bilo najmanje sredstava. Zato su neke nedovršenosti na spomeniku rezultat nedostatka sredstava za najvažniji dio posla, za kiparski posao.

Spomenik je otkriven 1960. Visina 1 600 cm. Duraluminij.

*Tekst je dio sačuvane arhive Vojina Bakića u vlasništvu Duška Matića

Spomenik Stjepanu Filipoviću (Valjevac) u gradnji, Vojina Bakić, 1960.

U tom kontekstu i umjetnici na prostoru bivše Jugoslavije, a čini se ponajviše upravo Hrvatske, suprotno uobičajenim zapadnjačkim teorijama umjetničkih strujanja centar – periferija, aktivno se uključuju u rješavanje oblikovnih problema spomeničke plastike, prvenstveno velikih državnih narudžbi. Specifičnost političkog položaja zemlje nakon 1948. godine, balansiranje između hladnoratovskih blokova i kulturno otvaranje zemlje prema Zapadu, omogućilo je stvaranje tokom pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća posve specifičnog umjetničkog izraza, koji će rezultirati nekim od najdojmljivijih djela evropske modernističke monumentalne plastike. Sve do kraja šezdesetih godina, točnije 1968. kada je donesen zakon o obvezi raspisivanja natječaja za sve spomenike, država nije sistematski i direktno utjecala na umjetničku produkciju spomenika, iako je prevladavajući i najšire prihvaćen obrazac bio na liniji ideološki programirane socrealističke umjetnosti. Situaciju u kojoj nisu postojale konkretne ideje i koncepcije za budući razvoj spomeničke skulpture iskoristila je tada mlada generacija umjetnika nametnuvši vlastita modernistička rješenja na tragu historijskih avangardi. Iako su širom zemlje do kraja postojanja socijalističke Jugoslavije podizani realistički oblikovani figuralni spomenici, najrazumljiviji i svojom estetikom najbliži ukusu malih, uglavnom ruralnih sredina, službena politika ipak je uspjela nametnuti apstraktan spomenik kao oficijelni kulturni reprezent, zadržavajući prema njemu nikad u potpunosti prevaziđen ambivalentan odnos. Taj vrlo osjetljiv balans između Države kao naručioca i umjetnika koji su često morali se kretati u vrlo usko definiranim umjetničkim slobodama, ne odustajući pritom od čisto likovnih rješenja, svoj vrhunac dosegao je u monumentalnom *Spome-*

niku pobjedi revolucije naroda Slavonije (1968.) Vojina Bakića u Kamenskoj. U vrijeme nastanka bila je to najveća apstraktna skulptura na svijetu. Preuzeta iz kipareva ciklusa komorne plastike “razlistanih formi”, prerasla je u univerzalan civilizacijski simbol bazične pobjede dobra nad zlom, mjesto sjećanja i okupljanja, spomenik za “vječnost” kako ih je nazvao G. Gamulin, bezumno uništen već dvadesetak godina kasnije.

Apsolutnoj simbolizaciji forme spomenika u Kamenskoj prethodio je čitav razvojni put ispitivanja oblikovnih mogućnosti skulpture, ujedno i put evropske modernističke plastike, iako čitljiv iz Bakićeva umjetničkog opusa, s time da je za razliku od zapadnih kolega imao čitav teret ideološke pozadine svake spomeničke narudžbe. Ono što Bakić već sjajno rješava u poslijeratnom *Spomeniku strijeljanima u Bjelovaru ili Bjelovarcu* (1947), uz bavljenje skulptorskim vrijednostima forme i površine, jest kompozicijsko rješenje figuralnog spomenika koji herojskom gestom zadovoljava ideološku premisu, ali i sugestivnom jednostavnošću oblika otvara direktan put modernizaciji partizanskih spomenika započet sa *Spomenikom Stjepanu Filipoviću* u Valjevu.

Sve do 1968., kada je donesen zakon o obvezi raspisivanja natječaja za sve spomenike, država nije sistematski utjecala na umjetničku produkciju spomenika, iako je prevladavajući obrazac bio na liniji ideološki programirane socrealističke umjetnosti

Valjevac (1960.) je prvi monumentalni spomenik u tadašnjoj zemlji preko kojega će se apstrahiranjem i reduciranjem plastičkih elemenata još uvijek jasno prepoznatljivog figuralnog motiva postulirati apstraktan spomenik-znak u budućim rješenjima memorijalne plastike. Nastajao je punih deset godina i započet u vrijeme Bakićeva istraživanja kubističkih mogućnosti oblikovanja, periodu kada je odbijen i njegov prijedlog *Spomenika Marxu i Engelsu* (1952.) na istom tragu. S pravom se umjetnik čini se bojao do samog otvaranja za sudbinu valjevačkog spomenika. Ono što je Bakić ipak uspio ostvariti na brdu Vidrak je apsolutno prepoznatljiva, markirajuća silueta herojske ljudske geste natkriljena iznad grada Valjeva. Imajući za motiv fotografiju mladog čovjeka pred vješanje koji prkosno diže pesnice u znak otpora i poziva na borbu svoje sugrađane izgovarajući: ...“Nije smrt strašna ako se zna zašto se umire. Ustajte!...” motivski je toliko snažna da je kompozicija spomenika bila unaprijed predodređena. Smireno oblikovanje velikih površina stopljenih u cjeline i skulpturalne mase na tragu arhitektonskog oblikovanja čuva spomenik da prema Bakićevim riječima ne sklizne u patos momenta koji bilježi.

Za razliku od uništenog spomenika u Opuzenu, *Spomenik Stjepanu Filipoviću* i dalje stoji na brdu Vidrak, čuva i opominje. U kontekstu današnjeg vremena možemo se samo nadati da će tako biti i dalje...

JEDINI DJEČJI LIST U HRVATSKOJ NA ĆIRILICI

NEUMORNA BIJELA PĀELA LEPRŠA VEĆ DVADESET I JEDNU GODINU

Paulina Arbutina

U političkim i društvenim okolnostima koje nisu normalne, u odnosima između Srba i Hrvata koji nisu na poželjnom nivou i vremenu kada se više inzistira na razlikama srpskog i hrvatskog naroda, *Bijela Pčela* leti u drugom smjeru i svojim letom zbližava i spaja jer je tih spona u prošlosti bilo itekako mnogo

Septembra, ratne 1994. u prostorijama riječkog Pododbora SKD Prosvjete zalepršao je prvi broj *Bijele pčele*, jedinog dječjeg lista u Hrvatskoj štampanog ćirilicom. Nebo i okruženje za njen let nije bilo nimalo vedro, sigurno i optimistično. Bilo je to vrijeme kroatizacije školskih programa, prohibicije srpskih knjiga, politike tihe asimilacije. Iza škola i knjižara, sa polica biblioteka i arhiva uništavale su se "nepodobne" knjige i njihovi autori. Nastupilo je novo, nimalo povoljno vrijeme za pisanu i štampanu srpsku riječ u Hrvatskoj, vrijeme u kome su svaka rečenica, dvosmislena riječ, svaki zarez, a kamoli autor i poruka teksta, bili pod posebnim povećalom.

Međutim, da u svakoj nesreći ima i sreće dokaz je i dječji list *Bijela pčela*, nastao nakon gašenja *Srpskog glasnika*, prvog mjesečnika na srpskom jeziku u samostalnoj Republici Hrvatskoj, pokrenutog pri Zajednici Srba Rijeka 1993. Malo je znano da je *Bijela pčela* u samom idejnom začetku izašla u nekoliko navrata kao dodatak *Srpskom glasniku* i kao pilot projekt. Prekidom rada *Srpskog glasnika*, u teškim, olovnim vremenima, nekadašnja novinarka i urednica Radio Rijeke Tatjana Oluić Musić (1940–2013) zauzela se za realizaciju hrabro zamišljenog projekta, lista za svu djecu, ali na ćirilici, koje je u to vrijeme svojim sadržajem i osmijehom djeteta bilo najmoćnije oružje za razoružanje.

Gotovo idealna

Osim vrhunskih saradnika, drugih olakšavajućih okolnosti nije bilo. Ali opet se pokazalo da gdje ima volje, ima i načina, te je usred rata, u vrijednoj riječkoj košnici plodonosni med znanja i kreativnosti skupljala ekipa u sastavu: pored

urednice Tanje Oluić Musić, kum *Bijele pčele* Jovan Savićin Prica, ilustrator svjetskog glasa Borivoj Dovniković Bordo, koji je od samog početka bio crtač stripa, a osmislio je i naslovnu stranicu i znak *Bijele pčele*, zatim vrsni pedagog i profesor na likovnoj akademiji dr Bogomil Karlavaris, inače Hrvat iz Vojvodine, grafički urednik Đuro Budisavljević, Dragiša Laptošević i Milomir Milošević.

Bijela pčela nije okupljala samo Riječane, nego i saradnike iz svih krajeva bivše Jugoslavije čime je dobila regionalni i internacionalni karakter. Ali u vremenu kada su u plamenu gorjele ne samo knjige, već i kuće, pa i ljudski životi, mnogi autori u to vrijeme potpisivali su se pod pseudonimom, a ispod dječjih radova stajalo je samo ime i grad iz kojeg je rad dolazio. Ratno vrijeme zahtijevalo je veliku mudrost u osmišljavanju koncepcije lista, jer list je prije svega, bio namijenjen najmlađim čitaocima. "Put do njih vodio je kroz sito i rešetko, najprije kontrolom sadržaja, a zatim i ograničenošću pristupa jednoj trećini hrvatske države. Znali smo da će nas pod lupom čitati i "domaći" (hrvatski) nacionalisti tražeći tekstove nepodobne vremenu razdvajanja država i naroda, ali i srpski jezični čistunci tražeći novohrvatske izraze u objavljenim tekstovima lista ne bi li tako u redakciji otkrili tzv. "Tuđmanove Srbe". Zato smo osim lekture uveli i korekturu i analizu "sumnjivih" riječi, a tekstove i priloge vezali isključivo za dječje stvaralaštvo kako ne bi povrijedili ničije osjećaje. *Bijela pčela* je morala biti gotovo idealna", ističe Dragiša Laptošević. I bila je. Ali bilo je i pitanje kako pokrenuti list za djecu na progonjenom i gotovo zabranjenom ćirilicom pismu, list koji djeca neće znati čitati, jer ćirilica, ukinuta iz školske nastave, gotovo je proglašena neprijateljskim oružjem, a naslovna, ćirilica strana, ukinula je mogućnost prodaje na kioscima. Ali, upravo ta naslovnica na ćirilici, uvijek sa nasmijanom, razigranom ilustracijom, bila je najbolji poziv i ulaznica u dječji svijet i garancija da se na poetskom i duhovitom neće ostati samo na koricama, već da će se i unutra naći nešto slično. Nastala u lošim društvenim okolnostima zatovanim nacionalizmom i mržnjom, *Bijela pčela* se iz tog pepela, hladnog i crnog vremena izdigla, razvila i opstala kao časopis koji će djecu u potpunosti smatrati svojom velikom avanturom djetinjstva, ali isto tako i kao časopis sa teškim i ozbiljnim zadatkom da svojom kulturnom misijom izvuče društvo iz slijepe ulice nacionalizma.

"Dječji list *Bijela pčela* prije je stizao do Južne Afrike nego do Knina. Nekim čudnim putevima podnaslov smo dobili od prijatelja iz Južne Afrike koji u jednom svojem dječjem listu Sono mongollolo (Stonoga) imaju moto – list za svu djecu", otkriva još jednu zanimljivost vezanu za Bijelu pčelu jedan od prvih Bijelih pčela Dragiša Laptošević.

Jezik humanosti

Osim podnaslova, jedna posebna priča je i samo njeno ime o čemu najbolje svjedoči njen kum Jovan Savićin Prica. "Krstili smo ga imenom *Bijela pčela*, zato

što je po našem htijenju Bijela pčela trebala biti suprotiv općoj destrukciji odnosa među ljudima i narodima na prostorima razbijene Jugoslavije. Namjeravali smo ljudsku ljepotu pisati na čistom krilu Bijele pčele, letjeti u prostoru, u vremenu novih svitanja", govori o ideji imena dječjeg lista Jovan Savićin Prica.

"Pitalo se, što protiv tolikog mraka može jedna pčela, tako sićušno biće na granici materijalnog i duhovnog svijeta. Mislili smo i vjerovali da može učiniti više nego sve vojske svijeta, koje su razmeđivale, rušile i palile zemlje i narode. *Bijela pčela* je metafora lista "za svu djecu" sadržajem uzdignutog iznad svih zala što ih ljudska bića mogu počinuti i poznata nam semantika zabilježiti. Naša pčela sluti, kazuje i nastavlja život, djeci govori jezikom tolerancije, poštovanja drugoga i drugačijega, jezikom humanosti. Ona je u to vrijeme bila jedan cvijet razuma, i kao takva traje suncem, životom, zdravljem i ljepotom sve do danas", priča o Bijeloj pčeli koja je, osim što je simbol vječnosti, po našem narodnom predanju i posljednji, peti potomak jednog ljudskog bića. "Bijela pčela zatvara krug i otvara novi, vječni krug života. Nju precizno određuju pamćenjem, pozitivnom energijom koja ih nosi kroz vrijeme, a to znači da je njihov hod besmrtni i trajan kao hod sunca. Bijela pčela je neugasiva iskra života koja svjetlošću spaja prošlost, sadašnjost i budućnost", naglašava Prica.

Svojim bogatim, raznovrsnim edukativno-zabavnim sadržajem *Bijela pčela* nije samo list za svu djecu, već i za cijelu obitelj, za sve, koji su bez obzira na godine, očuvali u sebi dijete. Mnogi su sa *Bijelom pčelom* stasavali u ljude i danas sa svojom djecom prelistavaju časopis svog djetinjstva kao da je vrijeme među njenim koranicama stalo. Svaki broj *Bijele pčele*, ne samo čitaocima, već i samim autorima i saradnicima predstavlja veliko uzbuđenje i budi doživljaje iz djetinjstva. "Kada sam ugledao list, mislio sam da je to "tamo neki časopis" za djecu. Ali podnaslov "za svu djecu" mi se jako dopao, jer dok u čovjeku živi dijete, taj je čovjek živ... Upravo iz *Bijele pčele* izvire ta jedna životna neposrednost zbog čega je

ovaj list i namijenjen aktivnim, živim, radoznalim ljudima, što je i meni lično bio poseban motiv da se potrudim da budem dostojan jedne takve koncepcije u koju ulaze razna vjerovanja, običaji, niz životnih oblika, sve što čini *Bijelu Pčelu* jednim originalnim glasnikom", govori poznati beogradski slikar Milutin Dedić i priznaje da se trudi da se kroz svoj rad maksimalno približi današnjem djetetu.

Odrasla djeca

U teško vrijeme devedesetih sada već prošlog vijeka, kada su se na tržištu gasili, jedan po jedan, časopisi za djecu, sa *Bijelom pčelom* susrela se i književnica Gordana Maletić. "Jedini književni časopis *Zmaj* još uvijek je izlazio u to vrijeme u Srbiji, ali sve neredovnije, da bi se, najzad, ugasio 2006. godine, a oni koji su opstali, ili koji su kasnije počeli da izlaze, bili su i ostali samo zabavnog karaktera. Stoga je upoznavanje sa ovim časopisom bilo lijepo iznenađenje", sjeća se Maletić, koju je odmah privukao neizgovoren stav o pristupu potrebama mladog čitaoca, koji se ostvaruje kroz brižljivost i jasan koncept. "Taj dragocjen utisak da uredništvo čitaocu pristupa s pažnjom i uvažavanjem njegovih intelektualnih i estetskih potencijala, nikada se nije promijenio. To je nešto što ne osjećaju samo odrasli već, intuitivno, i djeca", ističe Gordana Maletić i dodaje da ništa manje važno nije ni prisutno osjećanje za mjeru, toliko dragocjeno i rijetko. "Koliko ćemo prostora čemu posvetiti, kojim redoslijedom, kakva će biti umjetnička oprema i kakvim ilustracijama i fotomaterijalom ćemo popratiti tekstove, od suštinskog su značaja za jedan časopis", objašnjava Maletić i ističe da se uvijek rado odaziva svakoj vrsti poziva kojeg dobije iz Rijeke, bilo da je riječ o radu koji treba da pripremi ili o gostovanju. "Ne samo što sam rado slala svoje pojedinačne radove i knjige *Bijeloj pčeli*, već često dobijem i poziv da napišem priču na zadatu temu. To je uvijek novi izazov i velika radost. Naravno, rok je ono što sreću kvari, ali sam do sada uvijek uspjela da ga prevaziđem", priznaje Maletić.

***Bijela pčela* je krenula u nimalo povoljno vrijeme za pisanu i štampanu srpsku riječ u Hrvatskoj, vrijeme u kome su svaka rečenica, dvosmislena riječ, svaki zarez, a kamoli autor i poruka teksta, bili pod posebnim povećalom**

Na suradnju sa *Bijelom pčelom* ponosna je i legenda animiranog filma i karikature Borivoj Dovniković Bordo koji je bio dio početne ekipe časopisa. "Bez vraćanja u djetinjstvo, nema stvaranja za djecu! Moje djetinjstvo bilo je još krajem tridesetih godina prošlog vijeka, kad nije bilo televizije, rijetko koja porodica imala je radio, pa su knjige i štampa bili jedini dostupni mediji djeci. Mi smo bili djeca stripa, koji je mene, kao talentiranog klinca, kasnije odvelo u profesionalce", ističe Borivoj Dovniković Bordo i dodaje da listajući *Bijelu pčelu*, čovjek osjeti da je dijete. "Taj neophodni osjećaj mora nam pružiti dobar list za djecu. I što manje se mora osjećati da list stvaraju odrasli za djecu, već odrasli koji se osjećaju djecom", ističe Bordo i prisjeća se situacije kada je dobio zadatak, da uradi, što drugo, nego strip. "Vratio sam se u djetinjstvo pomišljajući što bih

želio da vidim u stripu u svome listu. Najefektniji je u tom slučaju tandem dvaju junaka iz svakodnevnog života. Rješenje je bilo klasično: djed i unuk, s time da je umjesto dječaka simpatični mali pas. Sjećam se da sam do imena Čipko došao vrlo brzo: za djecu je već onda kompjuter sve više bio važan i neophodan. Čip je dio kompjutera, pa onda Čipko. Mislim da se i mali čitaoci slažu s tim imenom. A djedovo ime Filip, zvuči zgodno uz Čipka, a i srpsko je i internacionalno ime", priča Bordo o povijesti nastanka najpoznatijih likova iz *Bijele pčele* koji na njenoj, zadnjoj korici stanuju već 21 godinu, a za to vrijeme promijenilo se mnogo toga, novinsko izdavaštvo, pa i sam način slanja Čipka i djeda Filipa iz Zagreba za Rijeku. "U prvo vrijeme, iz financijskih razloga, u punom koloru štampane su samo omotne stranice, dok su unutrašnje stranice izlazile u dvije boje: crnoj i jednoj od boja. Godinama sam crteže slao u koverti i čekao satima u dugim poštanskim redovima, a onda je stigao taj čudni, svemogućí kompjuter i "pritiskom na dugme" Čipko i djed Filip stignu na svoje odredište".

"Šta ima unutra?"

Na Zmajevim dječjim igrama u Novom Sadu, dogodio se prvi susret književnika Igora Kolarova i *Bijele pčele*. "Rad u časopisu za djecu ima svoju posebnu čar. *Bijela pčela* ima taj "okidač" djetinjstva i dječjeg svijeta u odraslom čitaocu, i mogućnost velikog, lijepog svijeta za mlade čitaoce. Samo ime upućuje na generacijske spojeve koji imaju svoje središte u djeci, to jest u ljudima koji čekaju svoj red da odrastu. Činjenica da su djeca i previše opterećena tehnološko-virtualnim konstrukcijama, i koliko su na neke stvari oguglala, toliko su na druge postala osjetljiva. Zato je neophodna veća pažnja i trud da bi se dospjelo do 'modernog' djeteta. Rubrike koncipirane kroz zabavu i zanimljivosti putem kojih se nastoji djeci ukazati da je ono što mogu da vide i dožive samo vrh ledenog brijega i da je u svijetu punog ljepote i divnih stvari najvažnije naučiti kako to otkriti i posmatrati", smatra Kolarov. Ali ipak uređivačka politika, kao i jedan nastavni proces ne bi trebao biti neka neartikulirana besmislena i spontana igra, već mora biti diskretno kontrolirana, usmjeravana, pri čemu se i stvaraju temelji ličnosti koji kasnije trebaju dati svoje plodove. *Bijela pčela* odolijeva vremenu svojim formatom, sadržajem i konceptom. Dinamična, živa sa širokim repertoarom tema u kojem se na specifičan i zanimljiv način pokazuje tradicija i kultura srpskog naroda, od književnosti, historije, umjetnosti, pravoslavne vjeronauke, vremena i događaja. Prvi dio vezan je za školske predmete, a drugi dio je vedriji i namijenjen radovima samih čitalaca. Kroz cijeli broj provlači se izabrana tema broja koja se obrađuje po stranicama, kroz rubrike. Usklađivanje i prilagođavanje odnosa sadržine i forme lista uvijek predstavlja otvoreno pitanje za uredništvo. Suština i leži u tome da se na njega različito odgovori, kako bi svaki broj, u neku ruku, čitaocima predstavljao iznenađenje i želju da ga čitaju. "Važno dječje pitanje: "Šta ima unutra?" traži adekvatan odgovor. Nije jednostavno u zadatoj šemi, koja mora postojati, biti nov i raznovrstan. U *Bijeloj pčeli* to se postiže izborom kvalitetnih tekstova različitih autora, traženjem zanimljivosti iz svijeta nauke, kulture i sporta koje drži na okupu kakva misao ili tema, angažovanjem ilustratora različitih umjetničkih koncepcija i pristupa, umjetnički vrijednim stripovima i učeničkim radovima", objašnjava Maletić i dodaje da je *Bijela pčela* odličan primjer stare izreke da nema malih tema i da su načini obrade od suštinskog značaja.

Posebno mjesto u *Bijeloj pčeli* pripada dobro koncipiranoj, ilustriranoj rubrici u kojoj se nadograđuju osnovne faktografske vrijednosti ćirilicnog pisma ispunjavajući glavni zadatak lista – učenje ćirilice na jedan neobičan način, kroz duhovite situacije i priče. U prijevodu, *Bijela pčela* je prava mala škola znanja, igre i mudrosti na pedesetak stranica novina, sufinanciranih sredstvima Savjeta za

nacionalne manjine Republike Hrvatske, te Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije. Upravo zbog svega toga *Bijela pčela* odlukom Ministarstva obrazovanja koristi se i kao pomoćni materijal u nastavi. A kako ga ocjenjuju i doživljavaju oni koji ga najčešće i koriste, učenici i njihovi nastavnici, pa i roditelji?

"Put do čitaoca vodio je kroz sito i rešet, najprije kontrolom sadržaja, a zatim i ograničenošću pristupa trećini države. Znali smo da će nas pod lupom čitati i 'domaći' nacionalisti, ali i srpski jezični čistunci tražeći novohrvatske izraze", ističe Dragiša Laptošević

Učiteljica Mirjana Novaković iz osnovne škole u Dalju sa svojim učenicima u nastavi srpskog jezika po A modelu sa *Bijelom pčelom* se druži od mirne reintegracije i koristi je od korica do korica. "*Bijela pčela* mi je desna ruka u nastavi za izbor tekstova i obradu tema. Uvijek na početku lista nalazi se jedna priča koju često obrađujem sa učenicima na satu. Tekstovi su atraktivni, pročišćeni i prilagođeni učenicima i uz zgodne ilustracije prosto mame djecu da ih pročitaju i razmišljaju o njima. Često učenicima dam da slobodno izaberu sadržaj koji im se najviše sviđa pa na temelju izabrane stranice gradimo i strukturu tog sata", kaže učiteljica Mirjana u čiju školu od dječjih časopisa stiže jedino *Bijela pčela* koja nudi i mnoštvo slikovnog i tekstualnog materijala pogodnog za plakate koji se mogu koristiti za sve nastavne predmete. "Kada na dopunskoj nastavi učenicima dam tekstove iz *Bijele pčele*, a ne iz radne sveske, više su raspoloženi za rad, jer im se ti zadaci čine manje opasni i manje ozbiljni. Najzad, u prirodi listova je da ne obavezuju unaprijed na čitanje svih tekstova, kao što to čine druge vrste publikacija, prema čemu svi manje-više imamo otpor, nego da se čitaoc zadržati na onome što ga interesuje. Zato je moguće da će se o kakvim istorijskim podacima, ili geografskim, likovnim, književnim i drugim pojmovima radije čitati u časopisu nego u udžbeniku", kaže Mirjana o velikoj pomoći pri radu što im nudi *Bijela pčela*.

Zajedno s bakama

Iako je u školskoj realnosti, svake godine sve manje pretplatnika, što se uklapa u opći trend po kojem djeca sve manje i čitaju, *Bijela pčela* je pronašla svoj put do srca i interesa učenika. "Čim dobiju *Bijelu pčelu* u ruke odmah bacaju pogled na zadnju stranicu, na Čipka. Zatim čitaju web animaciju koja im je posebno zanimljiva pošto su ovo informatičke generacije, jako ih zanima i otkaćena enciklopedija, džepni globus, ekološke stranice, stripovi... Djeca posežu za ovim listom i zato da bi među stranicama pronašli nešto svoje, kakvu pjesmu, đacki rad, ili likovni prilog, ili reportažu o njihovim aktivnostima i uspjesima. Tako svako dijete može pronaći u *Bijeloj pčeli* nešto što će ga privući", navodi učeničke izbore učiteljica Mirjana. Da je *Bijela pčela* izašla iz prostora škola i da svojom pozitivnom energijom i dječjom razigranošću djeluje i na širu društvenu zajednicu, na razvoj multikulturalnosti i očuvanje identiteta, primjer su siromašne, povratničke sredi-

ne, na rubu egzistencije gdje učenici po tzv. C modelu uče materinji jezik i kulturu, i to iz neadekvatnih i zastarjelih udžbenika koji su stariji od samih učenika, te se velikim dijelom služe tekstovima i materijalima koji se nalaze među koricama zanimljive i razigrane *Bijele pčele*. U Vojnici gdje je stopostotni odaziv učenika za nastavu srpskog jezika i kulture po C modelu, *Bijelu pčelu* čitaju sve generacije. "Već svojom naslovnicom "list za svu djecu" ističe svoju opredijeljenost multikulturalizmu. U *Bijeloj pčeli* možemo naći dio sebe, onaj dio kojeg ne možemo pronaći u drugim medijima, u drugim novinama, jednu zavičajnu crtu, ali isto tako i kosmoplijske poglede, bez granica", ističe nastavnica srpskog jezika i kulture Ranka Rod koja dodaje da *Bijela pčela* u povratničkim krajevima kod djece budi nadu u jedan siguran i plodonosni let u bolju budućnost. "Među nama su djeca kojima roditelji ne mogu platiti ni užinu, i ne možemo im zamjeriti ako ne mogu priuštiti časopis djetetu. To je nažalost, naša realnost. Ali ipak, *Bijela pčela* u našim krajevima nije nepoznanica. Ono što nas duboko usređuje jeste činjenica da nam učenici dolaze sa povratnom informacijom da *Bijelu pčelu* čitaju zajedno sa bakama i djedovima. Da se časopis posuđuje u selu, da se čita. Pčela je postala dio života kada se naše porodice skupe oko peći, i prolitaju nešto svoje, poznato, toplo i drago kao što je *Bijela pčela*", ističe dojmove djece Ranka Rod koja je zajedno sa učenicima C modela srpskog jezika i kulture bila u posjeti redakciji *Bijele pčele* na Trgu svete Barbare u Rijeci. "Upoznali smo članove redakcije i prostor gdje nastaje *Bijela pčela*. Još smo bolje povezali i ojačali taj odnos učenik - redakcija i samo se nadam da ćemo nastaviti ovim putem i da ćemo još dugo, dugo godina raditi i družiti se uz *Bijelu pčelu*", vjeruje Ranka Rod i ističe da je dragocjeno da se prepozna trag leta *Bijele pčele* jer ona razumije specifične kulturne potrebe djece, kao i normalnu ljudsku potrebu da se ostane vezan za identitet svog naroda. Upravo u političkim i društvenim okolnostima koje nisu normalne, u odnosima između Srba i Hrvata koji nisu na poželjnom nivou i vremenu kada se više inzistira na razlikama srpskog i hrvatskog naroda, *Bijela pčela* leti u drugom smjeru i svojim letom zbližava i spaja jer je tih spona u prošlosti bilo itekako mnogo.

Literatura za odrastanje

Vrijednost svakog časopisa za djecu ogleda se u tome da li je uspio da se podigne do svijeta i svijesti svakog djeteta, da li je, dakle za svako dijete, ili je negdje omanuo, promašio svoju namjenu, sadržinu i izraz. Uspjeh *Bijele pčele* veći je time što nije uspjela prijeći tanku granicu između estetike i kiča u likovnim stvarima, između edukativnosti i komercijalizacije, posebno s obzirom na otežavajuću okolnost da je u pitanju časopis za djecu, gdje je još teže uspostaviti sistem vrijednosti. "*Bijela pčela* se izborila za takav sistem, sjedinjujući estetski i edukativni momenat u jednu integralnu priču. "Kod *Bijele pčele* nema znakova kiča koji se zna dogoditi u dječjim časopisima. Nema ni komercijalizacije, odnosno podilaženja, već je na djelu popularan pristup temama. Stvari su jasno definisane, rubrike precizno profilisane, vizualno veoma čitljive i ne napadne, ne izazivaju na prvu loptu, i po svaku cijenu, nego se pravi jedan ciljani prirodni balans između tema koje su djeci možda popularnije i bliže i one koje su edukativne", ističe Milutin Dedić.

Ne treba, naravno, olako odgurnuti ni komercijalni aspekt, jer nije sve što je komercijalno nevrijedno, nego ga treba pametno i odgovorno uklopiti u ovako jednu važnu dječju građevinu, kao što je *Bijela pčela*. List sam po sebi ne može da odoli vremenu i da preživljava zbog čega je nužna promocija i da što češće bude u mislima djece. I tu treba pobijediti granicu komercijalizacije i edukacije, jer kada se ona prijeđe gubi se smisao koji *Bijela pčela* provodi. "Književni, likovni, istorijski, geografski prilozima u *Bijeloj pčeli* su neosporno visokog kvaliteta,

i tematski predstavljaju onaj početni i neophodni kontakt najprije sa oblastima o kojima govore, a zatim i sa širom kulturnom slikom svijeta čiji su neodvojiv dio", ocjenjuje Igor Kolarov.

Pred *Bijelom pčelom* stoje i izazovi današnjeg vremena u kojem su djeca zatrpana informacijama iz modernih medija. Iako je izrasla u vremenu kada su još uvijek dječji listovi bili popularni, a razvijala se u oštroj konkurenciji sa Internetom, *Bijela pčela* je uspjela da opstane u dječjim rukama i da se zadrži u dječjem svijetu kao preporuka i kao literatura koju ne treba samo prelistati nego na čemu treba i odrasti. Za razliku od časopisa koji su produkt potrošačke kulture, dio širokog industrijsko-konfekcijskog miljea, podržavanih i održavanih uz pomoć medija, agresivnih reklama, pravljenih kao ispomoć u prodaji nekog sasvim drugog proizvoda, jednom gradivnom, elementarnom, kreativnom i odgovornom časopisu koji u svoj centar stavlja dijete i izgradnju njegovog parčenceta planeta, čini se da sve stoji na putu: i drugi mediji, neosjetljivost i ravnodušnost odraslih, nedostatak volje i nedostatak novca. Odrasli koji odlučuju o tome kao da misle: "Ma, zašto da se petljamo u nešto što ne donosi novac, i oko onih koji nisu glasači; brzo će ti mali neglasači da porastu, pa ćemo onda ulagati u njih." Ali, tada obično bude kasno. Zato je, između ostalog, vrlo važna karika na letu *Bijele pčele* do krajnjeg odredišta distribucija.

U prvim danima jedini način dostave lista bio je uz pomoć hrabrih pojedinaca koji su u vihoru rata pokušali svojim ličnim angažmanom suprotstaviti se masovnom širenju mržnje. Na prostoru omeđenog brojnim međama i granicama, dostupni su bili samo Gorski kotar, Istra i Dalmacija. Privlačnu naslovnu stranicu sa opasnim ćirilničnim slovima u još opasnije vrijeme, mnogi nisu smjeli uzeti niti besplatno. "Dostava dječjeg lista do zainteresiranih bila je tek kap zdravog razuma u hrpi medijski zatrovanih tiskovina koju su mogli obavljati samo hrabri i odvažni. Glavni oslonac za plasman lista imali smo u pododborima Prosvjete

i Srpskoj pravoslavnoj crkvi", prisjeća se Laptošević. "Za Beograd i Ljubljanu list smo slali redovnom autobusnom linijom pomoću vozača, a kako se list štampa u Zagrebu i sami smo godinama dočekivali autobuse na stanicama i preuzimali pakete s novim brojevima. Pošto je novca uvijek manjkalo i štamparija se dovijala na razne načine, pa smo ne mali broj puta i dočekivali kombije s njihovom redovitom dostavom drugih izdanja na proširenju auto-puta kako bi izdvojili našu *Bijelu pčelu*. Svaki novi broj doživljavali smo kao malo 'čudo' a kontinuitet izlaza nekada smo spašavali i dvobrojem", prepričava doživljaje "bijelo-pčelaraca" Laptošević.

Zaslužene nagrade

Tržište se proširilo kada su i Slavonija i Podunavlje postali dostupni, a u godinama povratka polako su se otvarale krajiške sredine preko Prosvjetinih pododborova i Vijeća srpske nacionalne manjine. Zahvaljujući širini *Bijele pčele*, čitaju je čak i hrvatska djeca, što dokazuje jedna hrvatska osnovna škola iz Rijeke koja se prije nekoliko godina preplatila na ovaj list.

Zahvaljujući širini *Bijele pčele*, čitaju je čak i hrvatska djeca, što dokazuje jedna hrvatska osnovna škola iz Rijeke koja se prije nekoliko godina preplatila na ovaj list

Bez obzira na sve medonosne uspjehe i godine leta, *Bijela pčela* ostala je nezapazena kako u hrvatskoj javnosti tako i u srpskoj zajednici. Započeta u vremenu uništavanja, razaranja, rušenja i razdvajanja, *Bijela pčela* je u svom čudesnom letu, zaslužila i brojne nagrade i priznanja: nagradu grada Rijeke za poticanje dječjeg stvaralaštva iz 2005., nagradu "Sime Cucić" za očuvanje srpskog identiteta u dijaspori iz 2011. i prošlogodišnja Zmajeva nagrada za poticanje dječje književnosti o čijem značenju govori i podatak da ju je 2011. dobio i megapopularni Branko Kockica, i posljednje stiglo priznanje na adresu *Bijele pčele* bilo je ono, prošlogodišnje, od matične kuće, SKD "Prosvjete", i to priznanje "Milan Radeka". Jedna od velikih nagrada *Bijele pčele* jeste i njen jubilej prošle godine povodom 20. godišnjice rada i 200. broja *Bijele pčele*. Tom prilikom, specijalno na rođendan, stigao je i autobus njenih čitalaca iz Istočne Slavonije, učenika koji pohađaju nastavu na srpskom jeziku i na čijim klupama *Bijela pčela* redovno ima svoje mjesto. Na najljepši mogući način, pjesmom i anđeoskim, dječjim glasovima, *Bijeloj pčeli* rođendan su došli čestitati dječji hor Horislavci iz Beograda i dječji horovi Mali Riječani i Morčići iz Rijeke. Rođendan *Bijele pčele* svojim dolaskom uveličala je i osamdesetogodišnja princeza Jelisaveta Karađorđević. Na rođendanu stečenog znanja i iskustva organiziranog u riječkoj dvorani HKD-a predstavljena je i izložba naslovnih stranica *Bijele pčele* u obliku plakata, kao neizbježno sjećanje na minuli uspješni let. Rođendan je poslužio i kao prilika da vjerni suradnici iz *Bijele pčele* iz Hrvatske, Srbije i Slovenije po prvi put prevale kilometarsku udaljenost i da se konačno upoznaju kako međusobno, tako i sa svojom vrijednom riječkom maticom koju posljednje dvije godine predvodi izvršna urednica Ljerka Radojić.

Pisati o *Bijeloj pčeli*, a ne spomenuti i pokojnu Tatjanu Oluić Musić, njen rad i ideje za koje se zdušno borila sve do posljednjeg dana, bilo bi nepošteno. Tanja, koju su mnogi zvali i majka *Bijele pčele* i njen dobar duh, sa svojim vjernim suradnicima prevalila je dug i težak put od vizije do gotovog djela, brojnih nagrada i jednog dana zasluženog mjesta u historiji Srba u Hrvatskoj. Od prvih teških dana devedesetih Tanja se sa svojom ekipom borila za jednu tada zaboravljenu, ali veoma važnu kariku budućnosti srpske zajednice u Hrvatskoj, a to su djeca i njegovanje nacionalnog identiteta u njihovom odgoju i obrazovanju. Imala je hrabrosti u ratnim godinama vratiti ćirilicu i srpske pisce u Hrvatsku, i pružiti djeci mogućnost da čitaju Zmaja, Desanku, Radovića, Ršumovića.

Korijeni i identitet

Znala je koliko je to potrebno i važno ne samo za djecu, nego i za zajednicu u cjelini. Kako tada, tako i danas. Tu borbu vodila je sve do kraja života i nije se mirila sa neuspjesima, brojnim problemima i stranputicama. U svom zadnjem intervjuu danom prilikom dodjele nagrade Srpskog narodnog vijeća "Nikola Tesla" za razvoj srpskih institucija rekla je sljedeće: "Sada kada smo sve to preturili preko glave i kada je sve jednostavnije, kao da zaboravljamo koliko smo snage, energije i vremena potrošili da bismo sagradili sve ovo što danas imamo. Javljaju se naši unutarnji problemi, nesloge, rađaju se individualne leaderske težnje... Vrlo se često postavlja pitanje tko je kome nadređen, kao da je to važno. Zahvaljujući tome, sve je nekako zastalo", govorila je Tanja o stanju srpske zajednice. "Glupo bi bilo da svi misle isto, ali neovisno o našem političkom opredjeljenju, svi imamo samo jedan zadatak: poboljšati položaj srpske zajednice, raditi na povratku onih koji su prognani, njihove imovine, raditi na povratku dostojanstva, što je jedna velika rak rana naše zajednice. Ili ćemo se stvarno razviti u jednu respektabilnu zajednicu, ili nas jednostavno neće biti. Prijeti nam tiha asimilacija, ne više onako agresivna i nametljiva kao što je bila za vrijeme rata. Velik broj roditelja još uvijek ne želi da im djeca budu Srbi, što je jedan od razloga zašto sam se borila da pokrenem dječji list, jer ako među djecom ne bude Srba, onda nas više neće biti", zaključila je Tanja u tom intervjuu neposredno pred svoju smrt.

Kultura je suštinski element identiteta svakog naroda, način na koji jedan narod posmatra i produbljuje kako svoje biće, tako i svijet u kome živimo. I ta dva aspekta su neodvojiva. Pojavljivanje i opstajanje jednog kvalitetnog lista za djecu, svakako je razlog za radost, ne samo srpske zajednice u Hrvatskoj, već svakog onog naroda koji ulaže u djecu energiju, volju, radost, znanje, starenje, odgajanje i sve životne resurse, jer značaj *Bijele pčele* vidjet će se tek u ličnosti njenih mladih čitalaca. Stvarne kulturne potrebe, one prave, postoje u čovjeku i djetetu i onda kad ih on nije sasvim svjestan. Potrebe novih generacija koje dolaze u nekom smislu ostaće iste, kao što su i potrebe sve djece svijeta u izvjesnim domenama iste. Zato oni časopisi koji, osim puke zabave, nose i određenu kulturnu misiju, zasigurno ostaju u trajnijem sjećanju djeci nego što je samo prijatno oku. *Bijela pčela* ima svoje korijene, svoj identitet. Iza nje je puno vremena, i brojeva. S njom je odraslo mnogo generacija, uključujući i generaciju roditelja današnje djece.

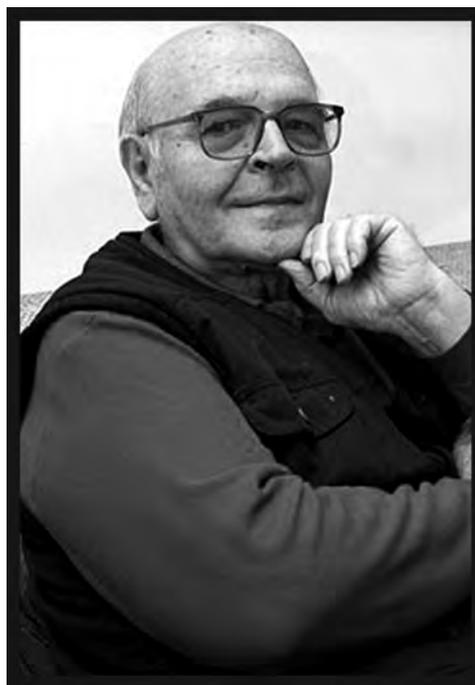
Bijela pčela ide u korak sa vremenom. Mijenjala se, ali ne i starila. A sakupljeni med može poslužiti samo kao zalag za dalji, još uspješniji let i širenje znanja, igre, pozitivne energija, ali i čuvanja nacionalnog identiteta. Jer tko ne zna svoj jezik – ne zna ni tko je, ni šta je, ni kuda ide, zaštitni je znak generacija djece, sada već mladih ljudi, ali i cjelokupne srpske zajednice kojoj *Bijela pčela* može biti samo ponos.

JOVAN MIRIĆ (1935-2015)

ČUVAO JE SVOJU SLOBODU TAKO DA BRANI TUĐU

Čedomir Višnjić

“I u ratu i u miru ovaj je svijet vodio borbu za puko preživljavanje. U svemu se oskudijevalo, jedino je nevolje i bijede svake vrste bilo u izobilju. Boreći se za život i hljeb nasušni, Krbavčani su generacijama napuštali svoj zavičaj... Krbavčani su stotinama godina ratovali za različite careve i kraljeve, ali nikada za sebe i po “svome izboru”. No, oni nisu ni živjeli po svome izboru. Život im je bio zadat, nametnut, kao i smrt, uostalom...”

Dame i gospodo, članovi porodice pokojnog Jovana Mirića, dragi prijatelji,

Za današnje moje prisjećanje i obraćanje vama, inspiriraju me i donekle kvalifikuju nekoliko činjenica biografskog reda. U njegovim mladim profesorskim godinama bio sam mu student, u poznom stvaralačkom periodu, uređivao sam njegove knjige. A kako smo obojica pripadali svijetu pisane riječi, vjerovatno bi on prvi sa zadovoljstvom prepoznao unutrašnju vezu i logiku tih dviju okolnosti.

Profesora Jovana Mirića sam upoznao danas tako daleke 1978. godine, na uvodu u studij politologije, na kojem je zajedno sa Brankom Caratanom držao predmet “Politička znanost”. (Na ispitnom pečatu još je stajao stari naziv “Uvod u nauku o politici”.) Bilo je to dobro vrijeme velikog učenja, za one koji su učiti htjeli, u situaciji u kojoj se prostor slobode gotovo dnevno širio (važnost tog kriterija ćemo poslije dobro upoznati u našim životima), naročito za one koji su znali spojiti prednosti naših kulturnih i političkih centara, Zagreba i Beograda, u prvom redu. Naša glad je bila ogromna, a zagrebačke knjižare, od Znanja u Socijalističke revolucije, do Nolita blizu Trga Francuske revolucije, prepune.

Učili smo iz profesorove knjige Rad i politika, rad, čak praksa rada, bio je za nas centralni teorijski pojam, a sve je to vodilo ka čitanju i izviralo iz čitanja Ranih radova i prvog toma Kapitala iz kojeg smo polagali političku ekonomiju kod danas isto pokojnih Ive Brkljačića i Daga Strpića. Kao krupan zalogaj, za teorijski i idejno naprednije, preporučivale su se Grundisse. Bilo je nečeg teološkog, u najboljem značenju te riječi, u našem obrazovanju u Lepušićevoj 6. Skromnim fakultetskim hodnicima prolazili su studenti proroci revolucije i profesorski autoriteti koji su nudili više auru svog imena, negoli pozitivno znanje. Profesor Mirić nas je u takvoj atmosferi poučavao osnovnim pojmovima. Od njega smo naučili prvu definiciju politike; opstojnost zajednice posredništvom, čini mi se. Volio je skupljati misli i aforizme iz knjiga koje je čitao i komentirao ih je sa nama. Imao je topao odnos, odnos poštovanja prema velikoj grupi mladih ljudi, skupljenih iz čitave Hrvatske, a ponešto i iz ostatka Jugoslavije. Osvajao nas je i držao svojim temeljnim ljudskim osobinama, ozbiljnošću i dobrotom. Onaj ko je njega stavio na kapiju, na uvodni predmet prve godine, dobro je odabrao.

Potom je slijedio rastanak, upravo u vrijeme kad je prof. Mirić objavio knjigu Sistem i kriza, koja će u velikoj mjeri odrediti njegovu javnu i ljudsku poziciju u posljednjih 30 godina njegovog i naših života. Bio je jedan od rijetkih, i danas je to uglavnom zaboravljeno, koji su čuvali svoju slobodu – braneći tuđu, i prije svega, braneći istinu. 1984te smo svi slavili i komemorirali Orvela, većina nas nesvjesna kako to izgleda kad se, makar samo intelektualno, suprotstaviš službenim stavovima svoje, federalne sredine. Ali i to je bila tek predigra za teže dane i godine.

Opet smo se našli u Zagrebu, valjda 1994. godine. Tada su već sve naše školske vrijednosti bile propale, makar službeno, većina domaćih značajeva i autoriteta bila srušena sa pijedestala, promijenili smo lektiru i ikonostase. Nalazimo ga već u prvom broju obnovljene Prosvjete u prikazu rada netom osnovanog Centra za kulturu i historiju Srba u Hrvatskoj, kao voditelja projekta "Hrvatska demokracija i srpsko pitanje". Ovaj projekt nikad neće biti dovršen na standardan način po kriterijima nadležnog ministarstva, ali će pet knjiga Jovana Mirića u Prosvjetinom izdanju, zapravo označiti da je ovaj posao, baš ova tema, našla svog autora. Krenulo je to u idućem majsom broju časopisa, u kojem profesor objavljuje svoj prvi "naš" tekst, "Sindrom malih razlika i nasilje nad logosom", o jezičkom čistunstvu nametanom i nametnutom od novih vlastodržaca u politici i kulturi. On tzv. čišćenje hrvatskog jezika od srbizama – barbarizama, naziva barbarskim činom. Barbarskim prema hrvatskom jeziku i narodu, prije svega. O akterima takve politike zapisao je aforizam trajne vrijednosti: "Oni tako ne samo da nikoga ni od čega ne oslobađaju, nego u neslobodu prizivlju i one slobodne. U ime hrvatstva, dakako..." Ova slika, priziva u svijet neslobode, može stajati na nadgrobnom kamenu južnoslavenskog XX vijeka.

Kasno sam saznao da se Jovan Mirić i zavičaju odužio. Lici, Krbavici, Baljkuši. Maja 1988. napisao je predgovor zborniku radova "Krbavica" i potpisao ga zavičajno; Jovan Mirić Vajičin. Tamo i tada piše, kao da sluti: "I ovdje kao da je na djelu neka društveno-historijska zakonitost i svojevrsna logika i tragika života ovoga kraja i ovih ljudi: Krbavčani su odlučili progovoriti o sebi tek u suton (poput Minervine sove mudrosti), kada je u Krbavici sve manje života, kada se u njenim zaseocima gase i posljednja ognjišta... I u ratu i u miru ovaj je svijet vodio borbu za puko preživljavanje. U svemu se oskudijevalo, jedino je nevolje i bijede svake vrste bilo u izobilju. Boreći se za život i hljeb nasušni, Krbavčani su generacijama napuštali svoj zavičaj... Krbavčani su stotinama godina ratovali za različite careve i kraljeve, ali nikada za sebe i po "svome izboru". No, oni nisu ni živjeli po svome izboru. Život im je bio zadan, nametnut, kao i smrt, uostalom..."

A onda smo i zavičaj morali odbolovati.

Ostalo je petoknjžje Jove Mirića Vajičinog o Hrvatskoj 90-ih...

(Govoreno na komemoraciji Jovanu Miriću u "Prosvjetinoj" biblioteci 09. aprila 2015.)

HERETIK OD SVAKOG UŠANČENOG SISTEMSKOG MIŠLJENJA

Poštovani gospodine Tatić,

Velika Vam hvala na obavijesti o smrti i pozivu na komemoraciju prof. dr. sc. Jovanu Jovi Miriću. Duboko žalim što se nisam mogao odazvati Vašem pozivu, a niti ispričati. Bio sam u mom rodnom kraju gdje ne koristim internet, a vratio sam se tek kasno sinoć.

Visoko cijenim što ste organizirali komemoraciju. Ne samo što sam Jovu poznao nego ga i osobito respektiram. Iz naših je redova otišao eminentan znanstvenik, rasan intelektualac i plemenit čovjek. Bez imalo patetike: heretik od svakog ušančenog sistemskog mišljenja i djelovanja (tako raširenog mainstrea u nas) u najboljem značenju te riječi, kojega su krasile odlike intelektualca.

Osobito sam počašćen što sam s profesorom Mirićem surađivao. Ovom prigodom izdvajam interdisciplinarnu Studijsku grupu "Čovjek i sistem", koja je u koordinaciji prof. dr. sc. Rudija Supeka i akademika Eugena Pusića od 1971. do 1976. godine djelovala pri Odjelu za fundamentalna sociologijska istraživanja Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu. Programsku osnovicu te skupine činio je projekt "Globalni društveni sistem". Grupu su činila 42 stalna člana iz reda prominentnih i perspektivnih istraživača iz Zagreba, Beograda, Ljubljane, Sarajeva i Splita u čijem su istraživačkom interesu i radu u društvenim znanostima teorija organizacije i društvenog sistema bile najvažnije. Među tim istraživačima bili smo i nas dvojica – Jovo i moja malenkost. S ove povijesne distance, a o tome se pisalo (moja malenkost 2004. i 2014. godine), zasigurno se može reći da je to bio izuzetno plodan stvaralački pokušaj tumačenja (kako se onda držalo) "posljednje" rezidue društvenih znanosti: globalnoga društvenoga sistema. Sve u svemu, bila je to najkreativnija skupina društvenih znanstvenika koja je u 20. stoljeću djelovala na ovim prostorima čiji su rezultati imali značajne implikacije po čemu ju je prepoznala i svjetska znanstvena zajednica. Rado se sjećam njegovih visprenih diskursa u humanističkom kritičkom interpretativnom ključu, matrici egzistencijalnih potreba čovjeka kao stvaralačkog bića kojem njegov lik nije dan i zadan, zasnovanih na iznimnim znanstvenim uvidima i vladanju materijom.

Šteta je pregolema i nenadoknadiva što je to umno, kritički oštro i stilski rafinirano pero smrt slomila.

(pismo sociologa Antuna Petaka, Zagreb, 11. 04. 2015.)

DOMOLJUBNO – RODOLJUBNO – PATRIOTSKE DILEME

Sišćanin Momčilo Slijepčević, otpravnik
 vlakova u Lekeniku, dobio je, u jednom danu
 ljeta gospodnjega 1991. tri poziva da časno brani
 svoju domovinu (svi se, uvijek samo časno brane): iz JNA, ZNG-a i vojske Krajine.

Što da radi naš domoljub, rodoljub, patriota, čak,
 Momčilo Slijepčević?

Odlučio se na trostruku izdaju!

Poslao je sva tri pošiljaoca poziva u tri p. materine
 i zbrisao iz sve tri domovine istovremeno!

Domoljub? Rodoljub? Dezerter? Izdajnik?

Tko u politici ustrajava na "uzvišenim
 ciljevima i višim interesima", ne pitajući
 za žrtve, toga ne treba slijediti, nego liječiti.

(Mirko Tepavac)

Ideje moći i volja za moć osnovni su
 izvori terorizma. Kada Amerikanci shvate
 da ideje moći trebaju ustupiti mjesto
 moći ideja, svijet će biti mirniji i bolji.

(James Hillman)

Talleyrand, francuski biskup i diplomata,
 čuvši za smrt svoga inozemnog kolege,
 inače prepredenog i spretnog diplomate, kakav je
 i sam bio, rekao je: Što li samo smjera time?

Ni oni koji vole istinu, ni oni koji vole ljepotu
 ne mogu se baviti politikom, jer se politika
 ne bavi ni istinom, ni ljepotom.

(A. Camus)

Nihil sub sole novum

Ako netko na nepošten način prisvoji tuđe,
 pa ga uhvate, biva strogo kažnjen i prati ga
 velika sramota. Za takva se čovjeka govori da
 je pokvaren, nevaljalac, lopov i zločinac.
 Ako, pak tko pokrade državu i ošteti sve
 građane, dobije, umjesto sramnih nadimaka,
 naziv državnika.

(Platon)

U politici milijun dolara može
 pokriti mnoštvo grijehova.

(P. Odegard)

VUKOVO PRAVILO I SLOBODA GOVORA

Piši kao što govoriš.
 Čitaj kako je napisano.
 Samo pazi što govoriš,
 da te ne bi pročitali i otpisali!

Kada je lord Acton tridesetih godina prošloga stoljeća upitao Josifa Visarionoviča Staljina zašto je ubio toliko ljudi, ovaj mu je mirno odgovorio: to je bilo nužno za pobjedu revolucije i za izgradnju socijalizma.

I neki naši nacional-revolucionari (mada ih nitko ne pita) odgovaraju: za nacionalnu državu ni jedna cijena nije previsoka.

Ženi i naciji nikada ne treba oprostiti trenutak slabosti, u kome je prvi nasilnik koji je naišao mogao nad njima izvršiti nasilje.
 (K. Marx)

ANTROPOLOŠKA PREMETALJKA

Čovjek – kako to zvuči gordo.
 Maksim Gorki.
 Čovjek – kako to zvuči maksimalno gorko!

Rat je velika nada da će nam poslije rata biti bolje, zatim želja da će njima biti gore, potom zadovoljstvo što je njima doista gore i razočaranje što ni nama nije bolje.
 (Karl Kraus)

Ako se šut s rogatim ne može bosti, može ga nadblejati.
 (Milovan Vitezović)

Političarima se nerijetko događa da prodaju tigrovu kožu dok je životinja još živa, pa poslije sami poginu loveći je.
 (W. Churchill)

Sanjao sam našu zbilju.
 S kakvim sam se samo olakšanjem probudio.
 (S. J. Lec)

Politika je poput vožnje koturaljkama: dijelom idete tamo kamo želite, a dijelom tamo kamo vas odvedu okolnosti koje ne možete kontrolirati.
 (H. Fountain Ashurst)

Nije dovoljno da čovjek osvoji moć da bi
postao gospodarom. On najčešće postaje
i ostaje robom, čuvajući tu moć.

(F. Nietzsche)

Najviše se laže prije izbora, u ratu i
poslije lova.

(Bismarck)

Ja i moj narod sklopili smo
prešutni sporazum: ja mogu činiti
što me je volja, a narod može govoriti
što ga je volja.

(Pruski kralj Friedrich Veliki)

Na svijetu postoje samo dvije moćne sile: sablja i
duh. Na kraju krajeva duh pobjeđuje sablju.
Moje najveće postignuće i najveća slava nije
u četrdeset bitaka koje sam dobio. Waterloo ih je
sve izbrisao. Moje je najveće djelo Građanski zakonik
(Codé Civil) koji ne može biti izbrisan ni zaboravljen.

(Napoleon)

Ako je ovo što imamo danas odgovor
na neka pitanja, onda bi bilo
bolje da ih nismo ni postavili

I anđelima, ako bi
dobili vlast, ne bi više
rasla krila nego rogovi!

(Sv. Toma Akvinski)

U politici je ponekad kao u gramatici:
pogreške koje čine svi, na kraju se priznaju
kao pravila.

(Andre Malraux)

Sva je tajna u moći, moj gospodine.
Razum i logika, to su dvije karte koje
u političkoj kartašnici ne vrijede više
od jednog puba i jedne dame.
Bez asova se igra ne dobija.

(M. Krleža)

Jednom sam zaronio u optimizam;
Jedva su me spasili!

(S. J. Lec)

Kad ozbiljno rezimiram svoj život,
jedva da sam remizirao.

NAŠA PREZIMENA (9)

PREZIMENA TIP
JANKOVIĆ I KNEŽEVIĆ

Živko Bjelanović

Osnovom kod oba prezimena označena je neka ličnost. Zbog toga se u tom dijelu i jednih i drugih nalazi ili lično ime ili lični nadimak. Ova činjenica značajno utječe na njihovu značenjsku razinu. Svako od ovih prezimena znači samo "prezime", tj. znak koji za identifikaciju stoji uz lično ime u imenskoj formuli

1. Zajedničke osobine

Prva im je zajednička osobina da završavaju istim tvorbenim elementom, a uočljiva razlika među njima u ovom dijelu njihove tvorbenne strukture posljedica je nepalatalnog, odnosno palatalnog karaktera osnove. Prezimena tipa Janković imaju prevladavajući završetak -ović kao i svi ostali kojima osnova završava na nepalatalni suglasnik, a onima tipa Knežević završetak je uvjetovan palatalom na kraju osnove, zbog čega /o/ prelazi u /e/ u prvom slogu toga završetka. Da ova razlika nije značajnije vrijednosti, dokazuju nedosljedno provedene promjene.¹ Druga im je zajednička osobina da označavaju živo biće, tj. da im se u osnovi nalazi imenica za oznaku lica prema kojem je prezime oblikovano. Tako se npr. u osnovi prezimena Rončević nalazi imenica (*H*)romac značenja "čovjek s defektnom nogom", a ne pridjev (*hrom*) od kojega je imenica tvorena. Tako isto u prezimena Buljević nije u osnovi glagol buljiti već imenica *Buljo*, zapravo nadimak značenja "onaj koji bulji". Zato su u prezimena i jednog i drugog tipa u osnovi ili lična imena ili lični nadimci. Treća im je zajednička osobina da vrlo često prezimena jednoga tipa prelaze u prezimena drugoga tipa, stezanjem završetka -ojević u češći završetak -ović, kao u para *Dragojević* → *Dragović*.²

2. Prezimena s ličnim imenom u osnovi

U osnovi najvećeg broja prezimena ovih tvorbenih tipova nalaze se lična imena (srpska i/ili hrvatska) ovakve ili onakve tvorbenne strukture: *Bogunović, Cvjetković, Ćiritović, Drašković, Ivanković, Ivković, Janković, Jerković, Maksimović, Manojlović, Marasović, Marinović, Matković, Miljković, Mišković, Mitrović, Novaković, Ognjenović, Pavasović, Pavlović, Pilipović, Prodanović, Radanović, Radmanović, Radmilović, Rastović, Rašković, Stojaković, Tomasović, Veselinović, Vidaković, Vranjković, Vučković, Vujaković, Vujasinović, Vukadinović, Vulinović, Živković* te ona na -evič: *Đurđević, Ilijašević, Ivanišević, Jakovljević, Jovančević, Jurjević, Malešević, Matijević, Milošević, Miljević, Ninčević, Radošević, Vukčević*, sve prezimena pripadnika i jedne i druge nacionalnosti.

Ostala prezimena s ovakvom osnovom pripadala bi različitim skupinama. Prva je od njih ona tipa *Dragojević* → *Dragović* s primjerima *Borović, Ljubović, Vidović, Vukojević* te s *Trbović*, prezimenom koje se od njih razlikuje samo po tome što mu se u osnovi nalazi lični nadimak umjesto ličnog imena. Posebnost im je posljedica činjenice da im u Bukovici nisu ostvareni parnjaci **Borojević, *Ljubojević, *Trbojević, *Vidojević*, ili **Vuković* kao u prezimena *Dragojević* i *Dragović*, odnosno *Predojević* i *Predović, Kresović* i, s fonološkom varijacijom, *Kresojević*. Drugoj bi skupini pripadala prezimena *Karanović* i *Kurtović*, različita od ostalih po tome što im se u osnovi nalazi lično ime tuđeg porijekla. U trećoj su skupini prezimena *Baričević, Dragičević, Juričević, Šimičević*³ te *Mijaljević, Noković*. Ne bi bilo pogrešno da im nešto izmijenjenu formu u odnosu na onu "jezično korektnu" nazovemo *dijalektalnom pojavom*. Ovima bismo mogli dodati još skupinu u kojoj su samo prezimena *Sanković* i *Sladaković*, posebna po tome što im se u osnovi ne nalazi lično ime iz sadašnjeg korpusa antroponima Bukovice.

3. Prezimena s ličnim nadimkom u osnovi

Pod prezimenima ove vrste smatrat ću sva prezimena koja završavaju na -ović ili -evič, a nemaju u osnovi lično ime bilo iz sadašnjeg

¹ Npr. prezime *Dmijović* (i *Mijović*), *Serdarović*, a *Plastovljani* prezime svojih susjeda *Dobrijevića* izgovaraju kao *Dobrijović*.

² Usp. članak *Tvorbeni i prozodemski sustav prezimena tipa Dragović*, u: Živko Bjelanović, *Onomastičke*

teme, izd. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007, str. 297.

³ U svih je primjera pojava iste vrste kao što je u banijskog prezimena *Pribičević* u odnosu na *Pribičević*, v. moj članak *Ženska prezimena u Bukovici*, posebno bilj. 3.

bilo iz nekadašnjeg antroponimikona Bukovice. Zbog raznolikosti motiva po kojima je oblikovana njihova osnova (tjelesne osobine, fizičke ili psihičke, porijeklo, zanimanje, društveni status itd.) ova su prezimena svojom pripadnošću različitim leksičkim slojevima vrlo raznolika. Nekima bi od njih bilo potrebno posebno tumačenje ne samo oblika nego i značenja (osnovnog i figurativnog), a nekima bi trebalo objašnjavati razlike čak u nadodsječnom dijelu forme, razlike u akcentu npr. između ćurak značenja "ogrtač, kaput" i ćurak značenja "puran, tukac", dakle akcentne vrijednosti jedne od ovih imenica iz osnove prezimena *Ćurković*. Zbog toga ću samo navesti prezimena s osnovom forme ličnog nadimka: *Bjelanović, Brajković, Brajnović, Ciganović, Čupković, Ćurković, Đakulović, Eraković, Gladović, Grulović, Lacmanović, Majstorović, Popović, Serdarović, Trbović* te ona na -ević: *Buljević, Knežević, Končarević, Kovačević, Rončević, Sučević* i *Volarević*.

U osnovi prezimena Rončević nalazi se imenica (H)romac značenja "čovjek s defektnom nogom", a ne pridjev (hrom) od kojega je imenica tvorena. Tako isto u prezimena Buljević nije u osnovi glagol buljiti već imenica Buljo, zapravo nadimak značenja "onaj koji bulji"

4. Nedoumice

Nedoumice se javljaju u vezi s dva prezimena na -ović (*Dmijović, Verović*) te s jednim na -ević (*Košević*). Svima je zajedničko da im je osnova jednosložna, da je kraća od završetka, da joj zbog toga nije moguće jasnije odrediti ni način tvorbe ni značenje, jer je neizrazita. Ipak je svakome od ovih prezimena nedoumica posebne prirode. U prezimena *Dmijović* nedoumica je početni suglasnik jer on može biti protumačen ili kao ostatak ličnog imena (*Dimitrije, Dmitrije*) od kojeg je, možda, tvoreno, a može biti protumačen kao proteza za oznaku tepavosti onoga koji je znakom označen (u terenskom sam istraživanju prezime čuo samo kao *Mijović*). U prezimena *Verović* nedoumicu izaziva ekavski oblik osnove, a riječ je o prezimenu u selu s jezičnim osobinama izrazite novoštokavske ikavice, pa ne smijemo ni pomišljati da mu je osnova tvorenica od ličnog imena *Vjeran*. Što se tiče prezimena *Košević* nedoumica je treba li mu osnovu dovesti u vezu s nekim od ličnih imena ili je ona oznaka za kakvu osobinu (govornu naviku, npr.) pretka prema kojem je prezime oblikovano, nedoumica je, dakle, treba li shvatiti da je prezime *Košević* tvoreno od ličnog imena ili od ličnog nadimka.

5. Brojčane vrijednosti

Prezimana i jednog i drugog tipa ima u Bukovici više od stotinu i to onih tipa *Janković* oko sedamdeset i onih tipa *Knežević* oko trideset. Interesantniji su brojčani odnosi iz dvaju drugih fenomena, prvo, iz stanja kakvo je bilo u popisu stanovništva 1948. i popisu iz 2001. godine te, drugo, iz stanja kakvo je u tim popisima bilo s obzirom na dva naroda, različita u Bukovici samo po nacionalnoj, zapravo, po vjerskoj pripadnosti. Što se tiče prvoga fenomena, u bukovičkom je dijelu sjevernodalmatinskog prostora 2001. godine stanovnika s prezimenima ovih tvorbenih tipova bilo samo 18% u odnosu na pedeset godina ranije (8806:1626). Što se tiče drugoga fenomena, u ovoj je subregiji vrlo velika razlika između Hrvata i Srba. Usprkos identičnostima kakve su i u jednih i u drugih u oblikovanju prezimena na -ović i -ević. nosilaca prezimena tipa *Janković* i tipa *Knežević* u srpskoga etnosa bilo je prema popisu stanovništva 2001. godine manje od 10% u odnosu na nekadašnje stanje (7400:738). Razlika je očita: u Hrvata je nosilaca prezimena ovakvih završetaka bilo oko 63% u istom vremenu i istom odnosu (1406:888).

U prezimena Verović nedoumicu izaziva ekavski oblik osnove, a riječ je o prezimenu u selu s jezičnim osobinama izrazite novoštokavske ikavice, pa ne smijemo ni pomišljati da mu je osnova tvorenica od ličnog imena Vjeran

6. Završne napomene

Obličke razlike između završetaka prezimena tipa *Janković* i tipa *Knežević* posljedica su prirode suglasnika kojim završava njihova osnova. Kako ta razlika nema značajniju vrijednost u analizi bitnih odlika ovih prezimena, prezimenima i jednog i drugog tipa osnova je glavni dio strukture. Osnovom je označena neka ličnost. Zbog toga se u tom dijelu i jednih i drugih nalazi ili lično ime ili lični nadimak. Ova činjenica značajno utječe na njihovu značenjsku razinu. Svako od ovih prezimena znači samo "prezime", tj. znak koji za identifikaciju stoji uz lično ime u imenskoj formuli. Doduše, nešto više značenjske jasnoće ima u prezimena kojima se u osnovi nalazi lični nadimak, ali nekima ni od ovih (npr. *Lacmanović*) nije moguće zbog višeznačnosti imenice iz njihove osnove prepoznati u izrazu prvotni motiv po kojem je oblikovan nadimak. Zato i njima možemo pripisati samo značenje "potomak onoga kojemu je imenica iz osnove oznaka identiteta".

SOFIJA PILJUGA – PJESNIKINJA KOJOJ STIHOVI “DOLAZE IZ DUŠE U PERO”

MAJČINE SUZE

Boris Vrga

Nastala u prvom desetljeću XX. stoljeća, Piljugina poezija sadrži u sebi neke od ključnih odlika moderne: okrenutost prema unutrašnjem životu, zaokupljenost misterijem smrti i podložnost neoromantičkim raspoloženjima, posebice izraženim u upotrebi pejzažnih slika u dočaravanju vlastite intime razapete između snova i jave

Ne samo olako, već nerijetko i potpuno, zaboravljamo svoje pjesnike, pogotovo one koji se za života nisu uspjeli afirmirati u znatnijoj mjeri. Književni povjesničari u pravilu ne iznose na vidjelo njihova imena, kritičari gotovo nikada ne analiziraju njihove književnine, pa stoga nije čudo da ih i netolerantni, neočekivanim otkrićima neskloni antologičari, zabilaze u širokom luku, oduzimajući potencijalnim čitateljima bilo kakvu priliku da upoznaju njihovu literarnu produkciju.

Jedna od takvih skrajnutih i zaboravljenih literata jamačno je i darovita pjesnikinja Sofija Piljuga čije je dojmljivo “Žensko pismo” prešutjela čak i nacionalno sukusirana srpska književna historiografija. Rijetke relevantne informacije o ovoj pjesnikinji kazuju nam da je rođena u Karlovcu 1871. i da je po zanimanju bila seoska primalja u nedalekoj Udbinji i Rakovcu, naseljima koja su u današnje vrijeme postala predgrađa Karlovca.¹ Kao žena kovača, koji je otišao u Ameriku, skrivila je za svoju ostavljenu djecu i “pomagala kome je mogla s onim širokim raspoloženjem slavenskog srca, koje voli i onda kada je prezirano.”² Zarana je izgubila tri sina, a svoju roditeljsku bol i materinsku tugu apostrofirala je u nevelikom ciklusu *Majčine suze*, sastavljenom od dvadesetak pjesama objavljenih u zagrebačkom *Srbobranu*, sremskokarlovačkom *Brankovom kolu* te karlovačkim listovima *Svjetlo*, *Sloga* i *Glasonaša*. Zakopavši u grobove svojih sinova svu “svoju nadu i ljubav”, ne oporavivši se nikada od udaraca nesklone joj sudbine, posve u skladu sa Zmajevim stihovima iz *Đulića uveoca* (*Kroz smrt samo valja proći, / Pa ću s' i ja s njima sliti, / Ako li tamo nema ništa! / -I tad ćemo jedno biti.*), umrla je u Karlovcu 1910. godine.

Prema svjedočenju Dušana Lopašića, urednika karlovačke “Sloge” i pisca njezina nekrologa, “bez naobrazbe, kako je bila, gledala je na život i događaje s jednim primitivnim i bezazlenim pogledom u kojem ima ljubavi i nade i suza”.³ Unoseći u svoje stihove osobni život i svoju autentičnu duševnu i emotivnu autobiografiju, Piljuga je pjesnički izražavala istinu o sebi i svome intimnome “ja”:

*Sretna se osjećah, kako sretna,
Da imah tri moja sina, draga,*

*Čuvah ih kao zenicu oka,
A ljubljah nad sva zemaljska blaga.*

*O kak'e sam snove onda snila –
Što majka samo snivati može!
Molitve tople slala sam gore:
O čuj me, usliši dobri Bože.*

*I mišljah, snivah, uzdah se stalno,
ta Bog je dobar, on će mi dati.
Pa sinči moji bit će junaci,
A ja ću sretnom majkom se zvati.*

Dok je urednički čitao njezine pjesme Lopašić se čudio “odakle u te jednostavne i priproste žene tako utančano čuvstvo, živi i topli osjećaj, tako prirodan, tako čist, uz to nježnost i sladoćka majčina srca”.⁴ Napominjući joj jednom zgodom, kako bi morala čitati i učiti, budući da ima dara i da sam talent za literarno stvaranje nije dostatan, pjesnikinja mu je odgovorila kako je to za nju prekasno, kako je zadovoljna sa svojim pjesmama koje joj “same dolaze iz duše u pero.” Prema njegovim navodima, donasala mu je u redakciju i “pripoviesti nevezanim slogom, nu te nisu niti iz daleka bile poput pjesama.”⁵ Iz Lopašićeva svjedočenja može se razabrati da pjesnikinja nije prihvatila njegov savjet i da je ostala vjerna svojoj samoniklosti i spontanoj izražajnoj formuli zasnovanoj uglavnom na četverostihovnim strofama u kojima je bilo više govorne no pjevne intonacije, u kojima je bilo odjeka svakodnevnih verbalnih fraza i ‘niskoesteskog’ narodnog govora i u kojima su se ponajčešće rimovali drugi i četvrti stih.

Pišući dakle nagonski, izravno i spontano, nezavisno od bilo koga, ne meditirajući o životu, već svjedočeći emocionalni status vlastitog subjekta koji je ujedno i poetski, Piljuga je uspijevala iznaći stvaralački izraz za svoja moriturna životna iskustva i poetski izraziti svoja najdublja unutrašnja proživljavanja i samospoznaje, iznalazeći u pisanju mogućnost svojevrsne kompenzacije i osmišljavanja životne praznine uvjetovane smrću voljenih sinova:

*Ta mjesto tuge što joj grudi para,
Majčina duša sada pjesmu stvara,
Želja je srca sad i duše njene
Da s pjesmom čuva mile uspomene.*

Predana intimnim impulsima, svojim personalističkim i autobiografskim diskursom u kojem prevladavaju egzistencijalne teme života, smrti, duša, tijelo, suza, rana, ljubav, tajna, dobro, zlo, spas, očaj i druge, Piljuga lirski posvjedočuje nestanak voljenih sinova ne stideći se esencijalnosti svojih majčinskih osjećaja, patetike svoga bola, dubine i trajnosti svoje tuge:

*Navikla se suza oku
Od onoga tužnog dana,
Od kada su moja čeda
U grob mlada zakopana.*

Upravo stoga, njezina emotivno utemeljena i materinskim čuvstvima nabijena poezija, ima neku izvornu snagu sposobnu da isprovocira emocionalni odgovor kod empatijski

¹ Sofija Piljuga, obavijest o smrti, “Sloga”, 26. VI. 1910., br. 26.

² Dušan Lopašić: *Sofija Piljuga, na uspomenu*, “Sloga”, 3. VII. 1910., br. 27., str. 48. Zanimljivo je da Lopašić u ovom nekrologu navodi kako je pjesnikinja “izgubila rano dva sina”, a iz njezinih stihova se razvidi

da su joj umrla tri sina. Vrijedna je pažnje i Lopašićeva opaska da je pod “brindlom” u Rakovcu, gdje je stanovala, uredila pod sušom malo kazalište, gdje je podučavala djecu glumi.

³ Isto

raspoloženi čitatelja koji akceptiraju i posvajaju semantičke akcente njezinih pjesama koje je Lopašić s pravom kvalificirao kao "suzne i nježne, pune iskrene, jake boli majčina srca, tako tugaljive, pune suza, a bez fraza...", sposobne da "djeluju na najprimarnije ljudske osjećaje tuge i radosti, kada se pod suzom i osmijehom sprede u duši ono zasebno nužno raspoloženje, što čini čovjeka boljim, ali se pod njim vene"⁶:

*I sad evo, već sam blizu
I pomislih tad u sebi,
Da l' osjećaš, hladni grobe
Da s' primiče majka k tebi?*

*Ah, kad bi se u tom grobu,
I što samo osjećalo,
Ah kad bi mrtvo srce
Još jedanput zaigralo!*

*Ah kada bi duša njiva
Prišapnut mi htjela lako.
A ja znadem, što bi rekli:
Dobro jutro, mila majko!*

*Pa kad svega toga nije,
Kad sve mirno, niemo stoji,
Ja tad šapnem! Dobro jutro,
Hladni grobe – sinci moji!*

Imajući stalnu potrebu da dolazi na grob svoje djece, pjesnikinja pridaje posebno značenje signalima koji joj dolaze iz neposredne prirode (grobnom cvijeću, pjevu slavu-ja) u kojima pronalazi nove mogućnosti osjetilnih metamorfoza, prelaska u imaginarnu sferu i magijskog preobražavanja smrti, a samim time i drugačije oblike korespondencije s mrtvim sinovima:

*Ta čini mi se, miris što me kripi,
Da glasak to je anđela mi lijepih,
Taj željni glasak, majci drag i mio
U miris se je cvijeća pretvorio.*

Nakon što je spoznala da joj prizemna zbilja ne može vratiti djecu, a samim time ni ublažiti jade, Piljuga svoj pogled upire prema nebu i zvijezdama, uspostavlja stihovnu komunikaciju između ovozemaljskih i onostranih (rajskih) prostora i zadire u metafizičke sfere, izražavajući se astralnim i dematerijaliziranim poetskim slikama:

*Jedno veče tiho, mirno
Gledam gore pavisoko,
Motrim vedro plavo nebo,
– kao riblje stoji oko.*

*Gdje je sada moja zv'jezda
Gdje su zv'jezde djece moje,
Pogled pita, pogled traži, -
Zv'jezde trepte, zv'jezde stoje.*

I dok tako pitajući,

*Bijah pogled upravlja,
Jedna zv'jezda hitro, lako
Nebom nekud preletila.*

*Tad se sjetih, u davni
Pričala mi majka moja –
Da to duša k raju leti,
Odleti li zv'jezda koja.*

*Ja vjerujem staroj priči:
U raju su moja djeca –
Pa im zalud zv'jezde tražim,
Odbjegle su od mjeseca.*

Nastala uglavnom u prvom desetljeću XX. stoljeća, Piljugina poezija sadrži u sebi neke od ključnih odlika pjesničke moderne: okrenutost prema unutrašnjem životu, zaokupljenost misterijem smrti i podložnost neoromantičkim raspoloženjima, posebice izraženim u upotrebi pejzažnih slika u dočaravanju vlastite intime razapete između snova (obilježenih žudnjom za punijim životom i obnavljanjem izgubljene porodične sreće) i jave (koja nije ništa drugo doli sinonim za patnju i žalost, tjeskobu i prolaznost bića). Može se slobodno reći kako je Piljuga u književnost moderne unijela svoj neškolovani, i posljedično tome, poprilično izvoran lirski glas, koji se nije oslanjao na nikakve knjiške izvore, apriorne sustave i egzistencijalističke postavke, već je predan vlastitoj intimi, uspijevao osobnu životnu nesreću pretočiti u naoko jednostavne, senzualne i lirске stihove čija je tragična ljepota nadživjela vrijeme u kojem su isti nastajali.

Da je pjesnikinja bila artistički obrazovanija i školovanija, zasigurno bi njezin literarni torzo, sudeći po talentu i marljivosti, bio sastavljen od oblikovno uspješnijih te značenjski složenijih i univerzalnijih stihova, no koji zasigurno ne bi bili u tolikoj mjeri lični i životni, potresni i ganutljivi, izvorno nagi i plemenito patetični, kao ovi o kojima pišemo. Sve slabosti Piljugine poezije, koje proizlazi iz njene autodidaktičnosti, a samim time i stanovite neukosti i naivnosti, nestaju i blijede pred razlozima zbog kojih je ova žena započela pjevati i kojima je njezina nevesela poezija nadahnuta:

*Pjesme ove pjesme tužne
Ja poneseš tada sobom,
Pa im pjevam, pa im čitam,
Pa im plačem ja nad grobom.*

Za ocjenu svake poezije, koja je oduvijek slovila kao povlašteni književni žanr, od bitnog su značaja *kako* ili *što* njezin tvorac govori, ali u ovome slučaju važna je pojedinost i *tko* govori. Saznanje da je ovu poeziju pisala žena, koja je po naravi svoga poziva pomagala brojnim drugim majkama da svoju djecu, živu i zdravu donesu na svijet, a sama je prerano izgubila svoje troje djece i koja je svoje iskustvo životnog gubitnika hrabro i iskreno otvorila prema svijetu, pridaje specifično značenje ovima, po intenzitetu emocionalnog uvida, odista jedinstvenim stihovima.

Činjenica da je svoje pjesme pisala iz srca bola i ponora tuge, samo zato da ublaži svoju ličnu tragediju, nadvlada materinsku tugu i podnese nesklonu joj sudbinu, posve je dostatan razlog da potpisnik ovih redaka, empatijski poistovjećen s njezinim tugama i klonućima, patnjom i suzama, ali i njezinom vjerom u moć riječi i iscjeliteljsku misiju poezije, ovim stihovima prida i za nijansu, dvije veću vrijednost, nego što je isti možda objektivno imaju.

4 Isto

5 Dijelim Lopašićevo mišljenje po kojem su Piljugine pjesme uvjerljivije od njenih prozanih radova, pa držim potrebnim da se njezin poetski opus, sastavljen od četrdesetak pjesama, objavi u jedinstvenoj knjizi, što bi bila prava prilika da se o njezinim, iz žive književnosti otpisanim stihovima, iskaže još pokoja ocjena.

Iz Piljugina pera vjerojatno potječu i pojedini literarni prilozi potpisani pseudonimom *Sofana* (npr. duža pripovijest *Grobna piramida*). Pojedine njezine pjesme potpisane su i prezimskim dodatkom Ivančević.

6 Vidi bilješku broj 2.

ИЗ СТАРИХ БРОЈЕВА СРПСКЕ РИЈЕЧИ - ПРОСВЈЕТЕ

ЊЕМАЧКИ ПРИТИСАК
НА СЛАВЕНСКИ ИСТОК

Милан Радека

Оно што се 1938/39. догађало с Чехословачком, био је само наставак давног њемачког настојања да се Славени сузбију што даље на исток. У низу озбиљних сукоба кроз 1000 година, који су свршавали већином несретно по Славене, од 1939. до наших дана одиграо се највећи сукоб између Нијемаца и Славена. Нијемци су били толико порасли бројем, снагом и самосвијешћу да су почели тражити за себе нове просторе, као и увијек на штету Славена. Славенски простор био је од 9. в. даље већ обилато смањен, окрњен и искасапљен. О том сликовито пише у Хелмолтовој свјетској повјести: Граница њемачког народног и језичног подручја на истоку нема природних међаша. Она је као кршевита обала – пуна ртова и клисура, избочина, удубина и полуотока – док се испред ње просуло тисуће отока и оточића у источноевропском мору народа. Иза свјетског рата настале су промјене – каже се даље у тој Историји – за које још не знамо јесу ли, али се надамо да нису коначне! Овако се писало у Њемачкој још прије Хитлеровог режима.

Бивша славенска граница на западу

Према њемачким историчарима (Вебер, Хелмолт) Славени су код свог досељења у Европу испунили све земље отприлике до црте која иде од Хамбурга на Трст. Точније ишла је та граница овако: од Килског залива рјечицом Швентине на ушће Лабе па даље уз Лабу све до ушћа Зале. На једном је мјесту чак прелазила Лабу према западу, а то се подручје зове још данас Вендланд (вендска, т.ј. славенска земља). Ријеком Зале иде граница од њезиног ушћа до извора у Смречини, гдје је познато чвориште и 4 планине и 4 ријеке у срцу Средње Европе. Од Смречине ишла је граница још даље на запад до ријеке Регнице на којој се налази центар каџизма Нирнберг. Од Регнице ишла је славенска граница према југоистоку на Дунав, па преко Дунава и Алпа искривудано све до Јадрана код ушћа Соче. У Алпама су Славени допирали дубоко уз долине ријека Енс, Права, Муре, Драве, Саве. – Њемачко подручје било је онда, прије 1000 година, углавном између Лабе и Рајне, Сјеверног мора и Алпа.

Садашња славенска граница на Западу

Та се граница налази далеко на исток од некадашње. Само на два мјеста држе се Славени близу старе границе, у Чешкој, зато што је са свих страна заштићена планинама, и у Словенији.

На три краја су Нијемци успјели сузбити Славене далеко на исток. Прво, обалом Балтичког мора (Источна Пруска). Затим долином Одре у Шлезиви (продор између Чешке и Пољске). И, коначно, низ Дунав до Паноније (Аустрија и Мађарска раздвајају Чехословачку од Југославије).

Иза првога свјетског рата Славени су своје етничке границе према западу били осигурали политичким границама (обнова Пољске и оснивање

Чехословачке и Југославије). Тако је Славене затекла обнова њемачког продирања на славенски Исток 1939. г. ...

Занимљиво је тим поводом обновити и сјећања на ранија њемачка продирања, на средства и методе тих подвига, на узроке успјеха и неуспјеха — јер све то објашњава донекле оно што се догађало у овом рату.

Почеци њемачког притиска

У 9. в., од Карла Великог почели су Славени осјећати све јачи њемачки притисак. Карло Велики основао је на ријеци Зале Крајину (Марк) против Лужичких Срба. Зато се та крајина и звала (Сорбише Марк). Он је и успио да присили нека славенска племена на покорност.

На другој страни довољно нам је позната из тога истог вијека судбина славенских апостола у Моравској, свете браће Ђирила и Методија, улога Нијемаца из Салцбурга и Пасаве код трагичног слома моравске државе и панонских Славена, који су згњечени између Нијемаца и Мађара. Тиме је нестало Славена са подручја гдје се налазе данас Беч и Будимпешта и прекинута веза између Западних и Јужних Славена.

Први велики поход на Славене

У годинама 928. и 929. — кад је у Хрватској владао Томислав — за њемачког цара Хајнриха Саксонског (Саска је била онда гранична област према Славенима) биљежи се први велики њемачки поход на Славене. На удару су били највише Славени на отвореном простору између ријеке Лабе и Балтичког мора. То је био низ славенских племена која познамо под скупним именом Балтичко-полапских Славена.

Цар Хајнрих преузео је тиме “прави њемачки задатак источне колонизације”, вели Вебер. Он осваја и разара славенска насеља, због мочварног тла најуспјешније зими, по леду. Мушко је све побијено, а дјеца и жене одводе се у ропство. Дакле, пустошење!

Големи, опћи устанак Славена између Лабе и Одре, сломљен је у битци код Лојцена 5. IX 929, гдје је побијено, по Веберу, 200.000 Славена. Ако је овај број можда и претјеран, ипак сликовито освјетљује тај догађај. Историја иначе биљежи да је овај рат служио Хајнриху само зато да “извјежба војску!” — Некако у исто вријеме била је присиљена на покорност и Чешка. Млади кнез Вацлав мученички изгуби живот.

Почетак смишљене колонизације

За цара Отона I воде борбу против Славена Херман Билунг и чувени гроф Геро, који је на вјеру домамио к себи на гозбу славенске поглавице, изопијао их и све побио. Вебер вели да је Геро био смион и мудар, а Хелмолт истиче гвоздену вољу и безобзирност тога чувара њемачких граница. Страховити устанак

Милак Оаека, Карловац

Немачки притисак на Славенски Исток

Око што се 1938/39 догађало с Тешо-
ваком, био је само наставак давног немачког
настојања да се Славени сузбију што даље на
исток. У риву озбиљних сукоба кроз 1000 година,
који су свршавали веомаком несретком за Славене,
од ~~1938~~ 1939 до наших дана одиграо се највећи
сукоб између Нјемцаца и Славена. Нјемци су
били толико порасли бројем, снагом и само-
свијешћу да су погели тражити за себе нове про-
сторе, као и губијек на штату Славена. Славенски
простор био је од 9 в. даље већ обичао сла-
вен, окрвев и искасањев. О том еликовито пише
у Хелмолтовј свјетској повјестии: Граница
немачког народног и језичког подручја на истоку
нема природних међаца. Она је као Крмевишта
обала, - пуна ртова и вилура, избочина, узубина
и полуострва, - јок се метр по просудо тисуче
отока и оточита у источноевропском мору
народа. Иза свјетског рата настале су промјене,
- наче се даље у тој историји, - за које још

Славена на то крволоштво грофа Гера био је сломљен. Нијемцима помаже раздор и издаја међу Славенима. Крај између Лабе и Одре долази у њемачку власт и сада почиње смишљена колонизација.

Велики Геро још је 963. отео Пољацима земље све до Варте. Иза тога, сломљен смрћу свога сина, иде тај прави оснивач њемачке власти с ову страну Лабе, на покајничко ходочашће у Рим, гдје на сâм Божић полаже папи пред ноге своје оружје, толико употребљавано за уништавање Славена.

Начин колонизације

У покорене славенске земље улазе најприје оклопници витезови, који с презиром гледају на Славене, вели Хелмолт. За осигурање њемачке власти граде они тврде куле и градове (бург), а око бургова насељавају се сада прави колонисти.

Граде се и јако утврђени манастири за покрштавање Славена, који су баш у овим крајевима имали најизграђенију стару славенску вјеру у природне силе (светишта у Аркони на отоку Рууну, па у Ретри...).

Иза ратних пустошења и покоља преостало славенско становништво сузбијано је у неприступачне шуме и мочваре и било изложено или пониженимању из манастира или истребљивању из бургова.

Њемачки историчари оправдавају ово и виде право Нијемаца на ове крајеве у том што су некада, код досељења у Европу, германска племена туда прошла...

Кратко разведравање

Једнога великог владара имали тада и Славени, и тај је био Пољак, Болеслав Храбри, заштитник панславистичке идеје, како вели Вебер. Он је почетком 11. в. покушао ујединити све западне Славене (Пољаке, Чехе, Морављане и Балтичко-полапске Славене).

Али њемачки цар Хајнрих II призна тада Балтичко-полапским Славенима слободу вјере и самоуправу, па су они пристали уза њ и ступили у борбу против Болеслава. Болеслав је ипак спасио Лужицу за неко вријеме.

Славенство на својој старој западној граници остаје отада очувано само у Чешкој, највише услјед повољног положаја у природно заштићеној котлини горње Лабе. Али ће и ту полако и стално бити потискивано, прелијевањем Нијемаца преко судетских планина, све до првога свјетског рата, да с хитлеризмом 1939. г. дође у смртну опасност потпуно уништења. Само је залагај био ипак претврд за нацистички стомак!

Сталне борбе за опстанак

Балтичко-полапски Славени признају власт Нијемаца дотле док су ови јаки. Иначе се одмах дижу на устанак и уништавају њемачка насеља, а руже и бургове и манастире гдје год могу. Воде се страшне борбе. С њемачке стране воде се те борбе у име крста. Бернар Клерво, велики пропагатор крсташких ратова, рекао је 1147 г. да Славене треба или обратити (крстити) или уништити. Нијемци су то радо послушали. Њихови славни борци су Конрад Мајсенски, па питомога надимка великаши Албрехт "Медвјед" и Хајнрих "Лав". Са славенске стране спомињу се кнезови Прибислав и Никлот.

Борба је и службено била проглашена за Крсташки рат. Учесницима у рату одобрени су исти опрости од гријеха и исте погодности као и правим крсташима који су ишли ослобађати гроб Господњи.

Бернаров циљ није био постигнут, јер је насиље још више одбијало Славене од хришћанства, а у борбама нису били побијеђени. Једино су тада била опустошена пространа подручја на која су онда дошли њемачки колонисти. Дакле, корист за Нијемце, а не за хришћанство, како признаје Вебер.

Њемачки успјеси

Нијемци су у алпским земљама против Славена успјели доста рано, већ у 9. и 10. в. Беч је већ половином 12. в. пријестолни град Аустрије.

На северу је ишло полагање. Успјеси у 10, 11. и 12. в. били су лабави, јер су Славени често уништавали њемачка насеља, а и Пољаци и Чеси су се за те земље интересовали.

У 13. в. успјех је већ осигуран. Тада настаје у Њемачкој због преобиља људи покрет на исток у масама. Нови насељеници напредују у свему брже од њихових земљака у старом крају, тако да се и тежиште њемачког народа и државе помиче према истоку. Пуна трећина данашње Њемачке добивена је у тим борбама, вели Хелмолт. На тој трећини су настале двије најважније њемачке државе. Аустрија и Прусија. Берлин је, као и Беч, у бившем славенском крају. Још и данас се једно предграђе Берлина зове Нова Вес. А не баш јако далеко од Берлина одржао се и остатак Лужичких Срба.

У 14. в. притисак са запада на славенске крајеве није више тако јак, јер је вишак њемачког становништва већ одливен, а и пораст застао услјед "црне смрти" која је пустошила Европом.

Стечена подручја Нијемци отада уређују, тријебе од Словена или пониженимању.

Притисак на Исток наставља се у другим крајевима.

Њемачки витешки ред

Иза крсташких ратова у Палестини њемачки витешки ред, основан 1191, прелази у домовину да служи њемачком продирању на Исток. Ти витезови у бијелим огртачима са црним крстом дошли су 1230. год., на позив пољског кнеза Конрада Мазовског да му помогну у борби против славенских Пруса. Њима се прикључио и витешки ред мачоносаца (бијели плашт са црвеним крстом).

Они су се угнијездили у Источној Пруској, па из својих тврђава градова крећу у походе против Славена и балтичких народа. Због мочварног тла иду само зими. Стварно су то били пљачкашки походи и ловови на људе. Као у сваки лов, тако се и овдје позивају одличници у госте; — чак енглески лордови долазе овамо да се проведу!

Витезови су доживљавали и тешких поразата. Руски кнез Александар Невски поразио их је тешко 1242. г. на леду Пејпуског језера. А сломио их је пораз у битци код Таненберга 15. VII 1410, једној од највећих битака оних времена. Од тог се поразата витезови више никад нису опоравили.

Траг њиховог рада од неколико вјекова било је одвајање Пољака од мора, њемачки уплив у балтичким земљама, па и данцишки заплет, почетак рата 1939 г.

Борба Нијемаца против Славена и отпор Славена нашли су одјека и у књижевности ("Кохан и Власта") од Ф. Марковића и "Крсташа" од Х. Сјенкјевића).

Нови вијек донио је за неко вријеме нови начин колонизације. Не иду напред витезови, него културни и економски пионири (културтрегери, куфераша). Нијемци допиру до Волге, Карпата, Војводине и Босне. У царској Русији, како утврђује Масарик, било је у редовима највиших државних чинилаца 37-41% Нијемаца!

Прошли рат вратио је био Славене у најстрашнија времена уништавачког напада њемачког, али је зато исход рата, побједом Руса, вратио Славенима нека давно изгубљена подручја (Ист. Пруску, дио Поморја, Познањ, дио Шлеске, судетске крајеве). Тиме се први пут послје 1000 година точак историје почео да окреће назад. Још један пљачкашки поход у свјетској историји завршен је катастрофално!

IVAN TOKIN: NAJNORMALNIJI ČOVEK NA SVETU, SAMIZDAT B92, BEOGRAD, 2014.

STRAH U NJEŽNOM KLUBU BORACA

Sanja Šakić

Jedna od glavnih zamjerki ovom romanu su brojna pre(is)pisivanja poznatih tekstova gdje umjesto maštovitih intertekstualnih referenci zatičemo neoriginalnost i imitaciju. Od malo Voltaira i malo Kafke na kraju ne dobijemo ništa

Priručnik kaže ovako: *Ne moraš sebe da voliš, ali moraš da poštuješ sebe. I nije najvažnije da budeš srećan. Sreća je samo jedna od mogućih posledica.*

Najnormalniji čovek na svetu

Prvi roman Ivana Tokina *Najnormalniji čovek na svetu* bio je jedan od najprodavanijih i najpopularnijih prošlogodišnjih naslova u Srbiji, a do sad je doživio četiri izdanja i završio u užem izboru za NIN-ovu nagradu. Takav uspjeh i recepciju roman duguje nepretencioznom stilu i zabavnom sadržaju koji čitateljima nudi krajnje neozbiljna rješenja za "dileme suvremenog čovjeka". Dakako, popularnosti nije odmoglo ni poistovjećivanje stvarnog autora s junakom romana u marketinške svrhe, a to je recept koji "pali" bez obzira na to što smo ga vidjeli bezbroj puta. Autor s korica knjige je kuhar, pomoćni zidar i copywriter, a junak društveni autsajder koji preživljava kuhajući u restoranu: obojica žive u Beogradu i nadaju se najboljem (da parafraziramo Tokinovu biografiju). Roman kvalitetom ipak odskoče od konfekcijske autobiografske proze te prikazuje malog, "najobičnijeg" čovjeka u velikoj životnoj priči iz koje će na kraju on, a s njim i čitatelj, izaći s važnom poukom o tome što znači živjeti sretan i ispunjen život. Self-help literatura se također izvrsno prodaje.

Fotografija i tekst

Roman je isripovijedan u prvom licu, a protagonistovu priču čine događaji iz aktualne sadašnjosti ispresijecani opisima nasumično odabranih fotografija iz obiteljskog albuma. Tekst je podijeljen na 49 dijelova pri čemu je svaki dio dvostruko numeriran (npr. 1, 1a; 2, 2a...) čime se naizgled sugerira

veza između fotografije i poglavlja koje slijedi. Opisima fotografija, posebice onih iz djetinjstva, roman zahvaća duži vremenski period, uklapajući tako širu obiteljsku priču iz daljnje prošlosti u protagonistovu sadašnjost. Međutim, sugerirana simbolička veza između pojedine fotografije i sadašnjosti, kao i funkcionalnost takve organizacije teksta, gubi se jer pripovjedač nefokusirano tone u brojna zapažanja i detalje ne uspijevajući precizno odrediti na fotografiji ono što ga u njoj dira. Ovdje nije riječ o promišljenoj uporabi intermedija ili o tekstu koji ćemo čitati u ključu Barthesove *Svijetle komore* – najčešće je riječ o ukrasima koji su tu tek da prekidaju glavnu fabularnu liniju i "začine" sadržaj. Opisujući sebe i članove obitelji pripovjedač lako otklizne u patetiku, a kad u takvom okruženju naiđemo na ekfrazu Magritteove slike *Ovo nije lula* ona nam se doima besmislenom i kičastom.

Idila i nevinost svijeta ranog djetinjstva na fotografijama, svijeta u čijem je središtu bio dječak, suprotstavlja se njegovom usamljeničkom i besciljnom životu nakon smrti roditelja i brata: živi sam u stanu okružen obiteljskim uspomjenama, a jedino društvo mu pravi pas. Na više mjesta u romanu ekonomičnost ustupa mjesto ornamentiranijima sentimentalnosti, nježnosti i slatkoće ranog djetinjstva koja se u krajnjoj liniji prikazuju kao manipulativne strategije pripovjedača koji nam uz svoju individualnu priču "prodaje" i priručnik za sretan i jednostavan život. Biblioterapija ovdje više podsjeća na Coelhoove bestsellere negoli na autore poput Srđana Valjarevića koji je Tokinu nesumnjivo jedan od uzora – u ovom slučaju nedosegnutih. Jedna od glavnih zamjerki ovom romanu su brojna pre(is)pisivanja poznatih tekstova gdje umjesto maštovitih intertekstualnih referenci zatičemo neoriginalnost i imitaciju. Od malo Voltaira i malo Kafke na kraju ne dobijemo ništa.

Uz fotografije, ulogu vezivnog sredstva ima i *Priručnik za rukovanje samim sobom*: knjiga obiteljskih bilježaka u koju su djed, otac, stric i stariji brat zapisivali savjete posljednjih stotinu godina. Savjeti iz priručnika posljedica su teškog životnog iskustva koje protagonistu manjka na početku romana i zbog tog neiskustva on je jedini muški potomak koji ne nadopunjava obiteljski priručnik. Na nekim mjestima roman sugerira kako je riječ o muškarcu s određenim životnim iskustvom, a na drugim se doima kao da je riječ o odraslom muškarcu koji se rodio jučer. Protagonist se na početku razotkriva kao nezrela, infantilna i neosvijestena ličnost koja se ne mijenja: "Dve stvari se ne menjaju kod mene – isto gledam i živim kao car" (str. 7). Na početku romana sebe opisuje sljedećim riječima: "Moje oči i moj život vuku korene iz daleke prošlosti, uslovljeni su nizom događaja o kojima ne znam ništa, ali znam da su se desili. Morali su da se dese, i taj neprekidni niz događaja seže najdalje u prošlost" (str. 7). Lažnu sigurnost i samouvjerenost iz prvih stranica prekida iznenadni dolazak policije na vrata i privođenje zbog kriminalnog djela koje će do kraja romana ostati nedefinirano. U toj sceni pripovjedač prvi put citira priručnik: imperativi iz priručnika postaju sredstvo za donošenje odluka o vlastitom životu mada su ih napisali njegovi preci za koje je pripovjedač na početku konstatirao da prema njima ne osjeća ni odgovornost ni zahvalnost. Za razliku od fotografija koje nejasno komuniciraju s njegovim sadašnjim trenucima, tekst u kojem se, htio ili ne htio, život protagoniste preklapa sa životima drugih, postaje njegovo prvo pravo iskustvo i označava početak sazrijevanja i odrastanja.

Iz gledišta romana, predvidljivost i stabilan malograđanski život su "tihi ubica" ispunjenog života, a pravo učenje započinje padom

Karikaturalni junak

Jedno od ključnih mjesta razvoja junaka je stalna autorefleksija i pretpostavljeno iskreno analiziranje svoje pozicije u datom trenutku. Progresija radnje i razvoj karaktera odvijaju se na planu sukoba sa zadanim okolnostima i društvenim normama. Priručnik kaže: "Pogledaj sebe sa strane. Razmisli šta bi taj i, u čijoj si ulozi, trebalo da uradi. Pa onda uradi sve suprotno" (str. 29). Budući da lik posvećeno slijedi ovo uputstvo, odlučivat će se na poprilično radikalne poteze rješavajući zadaće iz vlastitog života: vreću s novcem će baciti u rijeku, ući će u fizički obračun u kojem je od početka jasno da će izgubiti, truditi će se oko žene za koju zna da je daleko iznad njegovog društvenog "ranga", pristat će na izdržavanje kazne iako mu je ponuđena mogućnost da je izbjegne. Pri tom, zavodit će nas životnom energijom koju crpi iz ljubavi prema prirodi koja se manifestira ponajprije nježnom privrženosti lijepim ženama i poslušnim životinjama koje su tu da

ih se odano voli, gleda i mazi, ali i isjecka i posluži na tanjuru ako ne ispunjavaju prvu funkciju. Iz nekolicine navedenih primjera jasno je da imamo junaka koji se sa životom suočava idealistički, eskapistički i poštujući pravila poprilično otužnog kodeksa napisanog "po meri muškarca". Otuznog zato što ga kodeks pretvara u karikaturalnog junaka čija pravila i savjeti za život vrijede samo u jednako karikaturalnim situacijama.

Najnormalniji čovek na svetu u cjelini je jednostavno napisan i dopadljiv roman u čijem se stilu i alternativnoj viziji stvarnosti zasigurno može (bez)grešno uživati

Iz gledišta romana, predvidljivost i stabilan malograđanski život su "tihi ubica" ispunjenog života, a pravo učenje započinje padom: "Neću u zatvor, ali hoću da nešto odlučim, i da ta odluka ima posledice. Hoću vlast nad sopstvenim životom. I imam je sad, na dnu. Sumanuto sam uveren da se pouke o životu nalaze na dnu" (str. 34). Outsajderska pozicija književnog tipa u skladu s kojom se oblikuje protagonist koji se odlučuje na jednostavan život bez velikih priča i ambicija, pretvara se u outsajdersku pozu. Roman, naime, izbjegava svaku ozbiljniju angažiranost baš zato što junakovu borbu protiv zakona i društvenih konvencija prodaje pod krinkom naivnih idealističkih odgovora na pitanje kako se može živjeti sretno. Ostali likovi u romanu svedeni su samo na funkcije koje mu pomažu da što bolje odigra ulogu karikaturalnog marginalca: Pravnik, Gazda, Šef ili Kim Gordon nemaju čak ni prava imena. Iako su njegove odluke na prvi pogled radikalne i progresivne, posljedice tih odluka su najčešće smiješne i neozbiljne: ne saznajemo ni zbog čega mu točno prijeti zatvorska kazna ni zbog čega traži iskupljenje. Ako je to zlodjelo razlog zbog kojeg je najnormalniji čovjek na svijetu prešao preko granice "normalnog", onda se čitatelj s pravom može osjetiti prevarenim. Za uvjerljivost i punokrvnost proze potrebno je više hrabrosti i provokativnosti, a prevladavanje straha je, paradoksalno, najvažnija protagonistova poruka za ispunjen život.

Roman se od početka razvija kao pripovjedno postavljanje pitanja: tko ima pravo prenositi svoje iskustvo drugima i pričati vlastitu priču? Svi prethodnici koji su ispisivali savjete su mrtvi pa će, slijedeći istu logiku, protagonist nestati iz romana u trenutku kad stekne pravo na vlastitu priču iz koje će "iscijediti" prvi savjet. Nakon što u *Priručnik za rukovanje samim sobom* protagonist upiše prvu rečenicu, roman se završava i ostavlja nas bez želje za ponovljenim čitanjima. *Najnormalniji čovek na svetu* u cjelini je jednostavno napisan i dopadljiv roman u čijem se stilu i alternativnoj viziji stvarnosti zasigurno može (bez)grešno uživati usprkos šund-heroizmu i ne-skrivenim self-help porukama – ili baš zbog svega toga.

ОТО ХОРВАТ: *САБО ЈЕ СТАО*, ЗРЕЊАНИН, АГОРА, 2014.

ИСЉЕЂУЈЕШ, ДАКЛЕ ПРИПОВИЈЕДАМ

Дубравка Богутовац

Писање се у овоме роману третира као чин радикалне интимности. За такву интимност неопходна је самоћа, издвојеност од заједнице читатеља – као предувјет разоткривања унутрашњег садржаја, својеврсне порнографије душе

Роман *Сабо је стао* Ота Хорвата награђен је као најбоље књижевно остварење 2014. године наградом Биљана Јовановић, коју додјељује Српско књижевно друштво. Прије овога романа аутор је објавио збирке поезије *Где нестаје шума* (1987), *Згрушавање* (1990), *Горки листови* (1990), *Фотографије* (1996), *Канада*. *Gedichte* (1999), *Дозвола за боравак* (2002), *Путовати у Олмо* (2008) те *Изабране и нове песме* (2009). За прву збирку поезије, *Где нестаје шума*, добио је Бранкову награду, а за збирку поезије *Путовати у Олмо* награду Мирослав Антић.

Сабо је стао прво је прозно дјело Ота Хорвата, писца рођеног у Новом Саду 1967. године, који живи и ради у Фиренци. Уз списатељски рад, Хорват се бави и превођењем поезије с мађарског, њемачког и талијанског језика. За пријевод књиге *Кратер Јаноша Пилинског* (1992) добио је Награду друштва књижевника Војводине за пријевод године, а превео је такођер и књиге Ота Fenjvešija *Анђео хаоса* (2009) и Hansa Magnusa Encensbergera *Последњи поздрав астронаутима* (2010). Пјесме Ота Хорвата објављиване су у антологијама *Алманах нове војвођанске поезије* (1998) и *Антологији српске урбане поезије* (2009).

Миљенко Јерговић пише о Оту Хорвату на својем блогу као супутнику којега никада није сусрео. Необичан је то суживот – бити у непосредној близини нечијег текста. Хорвату и Јерговићу тако су се једном у новосадском часопису *Поља* текстови појавили једни уз друге (Јерговићеве кратке приче и Хорватова пјесма) али се међусобно не познају, тврди Јерговић у тексту који је врло благонаклоњен и према Хорвату као аутору и према његовоме прозном првијенцу. Јерговић овим својим текстом о Хорвату показује једну своју особину која је можда мање истакнута од, рецимо, чињенице да је сјајан писац: свједочи о томе да је *читатељ* каквога би сваки писац могао само сањати. Да се бавимо писањем прозе, поезије или било какве књижевности, не бисмо ли вољели да нам је читатељ Миљенко Јерговић? Не због тога да нас хвали или куди, него због тога што је јасно да је том инсану стварно стало до књижевности. Кад

читамо његове текстове о туђим књигама увијек нас буде помало срам што не стигемо пратити све те књижурице преведене с мађарског, турског, словачког или хебрејског, јер је очито – ако је Јерговићу за вјеровати – да се на овоме свијету стално догађа нека велика књижевност о којој већина нас не зна ништа. И треба нас бити срам. Књижевност јест догађај и Јерговић то добро зна. Он о књигама тако и пише: као о важним догађајима које не смијемо пропуштати. Добро, можда и смијемо који пут, ако баш морамо, али има нешто погрешно у томе да то радимо – нешто што нас осиромашује и што је ненадокнадиво.

Тако он пише и о роману *Сабо је стао*. То је најљепши роман његове генерације, за који зна, тврди у Суботњој матинеји. Сазнајемо да роман говори о љубави и смрти, о социјализму, Сарајеву, Новом Саду, Војводини и којечему. А чак нема ни хиљаду страница. Напротив, десет пута мање. У реду, напуштамо Јерговића и одлазимо Хорвату.

Наслов као питање

Хорватов роман *Сабо је стао* чудно је структуриран. Нисмо баш сигурни ни да се ради о роману. Не само да је доста мален опсегом, него има и јако кратка поглавља која су необично насловљена. Сваки наслов је питање. Читамо та питања и питамо се: како би изгледала пјесма састављена од ових питања? Па ево, овако:

Почните, господине Сабо!

Тицијанова *Небеска и земаљска љубав* Вам од детињства не да мира?

Отац Вам није никада открио тајну својих мамаца?

Екфраза Вас држи у непрекидној менталној ватри?

Који животи ће Вам недостајати у јесен, а који у пролеће?

Да ли сте патили од уметничке импотенције и када?

На ком књижевном мотиву се базира ваш живот?

И тако даље. Још двадесет и седам питања поставља Ото Хорват у својим

насловљима поглавља. Нећемо их цитирати, то вјеројатно није у складу са законом о ауторским правима, који смо можда већ и прекршили. Немамо појма о томе. Што је ово? Каква је то структура? Ради ли се ту о фингирању психоаналитичког поступка? Или можда пуком исљеђивању? Исљеђивању кога? Свједока?

Може ли се говорити о овоме роману у форми која није упитна? Покушајмо.

Приповједач овога романа има необичан онтолошки статус: није “ја”, а није ни “он”, него је “он” у релацији спрам “ја” – таквој релацији која је нешто попут агоније конституирања дијалога. Затјечемо га у стању туговања за мртвом драгом: “Пита ме како да јој се обрати, а да то не буде он сам коме се обраћа.” Приповједач је проматрач који читаатеља извјештава о стању проматраног лика. А тај лик главни је јунак. Изгубљен је и усамљен, размишља о Њој као да није мртва, а жалује јер није више жива. Отупује бол цигаретама и пићем. Наш јунак ради у библиотеци. Кад се врати с посла, испуњава своју потребу за повратком у стање очајања. Његова бол је физичка, као и њена. И он је проматрач. У овоме роману двојица су проматрача, један извјеститељ и један исљедник.

Аутобиографски је сваки садржај, чак и жељезнички ред вожње, упозорава наратор и скреће читаатељеве асоцијације опет на Киша

“Метафизика заказује пред физиком бола и патње”, казује приповједач романа и самим тим професионалног читаатеља ставља у позицију нелагоде: ако роман пише о смрти, није ли га најједноставније описивати језиком прокушане теорије, која је пуно тога мудрога изрекла о вези писања и смрти? Чин умирања, чин писања, писање као одгода смрти, писање као заслуживање смрти... може се ту ићи у разним смјеровима, али Сабо нам то некако чини неумјесним. Тко је Сабо? Чини се да је он фигура у којој се кријају улоге проматрања, извјештавања, свједочења и приповиједања. Сабо је тијело на каучу. Сабо је стао, наводно.

Ипак, пружа читаатељу могућност да се загледа и у облик: тврди да је “њему” потребна друкчија форма да се обрати њој. Поезија више није dostatна. Облик који тражи требао би му допустити приближавање доживљеноме. “Писање је увек метак који не погађа мету. Односно, погађа је, али не тамо где се циљало.” Прикладан облик за ову причу је аутобиографска нарација. Али аутобиографски је сваки садржај, чак и жељезнички ред вожње, упозорава наратор и скреће читаатељеве асоцијације опет на Киша – опет, јер је готово немогуће не сјетити се Пешчаника бивајући уловљен у мрежу ове поетике исљеђивања. Опет, јер возни ред може бити кључ за једну биографију.

Самоћа као одговор

Писање се у овоме роману третира као чин радикалне интимности. За такву интимност неопходна је самоћа, издвојеност од заједнице читаатеља – као предувјет разоткривања унутрашњег садржаја, својеврсне порнографије душе. Повратак међу људе тријумфални је чин. Једно од поглавља носи наслов *Екфраза вас држи у непрекидној менталној ватри?*, чиме се сугерира да је поступак

описивања, дескрипција или сликовито приказивање теме својеврсна агонија субјекта исказа. “Ментална ватра” прикладна је дескрипција стања у којем се исказни субјект овога текста налази. Он није сувише различит ни од човјека на психијатријском каучу, ни од свједока којега се исљеђује, али ни од болесног човјека. Чини се да се дистинкција између Њега и Ње замагљује: опрека између здравља и болести, али и између живљења и умирања није јасно повучена. Читаатељ не може бити сигуран у то да је приповједач ове приче жив.

Поглавље романа које говори о *имитацији живота* исприповиједано је из перспективе другог лица једине. “Још увек си ту, да ли је то то што те боли?” – питање је које приповједач поставља Проматраноме. Онај којега проматра живи ритуализиран живот, који је имитација постојања, фингирање учинковитости. “Произвођење себе ујутро”, да парафразирамо Арсена Дедића, јесника који се такођер бави феноменом преживљене болести. Али разлика је доста значајна: тко је боловао, тко је преживио? Једино што се издваја као појава која није опонашање, него је збиљска, јест бол. Она је стварна. Читајући ово поглавље присјећамо се *Рјечника боли* концептуалог умјетника Младена Стилиновића, у којему је читав појавни свијет сведен на лексем “бол”.

“Како бисмо желели да нас боли”, закључује приповједач негде на средини властитога текста, након што обавијести читаатеља на више мјеста о томе да је издајник. Треба нас бољети, и то онако како би требало у датој ситуацији, а не некако друкчије. Нешто слично *Правилнику о стварању преодоби* Игора Рајкија, заумној књизи која прописује гесте, вербалне и невербалне, за којима ваља посезати у одређеним ситуацијама. Јунак романа *Сабо је стао* болује насмрт од нелагоде. Бљутаво му је и властито здравље. Чак ни бол не може обухватити на начин живог човјека. Како поднијети чињеницу да је наставио живјети?

Јунак романа *Сабо је стао* болује насмрт од нелагоде. Бљутаво му је и властито здравље. Чак ни бол не може обухватити на начин живог човјека

Поглавље које концентрирано сажима оно што је приповједачу познато можда је уједно и најдојмљивије у роману. Зове се *Ти ћеш ме излечити биле су њене речи?* и обухваћа неколико страница исказа који углавном почињу ријечу “знам”. Хипнотичко набрајање познатих чињеница о мртој драгој интегрира расути субјект – даје му снагу исказа. Текст се поновно успоставља, оживљује и пуни. У њему су сажете извјесности. Згуснут је, набијен значењима и сугестиван. За разлику од остатка текста, у овоме дијелу нема упитне интонације, нема излуђујуће немоћи; нема муке незнања. Агонија се привремено докида пуким набрајањем тврђи, обухваћањем познатог.

Како ова прича може завршити? “Писање не помаже да се преживи туга.” Парадокс (или псеудопарадокс?) је у томе, тврди приповједач ове приче, да чинимо све како бисмо се ослободили боли, али истовремено дајемо све од себе да се то не догоди. “Дело је успело само онда ако је успостављена изгубљена хармонија света, а све остало је само сујета”, закључује наратор и даје нам својеврсну путу текста. Питање с којим остајемо изведеница је његове тврђе: успијева ли приповједач ове приче успоставити изгубљену хармонију свијета? Чини се да смирај приче долази кроз оплакивање. Привођење романа крају своди се на набрајање оплакиваних садржаја – свједок је приведен. Његова прича ближи се крају, а посљедње питање остаје без одговора.

ХЕНРИК ЈАРОШЕВИЧ: ПРИЛОЗИ ИСТОРИЈИ СРПСКОХРВАТског ЈЕЗИКА:

ЈУГОСЛАВЕНСКИ СПОРОВИ О СТАТУСУ СРПСКОХРВАТског ЈЕЗИКА У ПЕРИОДУ 1901 – 1991. БЕОГРАД: АЛМА, 2012.

ПРИЧА О (ЈЕЗИЧНОЈ) ЗАЈЕДНИЦИ – ПРИЧА О (ЈЕЗИЧНОМ) СПОРУ

Вирна Карлић

**Посљедњих се година у домаћој
социолингвистичкој теоријској
литератури много писало о спрези
између политике и језика, а ова књига
зорно приказује дјеловање те спреге
у пракси**

Хенрик Јарошевич, пољски лингвист и аутор монографије *Прилози историји српскохрватског језика: Југославенски спорови о статусу српскохрватског језика у периоду 1901–1991* у уводним напоменама своје дјело представља као сажет приказ историјата српско-хрватске друштвене и језичне заједнице, у којему је нагласак стављен на опис корпуса и статуса стандардног српскохрватског језика (у тексту се за заједнички језик користи термин којим се служи аутор). Притом тај опис укључује социолошке, повјесне, културолошке, политичке и идеолошке аспекте југославенске језичне политике и југославенских језичних спорова који су се тицали статуса српскохрватског језика.

Као што то наглашава и Душан-Владислав Пажђерски, приређивач српског издања ове монографије, у српској (једнако као и у хрватској) филологији евидентан је, и дакако проблематичан, изостанак публикација које се на суставан и конзистентан начин баве овом великом и актуалном темом. У том смислу појава Јарошевичеве књиге чини значајан искорак на том плану, будући да она представља први синтетичан и целовит повјесни преглед српско-хрватских језичних/језичнополитичких односа у прошлости стољећу. Тај преглед укључује суставан и објективан приказ кључних догађаја везаних за ту тему, изнијетих и презентираних првенствено кроз призму конфликта и спорова међу дјелом странама. Тиме ова књига не нуди само фактографију која свједочи о прошлим догађајима, него омогућава и (боље) разумијевање садашње социолингвистичке ситуације на просторима бивше Југославије.

О језику без идеологије

Књига је организирана у пет целина које су окупљене око сљедећих тематских језгри: (1) приближавање гледишта српских и хрватских политичких и интелектуалних елита на пријелазу из 19. у 20. стољеће; (2) распад Прве

Југославије и оснивање НДХ; (3) реактивација југославенске државне заједнице од 1945. године на даље; (4) почетак државне кризе у Југославији крајем шездесетих година; (5) неуспјели покушај њезина разрешавања 1974. године те у коначници распад заједничке државне заједнице. На крају књиге налази се изузетно вриједан прилог с претисцима докумената изравно повезаних с формирањем статуса и корпуса стандардног српскохрватског језика (правни акти, декларације, уговори и програмски чланци), захваљујући којему читатељи добивају непосредан увид у садржај (често тешко доступних) примарних извора. Тиме ова монографија стјече додатно повјерење читатеља, које у првом реду оправдано задобива захваљујући ауторовом стручном и објективном знанственом приступу, његовом озбиљном и политички/идеолошки неутралном позиционирању спрам грађе, као и њеној пронициљивој, али ненаметљивој интерпретацији.

Прије преласка на представљање садржаја књиге, занимљиво је споменути да је њезин већи дио настао за вријеме ауторова трогодишњег боравка у Хрватској, где је радио као лектор и предавач пољског језика на Загребачком свеучилишту. Хенрик Јарошевич (рођен 1974. године) тренутачно ради као знанствени сарадник на одјелу за србистику Вроцлавског свеучилишта, а његови знанствени интереси првенствено су усмјерени на најновију повијест јужнославенских језика те српску и пољску фразеологију.

Прва целина књиге под насловом *Српско-хрватска језична интеграција и први конфликти и спорови (1901 – 1941)* отвара се приказом почетка језичних интеграција прије Првог свјетског рата. Под тим процесом аутор подразумијева провођење анкета о заједничком језику у оквиру словенског часописа *Веда* те у организацији Јована Скерлића. Док је важност прве споменуте анкете у томе што се бави актуалним проблемима (односа) словенског и српскохрватског језика те се у оквиру ње по први пут отвара озбиљна расправа о рјешавању српскохрватске екавско-ијекавске и латинично-ћириличне диференцијације, важност Скерлићеве анкете је у томе што покреће расправу о питању који би дијалект требао бити основа заједничког књижевног језика. У наставку ове целине објашњава како су језичне интеграције заустављене за вријеме трајања Првог свјетског рата поновно покренуте оснивањем Краљевине СХС, али и како су се услијед захукталих сукоба око устројства новонастале државе успоредно захуктали и конфликти на језичном плану.

У другој целини књиге *Распад заједничке државе и покушај разбијања српскохрватског језика (1941–1945)* аутор приказује посљедице све израженијих међунационалних конфликта између хрватске и српске стране који су наступили тридесетих година те се наставили развијати наредних петнаестак година. Јарошевич креће с приказом све интензивнијег развоја националистичких тенденција у хрватској знаности и култури – описује начела и активности Матичине организације Покрет за хрватски језик, чија су издања (првенствено Губеринин и Крстићев разликовни рјечник из 1940. године) одредили даљње политичко-језичне односе. У наставку целине слиједи опис језичне политике вођене у НДХ, али и језичне политике вођене на подручју окупираних Србије те у оквиру партизанског покрета на ослобођеним територијама.

Новосадски договор

У трећој целини под насловом *Између језичке и политичке унификације и централизације – и децентрализације и сецесионизма* аутор се бави раздобљем између 1945. и 1967. године. Отвара је приказом језичне ситуације те опћих

начела језичне политике вођене у Другој Југославији током педесетих година. Посебну пажњу Јарошевич посвећује проблемима који су водили у смјеру језичне дезинтеграције, а (између осталог) су били посљедица изостанка опћедржавне институције која би се бавила регулирањем језичних питања попут примјерице питања статуса и имена српскохрватског језика; проблема паралелне употребе више конкурентних правописа; проблема (не)равноправног статуса македонског и словенског језика и сл. Неки од тих проблема били су предметом расправе вођене 1954. године између српских и хрватских лингвиста и књижевника у новосадском сједишту Матице српске.

**Ова књига не нуди само
фактографију која свједочи
о прошлим догађајима,
него омогућава и боље
разумијевање садашње
социolingвистичке ситуације
на просторима бивше
Југославије**

Новосадски договор је наредна тема којој аутор посвећује пажњу у овој целини књиге, презентирајући и анализирајући кључна питања и темељне закључке донесене тим чувеним сусретом филолога и књижевника. У наставку слиједи приказ рада на заједничким српскохрватским језичним пројектима покренутим на основи новосадских закључака (израда рјечника Матице хрватске и Матице српске, израда Новосадског правописа, успостављање заједничке терминологије и др.), али и приказ полемика те неусклађености у интерпретацији појединих закључака, које су довеле до нових неспоразума и конфликта између српске и хрватске стране. Аутор приказује како су у наредном десетљећу неслагања на тему језичне политике додатно продубљена појавом српских публикација које су кршиле темељна начела Новосадског договора о равноправном статусу обију варијанти (Лалићев језични савјетник и Московљевићев рјечник), “што је код Хрвата поновно активирало осјећај угрожености”. Нетрпељивостима између двију страна допринијело је и отварање расправе о тзв. теорији варијантности српскохрватског језика, првенствено због неусклађене интерпретације појма варијанта међу српским и хрватским лингвистима. У закључку Јарошевич констатира да су сви споменути језични конфликти “ишли у пару с политичким, идеолошким, културним, административним и привредним неспоразумима”, који су ескалирали на преласку из шездесетих у седамдесете године прошлог стољећа.

Наредна целина под насловом *Ескалација југословенских друштвено-политичких конфликта и победа идеје језичког сепаратизма* обухваћа раздобље од 1967. до 1974. године, које аутор назива једним од најбујнијих периода у повијести Друге Југославије. Према његово мишљењу, за језичну је политику тога времена најважнија била појава политичког партикуларизма (као посљедица либерализације југославенске унутрашње политике и суставне децентрализације земље вођене почетком шездесетих година), који је највише дошао до изражаја у Хрватској. Сходно томе, Јарошевич се у овој целини књиге посветио приказу темељних идеја, циљева и дјеловања МАСПОК-а (Хрватског

прољећа), које је било усмјерено ка потпуној језичној еманципацији/осамостаљивању у односу на српски језик. Посебну пажњу посвећује Декларацији о називу и положају хрватског књижевног језика из 1967. године, реакцијама на њу, као и њезину утјецају на даљњи развој језичне ситуације. Надаље расправља о пројменама у хрватском уставу из 1971. године, као и о томе који су циљеви МАСПОК-а остварени унаточ његово гушењу.

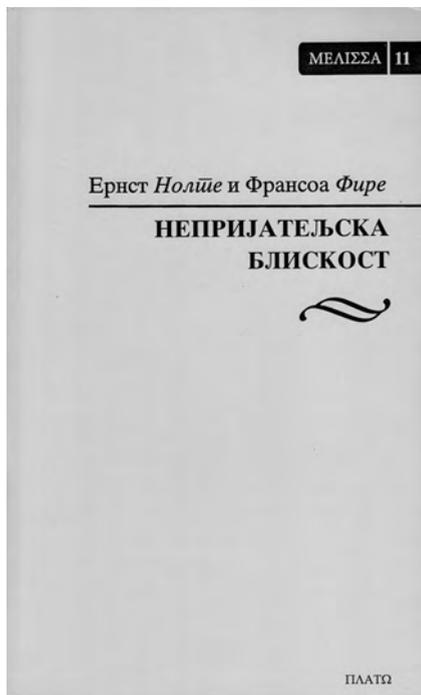
У завршној целини под насловом *Постепена дезинтеграција српскохрватске језичке заједнице (1974 – 1991)* аутор се бави даљњим развојем језичне ситуације на подручју бивше Југославије. Након затишја које је уследило послје гушења МАСПОК-а, Jaroszewicz пише о тенденцијама оживљавања хрватских националистичких струјања које су наступиле након смрти Јосипа Броза Тита – као и о покушајима њихова сузбијања. Надаље приказује покушаје језичног приближавања и промјене спорних одредби о језику у хрватском уставу те даљњи рад на нормирању српскохрватског језика у Србији послје 1983. године. На самоме крају аутор доноси поглавље о коначном распаду српско-хрватске језичне заједнице.

Језично (не)јединство

Више је разлога због којих је ова књига значајна и вриједна. Прије свега, ово дјело представља први суставни и синтетични приказ историјата српско-хрватске језичне заједнице. Ријеч је, наиме, о књизи која на прегледан и објективан начин презентира периодизацију српско-хрватских језичнополитичких односа у прошлости стољећу, која је притом попраћена приказом социолошких, повијесних, културолошких, политичких и идеолошких аспеката југославенске језичне политике. У том је смислу ријеч о пионирском раду, чији је средишњи задатак био понудити суставан преглед кључних момената у историјату српско-хрватских језичнополитичких односа те у том смислу осветлити њезину динамику која се измјењивала кроз године – идући уз бок с актуалним политичким збивањима. Јарошевич засигурно није имао амбицију обухватити све аспекте ове изузетно комплексне и опсежне проблематике, већ представити полазишну/оријентацијску тачку и оквир за даљња истраживања, што је до сада засигурно недостајало у овако прегледној форми. Прича у српско-хрватској језичној заједници у овој је књизи приказана првенствено кроз призму конфликта и спорова међу двијема странама, а средишње пунктове њезине периодизацијске структуре чине пријеломни повијесно-политички догађаји те документи који (на формалном плану) свједоче о језично-политичким (а неријетко тиме и језичним) пројменама. Посљедњих се година у домаћој социolingвистичкој теоријској литератури много писало о спрези између политике и језика, а ова књига зорно приказује дјеловање те спреге у пракси. Осим што је Јарошевич својим дјелом понудио суставни повијесни преглед српско-хрватских језично-политичких односа у прошлости стољећу који ће бити користан, занимљив и разумљив не само стручњацима, него и широкој читалачкој публици. Осим тога, поставио је јасне координате за даљња истраживања те понудио основу за (боље) разумевање актуалне социolingвистичке ситуације на подручју бивше Југославије. Чињеница да је Јарошевич страни аутор призива питање које је у Хрватској отворено објављивањем пријевода Greenbergove књиге *Језик и идентитет на Балкану: Распад српско-хрватског 2005.* године – може ли “аутсајдер” уопће разумјети комплексну социolingвистичку ситуацију попут ове наше? Вриједи ли “поглед извана” и може ли нам он донијети спознаје које сами не можемо увидјети? Jaroszewicz је својом професионалношћу, темељитошћу, суставношћу и методолошком коректношћу засигурно позитивно одговорио на то питање. Велика је, међутим, штета што наклада ове значајне књиге броји свега тристо примјерака.

ПРЕПОРУКА ЗА ЧИТАЊЕ

Чедомир Вишњић

О БЛИСКОСТИ

ЕРНСТ НОЛТЕ И ФРАНСОА ФИРЕ:
НЕПРИЈАТЕЉСКА БЛИСКОСТ, БЕОГРАД, 2006.

Ипак као и увек, историчар се и данас мора супротставити ономе што у времену, у коме он пише, буди привид усуда. Он једино исувише добро зна, да су све те колективне извесности само пролазни феномени...

Франсоа Фире

Оно што овдје читаоцима препоручамо за читање са оловком у руци, једва да је књига. скромних стотињак страница мањег формата, господски преломљених, свега осам писама које су размијенили двојица угледних европских историчара, са нешто предговора и поговора. Па ипак, сасвим довољно да привуче и задржи пажњу свакога коме је до политичког “духа времена”, овог нашег. Аутори ни не спомињу Хрватску, па ни наш “регион”, књижица је изашла у Београду, тешко да је који примјерак стигао до Загреба, али чини се да је баш овдје идеално мјесто да се осврнемо на овај бистри извор мутне воде историјског ревизионизма. Ако је то још увијек ревизионизам. То нам се тако јако чини, да овој препоруци није сметња ни чињеница да је од преписке прошло готово 20 година, а од изласка књиге, готово десет. Уосталом, ова драма овдје траје без икаквог знака слабљења или, не дај Боже... нестанка.

Рушење табуа

Ернст Нолте и Франсоа Фире су своју преписку започели Нолтеовим писмом од 20. фебруара 1996., а поводом једне опширне фусноте, којом се Фире у својој књизи Крај једне илузије, осврнуо на њега и његов рад. Признао му је у тој биљешци да је баш он врло рано пробио забрану поређења комунизма и нацизма, да их је сложио хронолошки и осмислио ту хронологију.

Фире у тој фусноти разумије колико је једној њемачкој генерацији било важно да се позабави властитим коријенима и колико јој је било тешко да призна да је Хитлерово преузимање власти било условљено и побједом бољшевика и енергијом коју је Коминтерна улагала у ширење револуције на Њемачку: “Вето на

такве поставке заиста онемогућава прераду историје фашизма; он на историографски систем има дејство како је антифашизам совјетског кова имао на политички систем. Тиме што забрањује критику историјског антифашизма, овај тип историографског антифашизма такође спречава разумевање фашизма. Нолтеу припада заслуга за рушење тог табуа." А рушење табуа је и у историографији добра ствар, мисли Француз.

Иако је Фире на крају фусноте ставио јасну примједбу на Нолтеово писање о Јеврејима као Хитлеровим организованим противницима, а касније ће додати и њихову велику надзаступљеност у комунистичком водству, Нолте је пресавио табак и послао писмо француском колеги, осјетивши велику дозу идејног и професионалног заједништва. Одмах му се појадао на њемачке прилике, на снажну оптерећеност "нације криваца", у чијем је интелектуалном погону својевремено и теорија тоталитаризма доживљавана као оруђе хладног рата, а љевичари су и Трећи Рајх банализовали на свој начин, сматрајући га логичним резултатом капиталистичке привреде. (Теорија Хане Арент је свакако била и моћно оружје хладног рата, али оружје које је нацивјело тему. Да дометнемо и то да је годинама на Факултету политичких наука у Загребу уџбеником третирана књига Рајнхарда Кинла: *Облици грађанске владавине: либерализам-фашизам*, издање београдског Комуниста" у преводу Ивана Прпића. Из ње је учила и генерација аутора овог текста.)

Умјесто структуралне теорије тоталитаризма која иде за успјешним поређењем два политичка и друштвена система, Нолте нуди историјско-генетичку која полази од хронолошке чињенице да Октобар и Лењин не само претходе Мусолинију и Хитлеру него су и његови источници. Он, наравно, зна да је овакав приступ наличје комунистичког, који долази из супротног смјера, и фашизам сматра превентивном контрареволуцијом. Осим структуралних и генетичких сродности два су покрета, комунизам и фашизам, дубоко били повезани и енергетски, потхрањивали су се својим непријатељством и заједно гајили презир према грађанској демократији. Да допуни хронолошки приступ Нолте ипак додаје, да је у "марксизму видео један првобитнији покрет, који је изникао из древног корења, а у фашизму секундарну и добрим делом артифицијелну, из постулата проистеклу, реакцију." То, као илустрацију чињенице да није банални антикомунист.

Фире се слаже и залаже за његову позицију, али се издваја у неким ставовима. Он пристаје на историјско-генетичку методу, али пориче дословну узрочно-посљедићну везу између два тоталитаризма, слаже се са тврђом да стражарење над сјећањем на фашистичке злочине служи прикривању комунистичких, али зна и то да је Хитлеровска апокалипса без преседана у модерној историји по моралној осуди. Он на комунизам и фашизам, на благо разочарање сваког ко је склон уложити теоријски напор у њихово разумевање, гледа као на "два лица акутне кризе либералне демократије која је наступила с ратом 1914-1918", чиме потврђује мишљење и већине осталих колега како је у настанку и фашизма кључну улогу имао Први свјетски рат, много већу него руска револуција. За њега је комунизам апсолутизација универзалне идеје, а фашизам националне, и то је кључ њемачке историје XX вијека. Он разумеје Нолтеа и његово настојање да њемачку историју извуче испод Хитлеровог баласта, пристаје и на Хајдегерову тезу да је фашизам више европски него њемачки, али "несвакидашња катастрофа" која се догодила ипак даје за право да се посебна пажња посвети њемачким изворима.

Допринос истини

Осим различитог акцентирања историјско-генетичког приступа, од почетка у преписци постоји мјесто пријатељског неслагања, око оног што Нолте у почетку назива "јеврејским месијанством", а што преко представе коју је себи о томе створио Адолф Хитлер, чини "рационално језгро" нацистичког антијудаизма, па и коначног рјешења. То је нешто на што Фире, Француз, дакле у младости и комуниста, не може пристати. Управо то његово одбијање, сасвим европско и сасвим општеприхваћено, чини, по нашем мишљењу,

Нолтеа јунаком ове дискусије. Нијемац стиже из веће дубине, много је тежа његова задаћа, па је већа и његова храброст, тежа су питања која он поставља и много тежи одговори. И ми га овдје лако разумијемо и кад се слажемо с њим и кад не. Пита се он тако би ли питање о “рационалном језгру антијеврејства могло отворити приступ адекватном разумијевању других “анти”- ставова, који се могу оптуживати са моралног становишта, али који чине тако битан сегмент светске историје.” Класичан примјер је антисрпство у Хрвата, и овакав је приступ лијепа задаћа за српску интелигенцију у Хрватској. Њемачки историчар не може себи помоћи и у искључивом истицању карактера жртве код Јевреја налази прије свега оностране циљеве, катастрофалне по интелектуалне слободе у Њемачкој и Европи; “Оптужити ‘Јевреје’ је једно, а критиковати одређене, углавном самозване протагонисте, као што је рецимо Ели Визел, нешто сасвим друго. Ако те две ствари представљају “антисемитизам”, “ускоро више неће моћи да се говори о ‘слободи духа’...” На својој оскудној позицији храбро гради методолошки афоризам; “историчар, који је за тему узео антисемитизам, мора да буде антисемита онолико мало, колико историчар, који се бави америчком, енглеском или француском револуцијом, мора да буде револуционар.” Каже Нолте да су ревизије насушни “хлеб науке” и очајава над њемачким законом о “провоцирању народа”, који би могао довести до тога да аутори попут њих двојице буду изведени пред суд јер релативизују гријехе нацизма! Данас и овдје овај Нолтеов страх звучи иронично, чак трагикомично, али Кордунашима и Банијцима пред опасношћу, нешто реалнијом, да заврше пред судом своје демократске домовине због сјећања на своје борце против Хитлера и његових домаћих сарадника, не преостаје друго него сад, ретроактивно, стати на страну Ернста Нолтеа и његовог залагања за слободу дискусије и сваке врсте ревизије! Заложити се за неотуђиво право да се мисли властита прошлост и да се слободно пише о њој. Да истини дамо свој слободан допринос.

Да сасвим коректно објаснимо Нолтеово виђење морамо споменути критично мјесто у његовој аргументацији, мишљење како “коначног рјешења” не би могло бити без интенције централне личности Адолфа Хитлера. Другим ријечима, ужас холокауста не долази примарно из тамног слоја њемачке прошлости него из “Мајн кампфа”. У Хитлеровим се ставовима крије онај трагични вишак који је довео до реализације једне могућности. Нолте је непоколебљиви интенционалист, али је у таквом схватању ипак и даље прилично усамљен.

Приватна повијест

И на крају, хвалећи слободу дискусије припадника двију великих европских култура, усвајајући и већину њихових методолошких позиција, не можемо избјећи и кратак поглед искоса. Што значи ова дискусија у културама, рецимо, прибалтичких држава, или Хрватске? Јесу ли позиције једноставно преносиве у домовину Лењинових летонских стријелаца или Јосипа Броза? У земљама у којима су и комунизам и фашизам и европска и домаћа ствар, и универзална и партикуларна и које израњају и тону у валовима који се одбијају сад од њемачке, сад од руске камените обале. Сваки покушај одговора би нас далеко одвео, али чини се неизбежном кратка напомена, како је нужно посегнути у сваку националну баштину посебно, да се објасни могућност појаве актера попут Анте Павелића. Или Драгољуба Михаиловића.

Или, још важније. И данас је понеки жив. Ветеран Црвеноармејац, којем су сусељани гинули за “бијеле”, који је у неком колхозу преживио 30-е, 1941. кренуо да брани Русију и четири године касније ушао у Берлин. И коме су оде пјевали сви водећи француски пјесници, надреалисти и остали. Што њему говоре Фиреове и Нолтеове идеје и може ли их примити? Кад види да и православни и капиталистички Путин ужива углед у Европи сличан Стаљиновом. Могло би лако бити да у свему томе има и нечег старијег од тоталитаризама.

Хисторијске је чињенице непрестано нужно рефлектирати из свих углова, јер заиста, све су колективне извјесности само пролазни феномени.

ПО ИЗБОРУ ЧЕДОМИРА ВИШЊИЋА

✱

ПЕТАР II ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ, ВЛАДИКА РАДЕ

Љубомир П. Ненадовић пише у својој занимљивој радњи “О Црногорцима” о владици Раду и ово:

У лето г. 1851. владика из Италије, где је ради свог здравља зимовао, не свраћајући у Црну Гору, дође у Беч, да се састане са царем Николом, који тада беше у Олмицу, да иште помоћи и заштите против Омерпаше, који се спремао да завојшти на Црну Гору. Но цар Никола, ваљда због тадашње своје источне политике, не хтеде га примити. Неко време владика се са здрављем прилично осећао. Болест у његовим прсима није ишчезла, али се беше притајила. Седео је у хотелу “код златног јагњета”. – Ја сам доцније дошао у Беч, јер сам се задржао неко време у Рохићу, а одсео сам у хотелу “Националу”. Сваки дан извозио се владика у варош и у шетњу, по кад кад звао ме, те сам и ја ишао с њим. Долазио је у литографску и фотографску радионицу Настаса Јовановића, где се сликао седећи у великој столици са црногорском капом на глави и у црногорским хаљинама, које је свагда носио. По тој фотографији, на скоро за тим, издао је Настас Јовановић његову литографсану слику. Та је слика најбоља владичина слика. Такав је исти изгледао последње године свога живота.

Једног јутра перјаник његов Вукало, са сузама у очима, дотрча к мени: “Хајде брзо, хоће господар да умре!” – Јаки кашаљ беше му дошао, и после сваки дан досађивао. Доктор Шкода, који је долазио и лечио га, нареди те се пресели из гостионице у другу кућу у истој улици. Треба му мирноћа и тишина, за то испред куће на улици морало се неколико кола сламе разастрти, да се не чује кад кола прелазе. Дању је по мало спавао а ноћу никако; непрестано је кашљао. Ретко је кад у постељу хтео лећи; лакше му је било седети у великој столици. Доктор Јулије Радишић непрестано је био код њега. И Настас Јовановић оставио је сав свој посао, и усрдно старао се о свему, што је око болнога владике потребно било. Измеђ осталих долазио је и Бранко Радичевић, владика се радо с њим разговарао. Но то не беше онај Бранко, кога сам пређашњих година познавао. Промену се. Болешљив, зловољан и врло невесео. – Једног дана, било је нас више, владика у великој столици на сред собе, са устуреном главом жмурио је; мислили смо да спава. Доктор Радишић полако запита ме: “Ко је владичин наследник?” – Ја изговорим само име “Данило”. – Бранко, који сеђаше на далеко од нас, рече: “Ја га нигда нисам чуо”. – На наше велико чудо владика се

осмехну, и не отварајући очи, рече: “Ако остане онакав какав је, чуће га цијела Европа.”

Једно после подне беше владици врло тешко. Није много кашљао, али га у прсима нешто загушивало. Необично узнемирен говорио је, да му се одмах пусти крв. Радишић није хтео никако, него пошље по доктора Шкоду; али он беше отишао у Баден, и као што рекоше, неће до поноћи доћи. Владика, коме је све теже било, рече Радишићу: “Знадите добро, ако ми не пустите крв, ја не могу зору дочекати.” – Онда Радишић посла, те дође берберин. Кад су му рукав од руке загнули и све спремили, берберин рече: “Кажите му нека окрене главу на другу страну, да не гледа.” Владика се насмеја те му рече: “Удри то, рђо лацманска, ти мислиш ово су бечке бабетине, да падају у несвијест када виде крв!” – После тога одмах му је било боље. Могао је лећи и целу је ноћ спавао. Сутрадан осећао се још боље. У то доба беше умро хрватски песник, добри Станко Враз. Сви смо га лично познавали и сви смо га жалили. Говорећи о њему владика рече: “Кад сам му гођ на његова писма одговарао, увијек испод речи: драги господине Враже! – додао сам још: враг ми није мио нигда, а Враз вазда.”

У Бечу беше велика врућина, запара и врло загушљив ваздух. Лекари нареде, те се владика пресели у Хицинг код Шенбруна. Нису му дозволили да се вози у колима, него је пренесен у носиљци. Ту му је одмах било боље. Писао је на Цетиње, да ће се наскоро кренути на пут за Црну Гору. – На једном табаку хартије, небројено пута из дугог времена беше написао: “пробах перо и мастило, ал ми писат’ није мило: На другом неком комадићу хартије написао је: “најслађа су људма воћа: “сан, дангуба и лењоћа”. На једним новинама беше написао: “високо ти свуд у нас, главу диже празан клас!”

Из Хицинга кренуо се владика за Црну Гору, поред свега тога што су лекари казали, да је то путовање опасно за његов живот; јер гвоздени пут не беше готов од Љубљане до Трста. Но он је лепо путовао и сретно дошао међ своје планине, које тако дуго није видео. Кад је са лађе угледао Ловћен, подигао је капу и рекао: “Нећемо се више нигда раставити.”

(“Књиге Љуб. П. Ненадовића” IV.)

Занимљиве приче и белешке из живота знаменитих Срба,
Загреб, Српска штампарија, 1900.

1 Др. Јулије Радишић, којег и Бранко у *Ђачком расанку* као свог пријатеља спомиње, умро је г. 1856. октобра 14. у Новоме Саду у 32. години живота. Осим другог превео је Шилеровог *Фиска*.

КРОЗ ЈУТРО ПРОБУЂЕНО

Милош Бајић

Милош Бајић рођен је 1947. године у Великој Градуси, на Банији (Хрватска). Школовао се у Малој Градуси и Петрињи. Радио је као наставник и директор Основне школе у Горњем Јаворњу, на Банији. Од 1991. године живи у Београду. Од доласка у Београд радио је у двијема основним школама у Панчеву, а затим у приватним фирмама. Поезију објављивао у листовима и часописима. Заступљен је у више антологија поезије и књижевних прегледа Срба из Хрватске. О његовој поезији писали су Душан Иванић, Душица Потић, Васа Павковић, Никола Вучић, Здравко Крстановић и други. Објавио књиге пјесама: *Отетом завичају* (1992), *Из воде и камена* (1993), *Даље од даљина* (1994), *Бескрају додана година* (1996), *Пребивалишта* (1998), *Говор планине* (2000), *Шумски се надвио хлад* (2001), *Изабране пјесме* (2002), *Прије спавања* (2005), *Сјабуком у руци* (2006), *По полетлим травама* (2008), *Учитељ полази на пут* (2009), *Прије мрака (изабране и нове пјесме)* (2011) и *Навикавање на самоћу* (2014).

ИМА НЕШТО

Шума заузела шине,
возови не пролазе,
паса нема, нестале птице,
није заштићено срце,
не може се изапати
златан животни грумен.
Има нешто у томе
што се досећи мора;
неком драгом
да се бане пред очи,
радосно да се крене
у слободе дане.

ЈУТРО

Брза је свјетлост,
неста ноћи зид,
лист сам лаган на вјетру,
дан улази у ненасељено село,
сан и јава замијенили мјесто,
више се не гледа на сат.
Звук и тишина теку ваздухом
у исто вријеме,
очи су подигле небо,
све се креће, не стојим у мјесту,
шума, поток, њива, све је ту.
Недостају људи,
међу њима посебан лик.

ШТА ЋЕ БИТИ

Мисли моје човјечанству
не могу помоћи.

Не осврћу се оне на организам
који их је произвео и послао
да граде отворе кроз воду и ватру,
да не расипају снагу
у пространства самоће.

Моје су, а ни мени не помажу.

Без њих оловка не додирује папир
и прсте, а мрак се руши
у развалину куће.

Шта ће бити кад се врате,
кад не нађу мене, ваздух, воду,
ватру и све што није у реду?

А нађу потрошено вријеме,
измрвљен камен.

НЕ ИЗЛАЗИ НОВА РИЈЕЧ

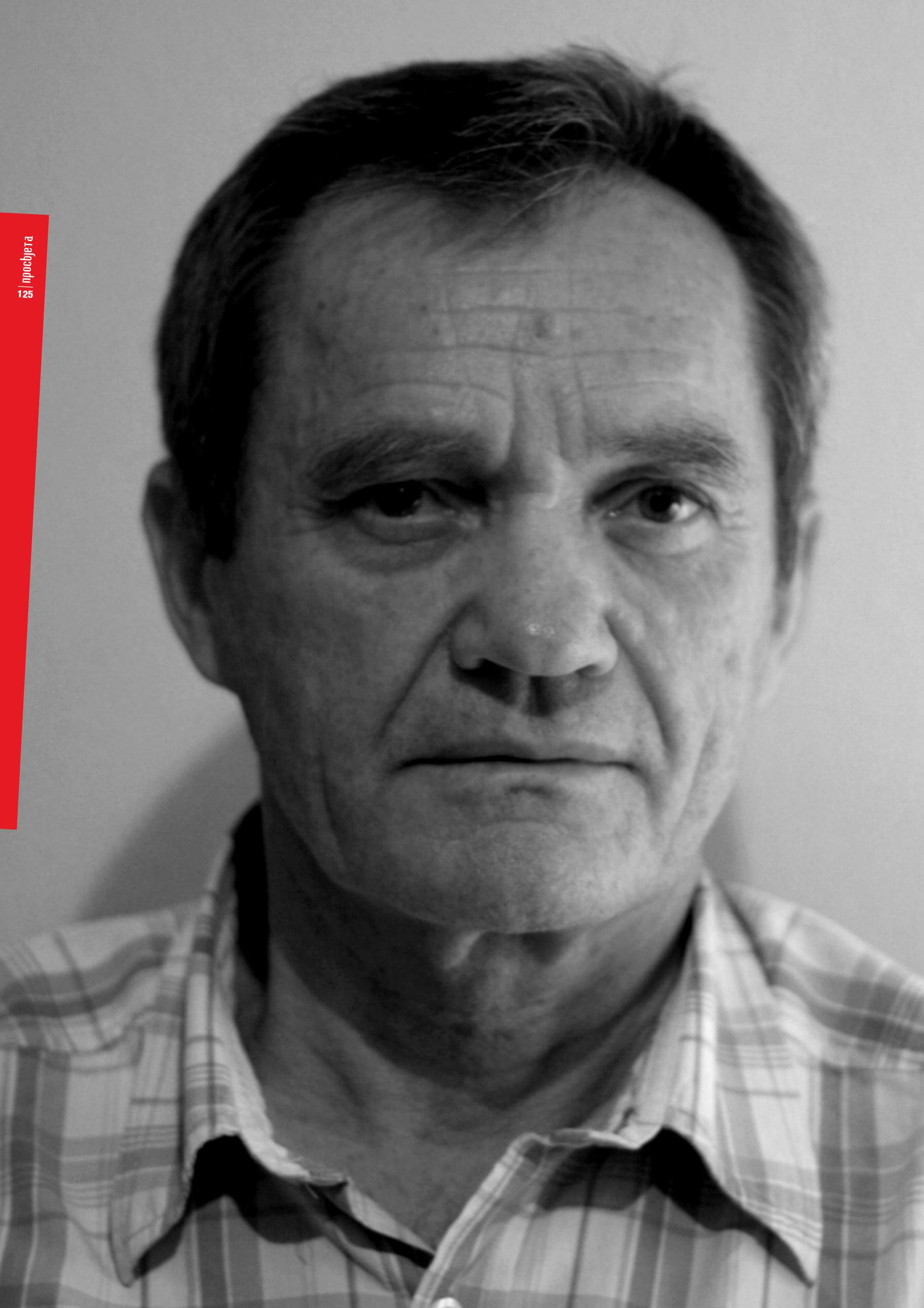
Ходам, нисам за лет.
Вид се покреће, пролазе брда,
јануарски је лаган снијег.

Колико ћу бити човјек
кад се попнем
на познат бријег?

Срце стрепи, стрепи глава, реп.

Низ поље удара вјетар,
прозори су остали без стакла,
одозго, с неба, нешто се спушта.

Уста ћуте, ништа се не догађа:
не излази нова ријеч.

ПОД ОПКОЉЕНИМ НЕБОМ

Блиједа свјетлост сипи,
 успорило вријеме,
 куће су спиље каменолома,
 у њима се задржавају ум и мјесечина,
 не познају се долине и брда,
 страх влада над свим отворима.
 Завадише се два стада у торовима,
 све због пастира и пашњака,
 под опкољеним небом,
 пољским путем носим страх
 и своју старост.

ЖЕНА СА СРПОМ

Обрасло је поље,
 настанила се студен,
 зближили се шапат и мук.
 На сунце провирује камен.
 Кришом тражим
 жену са српом,
 носим јој пољски цвијет.
 Обрасло је поље,
 вијори прамен косе,
 жена са српом још је ту.
 А ја јој нисам рекао све.
 И нећу.
 Остајем слијеп и глув.

ДОК ВРИЈЕМЕ ИСТИЧЕ

Говориш да моје очи
 нису као раније,
 да гледају а не виде,
 да слуха немам,
 да ријечи не чујем,
 а срце, руке, ноге...
 све се смањује.
 Пусти то:
 баш ме брига
 што вријеме истиче.

ДРВОРЕДИ

Војници на пртини
 ватре ложе,
 на тајном су задатку.
 Бојим се
 да моји дрвореди
 неће дочекати зору.

ДОК МАЈСТОР ПОПРАВЉА КОЛА

Јулско сунце удара у руб,
 држим се за звоно,
 пустош је нијема,
 клизи невидљив чун,
 ковач мајстор
 поправља гвоздена кола,
 ријечи уходе побјегли звук.
 Поље поново цвјета,
 цвјета и камен,
 у извору плива трун,
 низ једноставно платно
 клизи отворена књига.
 Нечују, у вријеме читања,
 придружује се чуј.

ЈЕСЕЊА СЛИКА

Јесен слика средиште
 очевог кестенара,
 а нигдје четкице,
 ни свога не видим трага.
 Вепар ршће плодове божјег дара.
 Трепере јесење боје.
 Као да никад нисам био ту.
 Ћутим, не нарушавам шумски мир.
 Од стабла до стабла,
 руку под руку, воде се зраци и вид.
 Јесени, из срца те молим:
 до краја дана насликај слику
 сјећању – да је стави на свој зид.

КРОЗ ЈУТРО ПРОБУЂЕНО

Кроз јутро пробуђено
не жури локомотива,
први зраци не падају
по очевом пољу,
моје сјећање је рањено.

Од оног што се вољело
остао је поглед,
остале су остарјеле слике,
зауостављене
у порушеном зиду.

Кроз јутро пробуђено
не журе облаци,
вријеме је рањено,
ране нема ко да лијечи,
пусто је поље без дјевојке;
оне што приноси
бокал воде и бокал вина.

Некад је то и другачије било.

ГОРЕ, НА БРДИМА

Брдо се гласно жали брдима:
Само сам, за мене нико
и не пита, пустош расте
на мојим странама,
сњегови ме годинама
заобилазе, гласове
уопште не чујем.
Станаре моје невинне су
ловили, гонили,
очима их нису трпјели,
све њихово и све моје
у прах су претворили.
У загрљај ми нико не долази,
не пише, не доноси писмо,
нико не рецитије пјесму.
Паничим, не знам гдје су,
пошаљите ме на пут.
Мени се иде за њима.

У ГРУДИМА

Између бријега и поља
обрисана је линија,
не разликују се трава и шума,
више се не зна
шта је за природу, шта за човјека,
на шта подсјећа вода,
на шта облак.
Отворене ране куће
личе на пробушен суд,
зид не памти
кад је био кречен,
коров затрпао бунар,
не зараста јад у грудима.
Сјећање је упорно,
толико
да ће пронаћи стари друм,
добре људе,
које је прогутала помрчина.

ЗА ШАМАРИЦУ ПОЛАЗИМ ПЈЕШИЦЕ

Ту је била станица,
ту су били пруга и пут.
Путнике чекам, чека дрво,
чека у себе густо урастао жбун.

Зраци су исти, исти је циљ,
оно што је стечено – ничему
не служи више.
Нема шина, за Шамарицу
не жури воз.

Ту је било поље, поток брз,
ту сам био човјек.
Шамарица има огромно срце,
част своју чува за људе и птице,
ријечи су бјегунци, не чују се више.

Ту је било сунце, савршен мир.
За Шамарицу полазим пјешнице.
Крећем се, нисам потпуно мртав.
Није ни село, а није ни пут.

SOFIJA I SPAVAČ

Dara Sekulić

IZ RUKOPISA "ONI IZ OBJEKTA – ZAPISI O LJUDIMA"

Kokići, Dane i Milka, dvoje njihove odrasle djece i stari roditelji, među prvima su napustili sportsku halu u koju su prvog dana dolaska smještali prognanike iz Krajine. U Objektu su odmah po dolasku odabrali, očistili i zastrli svoj kut u ruševnom prljavom bifeu napuštenog malog planinarskog doma koji ničem više nije služio. Da se smjeste, smire i počnu koliko je moguće, ljudski živjeti, mnogo je doprinosila i Danina sestra Sofija sa svojim dvogodišnjim sinčićem Lukom.

Donijeli su sa sobom i sve bjesove nemirne istorije, sva sadašnja politička trvenja i uvjerenja, a sve to imali su i tu, gdje su došli, na Kosmetu. Krajinu je zamijenila Pokrajina. Donijeli su svoje tuge, sitne navike i slabosti, i svoje čiste ljubavi.

Kad u istom prostoru boravi puno ljudi, ističu se oni koji najviše žele i nastoje da ostanu svoji. Takvih je uvijek malo, a mnogo onih koji se brzo utope u gomili. Svoj čovjek se ne osvrće na to što će o njemu misliti ti kojih je više, oni mogu samo da budu zavidni i pakosni, ali ne mogu ni da se primaknu njegovoj slobodi. Svoj, a to znači, slobodan čovjek, ostaće to i u paklu, i u logoru, i u zbijegu. On će patiti više od pokornih i pomirenih, ali će svoju patnju sam nadvladati.

Sofija Kokić je to umjela; ona je svoju slobodu nosila i u svom hodu, na čelu, u dugim oblim rukama niz koje su klizili i lepršali krajevi prozirnog svilenog šala boje zrele maline. Ljudi, kraj kojih bi ona prolazila, sklanjali su se, ne što bi to ona izazvala, već da bi je sa odstojanja bolje vidjeli i duže gledali.

Sofija, znatno mlađa od brata joj Dane, nema još ni trideset godina a već je udovica i samohrana majka. Bila je jedan od najboljih studenata hrvatskosrpskog jezika i književnosti. Njeni su profesori produžavali ispitivanje kako bi duže uživali u njenim blistavim odgovorima i tumačenjima. Divili su se znanju, govoru i pismenosti ove smeđokose ljepojke s tamnozelenim očima, poput dubokog vira čiste mirne rijeke. Nagrađivali su je peticama, šteta što ne postoji viša ocjena, govorili su. Zaposlila se kao korektor, radila nepunu godinu i u unakaženom jeziku politike čuvenih tadašnjih dnevnih novina, sjekla i spajala rezove u doskorašnju primjerenu i skladnu rečenicu, za nju istog, jednog jezika. Uskoro je dobila otkaz, izgubila posao i hljeb koji je tek počela da zarađuje jer je u svoju korekturu tekstova stavljala i "srbizme." Otputovala je u rodni Gredar u Zagori da vidi šta se dešava sa njenom porodicom, ali se više nije mogla vratiti. Prekinuti su bili putevi između Gredara i Zagreba. U toku rata udala se za Milana Radicu, prvog susjeda, dječaka iz njenog djetinjstva i godina provedenih u osnovnoj školi. Ostavio joj je zauvijek najdraži dar, njihovog prvog i jedinog sina Luku..

U nizu soba na spratu Objekta, Sofija je začas očistila sobicu koja je još bila prazna i dok su se zidovi kod vrata i prozorčića sušili, ona je na česmi u dvorištu prala odjeću u kojoj su bježali njeni roditelji, bratova porodica, ona i njen mali Luka. Blizu česme dječak se igrao na hrpi pijeska. Malim koracima penjao se i spuštao sa vrha pješčane kupe koja bi se od svakog njegovog plazanja širila i bivala sve niža. Perući odjeću, Sofija je motrila na svaku kretnju svog djeteta. Njenom brižnom pogledu nisu mogli promaći ni ljudi koji bi u prolazu pomilovali nježnu plavu kosicu njenog dječaka, ni ptice koje bi proljetale iznad prašnjave ceste prema šumi kako bi se skrasile na granama. Vidjela bi i kad se mala dječja ruka spuštala da skloni mrava koji bi od njegovog malog jastučastog stopala krenuo prema gležnju.

Njen brat Dane i žena mu Milka nisu stigli sami da prespavaju ni prvu noć u Objektu. Čitav dan su čistili, ribali, iznosili krhotine, otpatke i prljavštinu, sve što se tuđinski nemarno kupilo i godinama taložilo. Na rubu šume Objekat je propadao, pretvoren neko vrijeme u tajnu noćnu kuću. Ispred sportske hale, na svom starom traktoru, boravili su njihovi roditelji, Jovo i Jana, težaci iz dalmatinskog Gredara, kojima je njihova zemlja pomogla da školuju svoju djecu. Starci su teško podnosili to neočekivano nasilje nad njima. Preživjeli su prošli strašni rat nakon kojega su živjeli u uvjerenju da se nikad više ne može njima dogoditi. Svojom patnjom pročišćeni smatrali su da bog nema zašto da ih kažnjava. Ni sada se nisu mirili s činjenicom da rat traje, da je bratoubilački i prljav sa svih strana. Odbili su da borave u sportskoj hali, noćivali i dane provodili ispred kolektivnog smještaja.

Predveče se ispred Objekta nenadano zaustaviše kola hitne pomoći. Iz njih izađe visok mršav čovjek, pokunjen i zblanut. Stade ne znajući ni gdje je došao, ni kuda da krene. Kad iz kola izađe i bolničar, čovjek lagano koraknu i jedva se mičući pođe za njim prema ulazu. Vozač kola ponese spužvu za ležanje i putnu torbu. Onda se vrati po pokrivače i izbjeglički paket s hranom.

Pridošlica se uvuče u jedan ugao, pognute glave, tupo zagledan u svoja stopala. Bio je bos. Bolničar i vozač, brzo i vješto, kao da im ovo nije prvi dolazak u Objekat, razmjestiše njegove stvari i obratiše se Kokićima: "Evo vam još jednog, šta smo mogli, sam je, malo je slab...ništa ozbiljno..." Kokići su ćutali zabrinuto, u sobi nisu još bili odredili ni svoj ugao u kome će ležati, a već dolaze drugi. Ko će znati, možda još neko dođe sad kad su oni sve oprali, očistili. Splasnu njihova mala radost nakon napuštanja sportske dvorane. Muškarcu iz hitne pomoći namjestiše ležaj, stvari pridošlog složiše pored njega i brzo se izgubiše. Čovjek se obučeo sklupčano na svom ležaju i naučeo deku preko glave. Dvoje djece odmah pobježe u dvorište. Dok je pridošlica izlazio iz kola, Sofija je jasno vidjela njegovo lice, slično licu njenog Milana, koji je stasom bio visok i malo pognut. Ona krenu prema njemu, ali se odmah uvjeri da je to samo njeno nepristajanje na istinu, njena nepomirenost s njegovim nestankom. U hali, gdje su u redovima ležali premoreni i preplašeni ljudi, šaptom se širila priča kako su njenog muža, na njene oči, odvojili od nje i njihovog djeteta na mostu dok su čekali da pređu iz Krajine u Krajinu. Ona se u nevjericu okretala da

ga vidi, da joj pogledom pošalje neku poruku, ali su se jedno drugom brzo izgubili iz vida. Ništa nije brže od zla, ono se dugo priprema a začas izvrši. Milana su nekud odveli. Svi u koloni, osim Sofije, znali su da su ga odveli u nepovrat.

Spremajući sobu za sebe, Kokići su na srušen šank poprijekali dvije odbačene daske, očičene, izribane i svijetle. Poslagali su po njima namirnice dobijene u Crvenom krstu i posuđe. Sa ovećeg rešoa već se pušilo i mirisalo prvo varivo. Sofija nasu i ponese tanjir jela čovjeku koji je ležao u uglu: "Hej ti, kako ti je ime? Moraš srknuti malo čorbe ako hoćeš da živiš ovdje s nama. Mi ćemo, bogami, jesti..." Sklupčano tijelo se ne pomaknu, niti mu se lice ili ruka ukaza ispod ćebeta. Ona polako izvuče pokrivač ispod njegovog tjemena i skloni ga, ali čovjek i ne otvori oči. Otrča na česmu, namoči krpu kojom mu obrisa i osvježi lice. Žmirio je i kao da nije mogao da pokrene kapke. Osjećala je da joj baš sada trebaju te njegove sakrivene oči, samo one bi mogla da potvrde njena čudna osjećanja kroz pomisao: Bože, grijeha, kako mlad i lijep čovjek, mladić kojeg ne mogu da probudim...zar sam i ja odvedena s mosta preko kojeg više ne mogu da dođem do ljudi..." Te noći Sofija nije mogla zaspati. Ustajala je, stajala kraj vrata s namjerom da nečujno siđe niz stepenice i odustajala. Ujutro, s Lukom u naramku, lagano uđe u boravak. Žene se uskomešale slažući posteljenu. Sofijin brat Dane ih napusti i ode na stolicu kod česme da sačeka jutarnju kafu. Jedino samac ne podigne glavu, ne skide s nje ćebe i ne dade znaka o svom učešću u životu onih s kojima dijeli pod i vazduh. "Umrijeće, jedna, na naše oči", šapuće Danina žena Milka. Sofija prostrije čistu krpu pored rešoa, izreza na njoj dvije kriške hljeba i nanese deblji sloj paštete iz konzerve. Na rešou provrije voda za čaj. "Ustani, čovječe, hajde, popij makar čaj..." Maknu ćebe s njegove glave i opet očuta istu raniju misao: Bože, grijeha, kako je mlad i lijep. Njen pokušaj ni sada ne naiđe na odziv. Samo mu ruke, kao neovisno o njegovoj volji, ponovo namaknuše ćebe preko čela. Sve se to ponovi i drugog jutra. Došla je s djetetom i kad maknu pokrivač s čovjekovog lica, dječak se izmigolji iz njenog naramka i ona ga vješto spusti pored glave čovjeka koji se ni tad ne pomaknu na ležaju. "Čuješ li ti, ne znam ni kako ti je ime, Spavač, zvaću te tako, Spavač, znaš li ti išta drugo osim da spavaš?" Priđe im i Danina žena: "Kad bi ti, čovječe, znao kakva ljepojka te budi i sprema ti doručak, odmah bi progledao. Ustani, brate, tako ležeći možeš ozbiljno da se razboliš..."

Drugog dana Spavač pokaza volju za životom. Sofija mu prinese šolju supe, pažljivo i spretno je držeći, sve dok se nije našla u njegovoj ruci. Ona mu opipa čelo, smaknu sa njega gustu slijepeljenu kosu. Bože, ko bi znao kakva je i kolika njegova nesreća? Neobrijan, blijed i iscrpljen, Spavač se podiže i nasloni na zid, bezvoljno uze supu i smiri nesigurne ruke na toploj posudici. Zagledan u suprotni zid, u nekom svom bunilu, on to pojede i posrka začas. Sofija mu pruži i krišku kruha premazanu paštetom, on i nju pojede brzo, bez slasti i uživanja, kao da njegovim ustima žvače neko drugi. S naslonjenom glavom na zid i dalje je sjedio žmireći.

"Sad ja idem u grad da vidim za nekakav posao. Šta si ti radio, otkuda si ti? U sobi si s porodicom mog brata, to je njegova žena i njihovo dvoje djece. Vidio si, odrasli su, pokušaćemo svi nešto da radimo, da ne jedemo tuđi kruh, zdravi smo..." Njene riječi ne probudiše Spavača, glava mu je stajala nepomično na zidu sa jednako spuštenim očnim kopcima i samo njemu znanim svjetlom ispod njih.

Noću, njeno dijete je spavalo, ona prvi put zaviri u veliki planinarski ranac, u kome su spakovane stajale Milanove stvari. Polako, kao da čini nešto strašno, počne da ih uzima i slaže na hrpu – u drhtavici i strahu da će naići na nešto što neće moći izdržati ni njena ruka, ni njena suza. Na jednu svijetloplavu košulju, novu, još neotpakovanu. Suze, koje tako dugo nisu mogle da se otmu oku, skotrljaše se, biserne i krupne. "Nijednom je nije obukao", prošapta i odloži košulju, misleći na mladića, dolje, u dnevnom boravku nekad planinarskog doma. Kad na hrpu spusti potkošulju i čarape, ona osjeti kako time već iznevjerava Milana, preta da odvaja njegovu odjeću i isplaka se do klonuća. Ujutro, s vidljivim tragovima patnje na licu, ona plavoj košulji ipak dodade jedno ljetnje Milanovo odijelo i nove patike. "Za dušu je nositi odjeću umrloga, time se produžava njegov život...", sjeti se naučenog u djetinjstvu i krenu niz stepenice.

I treće jutro Sofija prinese doručak Spavaču. On prepozna njen glas, zbacila s glave deku, podiže se i sjede. Možda je negdje duboko u sebi zaboravljenom naslutio njenu pomisao: Lijep, mlad čovjek! Bože, grijeha! Poslušno uze od nje tanjir čorbe i komad hljeba, naprežući se da sve to zadrži u rukama. Polako počne da jede. Žvakao je i gutao zalogaje nevoljko, kao da je želio njoj da udovolji, a ne što je bio pregladnio. "Pa dobro, sad lijepo ustani, prošetaj malo da vidiš kakv je dan, jutro kakvo je ovdje, u šumi...skoro pa smo u šumi... Evo sam ti donijela i da se presvučeš, vidiš, sve je tu: od sandala do košulje, dali su ti to juče u crvenom krstu. U dvorištu ima česma, osvježi se, evo ti ručnik..."

Bila je spremljena za odlazak u grad. Krenu, njoj tuđom, nepoznatom cestom prema centru, preplaka više od dva kilometra prašine i razrovanog puta, osjećajući kako je iznevjerila i sebe i svoju ljubav. Na svoje skrhanu tijelo, plavu Milanovu košulju navući će čovjek kojemu ne zna ni ime, koji tri dana spava, neki spavač bez dna, ne možeš ga dozvati niti on može da se odazove. A ko zna, neka joj bog oprosti, možda je i lud. Ako je ovih dana poludio, ne bi bilo čudno, toliko ih nije izdržalo ovo ludo vrijeme u ludnici svijeta.

Bila se već približila ružnoj betonskoj zgradi novinske kuće u kojoj su tražili lektora, jer toliko je Srba napustilo Kosmet da je čudo da su i te jedine novine izlazile na srpskom jeziku. Bez jasnog razloga, kao i bez pokušaja da sebi išta objasni, Sofija se odjednom okrenu prema putu koji je ostao iza nje i kojim će se vratiti tamo otkud je i pošla, u Objekat. Učini joj se jadnom svaka mogućnost da radi, još manja mogućnost da ovdje živi i odgaja svoje dijete. Kako je moguće da bog s neba na zemlju spusti jedno tako proketo polje?! Odluči sve to da napusti, sa roditeljima i bratovom porodicom da ode bilo kud, tamo gdje će htjeti da ih prime, tamo gdje ih ima manje nego što bi ih trebalo biti, a sve su to, zna ona, nesretne zemlje u kojima ljudi pokušavaju da budu sretni. Sve te države, a neke su ogromne i moćne i tamo su negdje na kraju svijeta. Nije svaka ta zemlja oteta kao što je ova moja...

Dok se Sofija vraćala, Spavač se lagano, bolesnički sporo preko dvorišta uputi prema česmi. Nakon što se osvježio hladnom vodom, dugo je sjedio na klupi u hladu, obučen u svijetloplavu novu košulju. Na njegovom isušenom tijelu ona se isticala veličinom koja je naglašavala ispijenu mršavost. Od nje mu je lice poprimilo svježinu, možda i miris Sofijinih ruku. Milka, žena Sofijinog brata, motrila je na Spavačevo kretanje, vidjela je i kad je ustao i krenuo stazicom prema šumi.

Beskišno ljeto sasušilo je rastinje, šiblje i šumske plodove. Žedno su zijevala prorijeđena stabla bukve i breze. Negdje su se sklonile ptice, zečevi i vjeverice – nigdje žive duše. Šuma, tuđa i nepoznata, primila je nepoznatog i tuđeg Spavača. Zelenu tišinu lišća zaustavilo je lagano njihanje plave košulje sa grane.

PANOPTIKUM

Goran Borković

DRUGI FESTIVAL ŽELJEZARA U SISKU

Drugi Festival Željezara, kulturna manifestacija inspirirana industrijskom baštinom Siska, održat će se od 1. do 7. lipnja kada će se, pod motom *Zajednički (g)rad* u sada praznim industrijskim halama i radničkom naselju, održati brojne radionice, predavanja, performansi, tribine, izložbe i predstavljanja istraživačkih studija.

Festival ove godine ima umjetnički i aktivistički predznak, a jedan njegov dio održat će se u sklopu festivala francuske kulture u Hrvatskoj Rendez-vous, najavio je umjetnički direktor Festivala, akademski slikar Marijan Crtalić. Cilj je festivala Sisku vratiti status koji je nekad imao kako bi ponovno postao živo mjesto kulturne razmjene i proizvodnje. U tom procesu središnje mjesto zauzima bivša Željezara čije se širenje podudara s razdobljem najjačeg urbanog razvoja Siska između 1955. i 1980. godine. Gašenje metalurškog giganta u velikoj se mjeri odrazilo na sisačku svakodnevicu i stanovnike koji su gurnuti u ekonomski, socijalni i kulturni razdor. Festival se održava uz potporu Ministarstva kulture i Grada Siska, a organizira ga umjetnička organizacija Nevidljivi Sisak, s programskim partnerima Galerijom Miroslav Kraljević, LABom 852, KontraAkcijom, umjetnikom Marijanom Crtalićem i kustosicom Natašom Kadin.

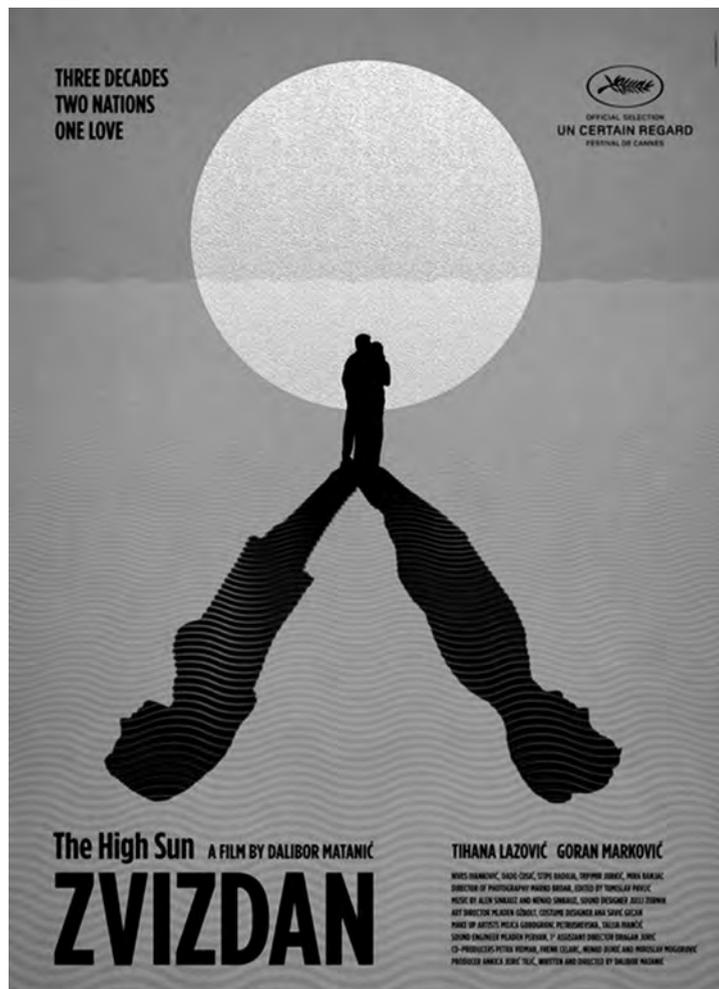

USPJEH U CANNESU ZA FILM KOJI SE BAVI ZABRANJENOM LJUBAVLJU

Dugometražni igrani film *Zvzdán*, autora Dalibora Matanića i producentice Ankice Jurić Tilić osvojio je nagradu žirija (Jury Prize) u natjecateljskom programu "Un Certain Regard" 68. Filmskog festivala u Cannesu. Selekcija "Un Certain Regard" jedan je od dva dijela službenog natjecateljskog programa festivala, usmjerena otkrivanju novih redateljskih poetika i estetika. Nagrada u ovom programu najveće je dosadašnje priznanje autoru Daliboru Mataniću i

Ankici Jurić Tilić, producentici niza njegovih filmova. "Ova nagrada je značajna nama kao ekipi filma, Hrvatskoj općenito i Hrvatskom audiovizualnom centru, ovo je zaista nevjerojatan uspjeh. Nakon ovoga film ide u Pulu, a računamo da će mu međunarodna karijera biti uspješna jer Cannes je jedan od najvećih festivala na svijetu." izjavila je povodom objave nagrade producentica filma Ankica Jurić Tilić.

Film autora Dalibora Matanića i producentice Ankice Jurić Tilić na premijeri održanoj 17. svibnja publika je dočekala gromoglasnim pljeskom i uz podosta suza, a strani mediji (*Hollywood Reporter*, *Variety*, *Le Monde*, *Independent*, filmski portali *Filmdeculte*, *Digitalcine*, *Europacinema*) i glumce i film ocijenili su izvrsnima. Glavne uloge igraju Tihana Lazović i Goran Marković, a uz njih u filmu glume i Nives Ivanković, Dado Ćosić, Stipe Radoja, Trpimir Jurkić, Mira Banjac... Radnja filma prati jednu zabranjenu ljubav kroz tri desetljeća u dva susjedna sela, hrvatska i srpska. Sva tri ljubavna para koje utjelovljuju Zadranka Tihana Lazović i Goran Marković – i 1991. i 2001. i 2011. godine – nailaze na brojne prepreke okoline u ostvarenju svoje ljubavi.

PETER HANDKE IMENOVAN ZA POČASNOG GRAĐANINA BEOGRADA

Austrijski pisac Peter Handke svečano je postao 21. maja počasni građanin Beograda, na osnovu ranije odluke gradskog parlamenta, koji ga je nagradio za promoviranje Beograda i podršku u teškim vremenima, kako je to rekao predsjednik Skupštine grada Nikola Nikodijević. Povelja počasnog građanina uručena je Handkeu na svečanom prijemu u Starom dvoru povodom gradske slave Spasovdana.

Nikodijević je rekao da je Handke dobio to priznanje za "iskrenu privrženost Beogradu i Srbiji u teškim vremenima kada je bilo viteški istupiti korak ispred svih i glasno progovoriti o nepravdi koja se činila i čine srpskom narodu, u ime duhovnog blaga koji nam kao vrhunski intelektualac i mislilac ostavlja za pamćenje i zarad večne vere u ljudskost koju nam vraća". Nikodijević je istakao i da je Handkeu dodijeljeno priznanje kao "izraz divljenja njemu lično i kao izraz zahvalnosti za njegovo delo".

"Jednom sam rekao, moje mesto je kod tragičnog naroda, a danas kažem moje mesto je u tragičnom i svetlom gradu Beogradu. Pre 20 godina mediji od Vašingtona do Brisela i Londona 'vikali' su da je Beograd mračno gnezdo, što nikad nije bilo tačno. Ljubav je nesigurna i opasna, ali vernost nije, posebno ne prema nekom mestu", rekao je Handke i obećao da će "ostati veran Beogradu".

Handke je do sada objavio više od 30 romana i prozih djela, kao i niz dramskih tekstova i scenarija. Autor je, između ostalog, i scenarija za nagrađivani film *Nebo nad Berlinom* Wima Wendersa iz 1987. Djela su mu prevedena na više od 30 jezika, a dobitnik je niza međunarodnih nagrada, među kojima je i Ibsenova nagrada norveške vlade za doprinos razvoju kazališne umjetnosti. Dobitnik je i više priznanja u Srbiji, uključujući Zlatnu medalju za zasluge koju mu je u aprilu 2013. uručio predsjednik Srbije Tomislav Nikolić. Handke je dobio tada i nagradu "Momo Kapor" za roman *Moravska noć*, a od 2012. godine je i vanjski član Srpske akademije nauka i umetnosti.

DAN POBJEDE UZ BITKU ZA SEVASTOPOLJ

Dan pobjede nad fašizmom obilježio se 9. maja u Srbiji svečanom akademijom u Sava centru, kao i drugim manifestacijama kulturnih institucija, uključujući trodnevni program u Jugoslovenskoj kinoteci, izložbu *Umetnost kao otpor fašizmu* u Muzeju istorije Jugoslavije, kao i cjelodnevni filmskim i debatnim programom u "oslobođenom" kinu Zvezda. Povodom Dana pobjede, Srbija je sudjelovala i na ruskoj državnoj proslavi i vojnoj paradi.

Centralna državna proslava u Sava centru, uz svečanu akademiju "Buđenje slobode", obuhvatila je i projekciju novog filma *Bitka za Sevastopolj* Sergeja Mokrickog, istorijskog ratnog spektakla rađenog prema istinitim događajima. Jugoslovenska kinoteka priredila je trodnevni filmski program posvećen anti-fašizmu, u okviru kojeg 9. maja nudi reviju jugoslavenskih antifašističkih filmova *Krv slobode* (1955), *Biografija Jozefa Šulca* (1973), *Krv i pepeo* (1983) i *Jutro* (1967), kao i britanski ratni triler *Igra kodova* (2014), dok je 10. maja prikazan ruski *Mi iz budućnosti* (2008) i srpski *Za kralja i otadžbinu* (2014).

Povodom Dana pobjede, u MIJ je otvorena izložba *Umetnost kao otpor fašizmu* koja prikazuje umjetničke radove inspirirane antifašističkom borbom u bivšoj Jugoslaviji u kojoj je sudjelovao i veliki broj umjetnika. Postavka je po-

dijeljena po tematskim cjelinama (partizani u borbi, logori, prijenos ranjenika, stradanje civilnog stanovništva) i po vrsti eksponata (crteži, djela na platnu, skulpture), a obuhvaća radove Miloša Bajića, Dušana Vlajića, Krste Hegedušića, Ismeta Mujezinovića, Vanje Radauša, Vojina Bakića, Franje Kršinića, Save Sandića i Vide Jocić.

PROSLAVLJENI NOBELOVAC MARIO VARGAS LLOSA DOLAZI U SRBIJU

Proslavljeni pisac i nobelovac Mario Vargas Llosa gostovat će krajem juna u Beogradu i Novom Sadu, u organizaciji izdavačke kuće Laguna, koja je najavila niz programa u njegovu čast, a prvi put na srpskome objavit će i njegove memoare *Riba u vodi* u prijevodu Ljiljane Popović Anđić. Llosa će se družiti sa čitaocima u knjižari Delfi u SKC-u 23. juna.

Ta knjiga obuhvaća sjećanja na dvije presudne etape u Llosinom životu. S jedne strane onu koja počinje krajem 1946., perioda njegovog djetinjstva kada mu je rečeno da mu otac nije umro, već da se razveo od njegove majke, i kada ga je upoznao, do 1958. godine, u kojoj mladi pisac napušta Peru i odlazi u Evropu. S druge strane se bavi predsjedničkom kampanjom u Peruu koja se, poslije njegovog poraza od Fuhimorija na izborima u drugom krugu, završava 13. juna 1990, drugim putovanjem u Evropu koje, kao i ranije, treba označiti drugi period u životu autora u kojem književnost ponovno "zauzima središnje mjesto".

OBILJEŽAVANJE 110-GODIŠNJICE ROĐENJA VLADANA DESNICE

Srpsko književno društvo organizira 1. juna obilježavanje 110-godišnjice rođenja Vladana Desnice (1905-1967), svestranog pisca, pjesnika, scenariste i intelektualca. U razgovoru o Desnici, najpoznatijem po romanu *Proljeća Ivana Galeba*, učestvovat će Radivoje Mikić, Stanislava Barać i Dejan Simonović kao moderator.

Njegovom životu i stvaralaštvu posvećena je manifestacija Desničini susreti, koje organiziraju Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatsko društvo pisaca i Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta". Stogodišnjica rođenja Desnice, inače, obilježena je 2005. godine i u Srbiji i u Hrvatskoj raznovrsnim književnim, izložbenim, filmskim i naučnim programom.

DVA KRLEŽINA KOMADA NA 60. STERIJINOM POZORJU

Jubilarno, 60. Sterijino pozorje u Novom Sadu predstavlja od 26. maja do 3. juna novi pregled dramskog stvaralaštva i kazališne produkcije. Selektor Marina Milivojević Mađarev ujedno želi postaviti pitanje sudbine dramskog pisca u Srbiji, posebno suvremenih autora. Nakon što je odgledala gotovo sto predstava, za natjecateljsku Selekciju nacionalne drame i pozorišta odabrala je devet, od kojih su dvije zasnovane na suvremenom tumačenju djela Branislava Nušića, kome je bilo posvećeno i 59. Pozorje, povodom 150-godišnjice rođenja. Za program "Krugovi" odabrala je tri predstave iz Slovenije i Hrvatske, također nastale prema djelima klasika iz tih zemalja – Ivana Cankara i Miroslava Krleže.

Početak jubilarnog *Pozorja* u Srpskom narodnom pozorištu (SNP) u Novom Sadu bit će u znaku Jovana Sterije Popovića, a nakon prologa koji je u duhu vremeplova osmislio Hadži Zoran Lazin, festival će svečano otvoriti dramski umjetnik Predrag Ejđus. U selekciji je i jedna vaninstitucionalna predstava iz Beograda – *Dok nas smrt ne razdvoji* Mire Furlan, u režiji Predraga Mikijija Manojlovića i produkciji Radionice integracije, koja govori o sporom, tegobnom i ponižavajućem umiranju žene koja posljednje dane provodi prikovana za krevet uz svoju pomajku, također teško bolesnu i vezanu za krevet. Bit će izvedene i dvije predstave Miroslava Krleže *Vučjak*, u režiji Ivce Buljana i produkciji Hrvatskog narodnog kazališta iz Zagreba, te *Kristofor Kolumbo*, u režiji Renea Medveška i izvođenju Zagrebačkog kazališta mladih (ZKM). "Kada budemo videli kako Slovenci danas tretiraju Cankara, a Hrvati Krležu, možda će nam i pozicija Nušića u savremenom srpskom teatru biti jasnija", navela je Marina Milivojević Mađarev.

FRLJIĆ U REPREZENTACIJI SRBIJE

U sklopu nacionalne reprezentacije Srbije, na ovogodišnjem izdanju Praškog kvadrinjala, najveće svjetske izložbe kazališne scenografije, prostora i arhitekture, koje se održava od 18. do 28. lipnja, nastupit će i redatelj Oliver

Frljić s radom *Izdajnik*. Frljić je pozvao građane Republike Hrvatske da izraze svoje mišljenje o njegovom nastupu u okviru srpske nacionalne reprezentacije. Izražavanjem svog mišljenja postat će koautori rada koji će Frljić predstaviti na kvadrinjalu.

Ovogodišnja glavna tema kvadrinjala je "Shared Space: Music, Weather, Politics", ali sama manifestacija ima i niz drugih podtema i programa. Utemeljena 1967., manifestacija se profilirala kao relevantna točka presjeka recentnih događanja u scenografiji i drugim disciplinama vezanim za dizajn i arhitekturu u području teatra. Posljednjih godina obuhvaća i brojne druge aktivnosti kojima povezuje čitav grad, uključujući i mnoge izvedbene programe.

Hrvatsku će predstavljati devet umjetnika performansa, redatelja i scenografa čija će se djela, realizirana u proteklih šest godina, predstaviti u formi dvominutnih filmova u okviru autorske scenografske instalacije za sebe koja također reflektira glavnu temu "Shared Spaces". Autor postava izložbe je Mauricio Ferlin, a kustosi hrvatskog nastupa su Nikola Radeljković, Marko Golub i Igor Ružić.

KREĆE SEDMI KROKODIL

Književni festival Krokodil biće održan 12. i 13. juna na prostoru otvorenog amfiteatra ispred Muzeja istorije Jugoslavije u Beogradu, a ove godine ispituje odnos centra i margine, uz učesće više od 15 renomiranih i mlađih autora. Sedmi Krokodil će temom "Središta periferije" (Centers of Periphery) ispitati odnos centra i margine kako u fizičkom smislu, tako i u poetičkom, ali i političkom.

Autori poput legendarne Dubravke Ugrešić, čuvenog filmskog reditelja Lazara Stojanovića, provokativnog crnogorskog pisca i kolumniste Andreja Nikolaidisa, ovogodišnjeg dobitnika NIN-ove nagrade Filipa Davida, kao i istaknutog bugarskog pisca Aleka Popova – samo su neka od imena koja će se predstaviti na ovogodišnjem Krokodilu. Uz njih naći će se i nešto mlađi pisci i pesnici, poput Marka Pogačara, Dragane Mladenović, Marka Tomaša i Bojana Babića, koji hrabro i beskompromisno dovode u pitanje brojne ustanovljene društvene tabue, izazivaju politički ili društveni mainstream i često plivaju protiv struje, ne strahujući od mogućih direktnih negativnih posljedica po lični integritet i društveni status, a ponekad i po sigurnost.

Do sada je održano šest ljetnih festivala i 12 gostujućih izdanja festivala Krokodil u sedam evropskih zemalja, uz sudjelovanje 120 pisaca iz Srbije, regije i Evrope.

Paljenje "Trnjanskog krijesa" povodom 70-te obljetnice pobjede nad fašizmom, foto: Jovica Drobnjak, Zagreb, 08. 05. 2015.

SPOMENIK STJEPANU FILIPOVIĆU, VALJEVAC / VOJIN BAKIĆ, 1960.

АУТОРИ

PAULINA ARBUTINA / GORAN BABIĆ / MILOŠ BAJIĆ / ŽIVKO BJELANOVIĆ / JADRAN BOBAN
DUBRAVKA BOGUTOVAC / GORAN BORKOVIĆ / ZORAN DASKALOVIĆ / JOVICA DROBNJAK
MIRKO ANDRIĆ GUDŽULIĆ / TOMISLAV JAKIĆ / NENAD JOVANOVIĆ / VIRNA KARLIĆ / ĐORĐE MATIĆ
ANTUN PETAK / MILAN RADEKA / DARA SEKULIĆ / SANJA ŠAKIĆ / SINIŠA TATALOVIĆ / MILAN TIMOTIĆ
LEILA TOPIĆ / SAŠA VEJNOVIĆ / ČEDOMIR VIŠNJIĆ / BORIS VRGA / LJILJANA VUKAŠINOVIĆ

www.prosvjeta.net

CIJENA 20 KN